TÜRKİYE'DE İTTİFAKLAR: MİLLET İTTİFAKI'NA SOSYOLOJİK BAKIŞ

Ümit Ezgi ÖZDEMİR
211127107

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat DEĞER

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mart, 2023

TÜRKİYE'DE İTTİFAKLAR: MİLLET İTTİFAKI'NA SOSYOLOJİK BAKIŞ

Ümit Ezgi ÖZDEMİR
211127107
ORCID: 0000-0003-1429-636X

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat DEĞER

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mart, 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Türkiye siyaseti tarihi zamanlarından birini yaşıyor. 100 yıldan fazla geçmişiyle deneyimlediği siyaset pratiği, demokrasi deneyimi, askeri darbeler, darbe girişimleri, koalisyonlar, toplumsal eylemler gibi pek çok tecrübeyle bugünlere gelen Türkiye siyaseti bugün yeni bir yönteme tanıklık ediyor.

İttifaklar pratiğinin geliştiği bu süreç hem akademinin hem de siyasetin belki de önümüzdeki yarım yüzyılına rehberlik edecek. Türkiye'nin geleceğini bu denli etkileyen bir konu hakkında tez hazırlamak, tarihe ve geleceğe not düşmek açısından çok değerli ve çok önemliydi.

Bu süreçte tecrübeleriyle bana yol gösteren önceki danışman hocam Fatma Şebnem Gülfidan'a ve beni doğru uyarılarla yönlendiren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Ferhat Değer'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca jüri üyesi hocalarımdan Prof. Dr. Nurgün Oktik ve Doç. Dr. Armağan Öztürk'e bana bu süreçte yardımcı olup yalnız bırakmadıkları için teşekkür ederim.

Tez boyunca mülakatlarımıza katılan tüm siyasetçi, akademisyen ve gazetecilere, desteğini her zaman hissettiren aileme ve tüm arkadaşlara katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Dilerim birçok insanın emeği ve katkısıyla ortaya çıkan tezim Türkiye'nin geleceğine ışık tutar.

Ümit Ezgi ÖZDEMİR

Mart, 2023

ÖZET

TÜRKİYE'DE İTTİFAKLAR: MİLLET İTTİFAKI'NA SOSYOLOJİK BAKIŞ

Ümit Ezgi Özdemir
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Değer
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Bu çalışma, 2018 yılında Türkiye'de kurulan Millet İttifakı bileşenlerinin 2023 seçimlerine hazırlanırken dayandıkları politik zeminin; ittifakın temsilcileri ile gerçekleştirilen mülakatlar ve ittifakın kamuoyuyla paylaştığı söylemlerin içerik analizine dayanmaktır. Batı demokrasilerinde genel seçimlerden sonra hükümet kurma amacıyla yapılan ittifak ve koalisyonlara sıkça rastlanmaktadır. Ancak seçimlerden önce farklı görüşteki parti tabanlarına hitap eden muhalefet partilerin demokratik yönetim sistemini (örneğin, başkanlık sistemi) değiştirmek amacıyla yan yana gelmeleri pek görülen bir durum değildir. Bu yüzden bu çalışma esas olarak bu farklı toplumsal kesim ve ideolojilerdeki siyasal partilerin neden bir araya geldikleri, nasıl bir ortaklık zemini üzerinde ittifak yaptıkları ve hangi anayasal konularda uzlaştıklarına odaklanacaktır. Seçim ittifakı temelinde ortaya çıkan bu özgün siyasal oluşumu anlamak ve açıklamak için büyük ölçüde Antonio Gramsci, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Jürgen Habermas'ın politik teorisinin kimi tezlerinden oluşan bir anahtar kavramsal çerçeveden yararlanılmıştır. İkincil kaynakların yanı sıra bu çalışmada 7 siyasi parti genel başkanı, 16 milletvekili, 3 partinin birim başkanı, 3 il başkanı, 2 büyükşehir belediye başkanı, 3 gazeteci ve 1 araştırmacı dâhil toplam 35 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hegemonya, Popülizm, Radikal Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Üçüncü Yol, Millet İttifakı.

ABSTRACT

ALLIANCES IN TURKEY: A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE "MİLLET" ALLIANCE

Ümit Ezgi Özdemir
Master Thesis
Department of Sociology
Sociology Master's Program with Thesis
Thesis Advisor: Asst. Prof. Ferhat Değer
Maltepe University Graduate School, 2023

This study is the content analysis of the interviews and public discourses that the Nation Alliance, established in 2018 in Turkey, formed among themselves while preparing for the 2023 elections. In Western democracies, alliances and coalitions made for the purpose of forming a government after the general elections are frequently encountered. However, before the elections, it is not uncommon for opposition parties that appealed to differing party bases to come together in order to change the democratic management system (for example, the presidential system). Therefore, this study will mainly focus on why the political parties from these different social segments and ideologies came together, what kind of partnership they made an alliance on, and what constitutional issues they agreed on. In order to understand and explain this unique political formation that emerged on the basis of the electoral alliance, a key conceptual framework consisting largely of the theses of the political theory of Antonio Gramsci, Laclau and Mouffee, and Jürgen Habermas was used. In addition to secondary sources, in-depth interviews were conducted with a total of 35 people, including 7 political party leaders, 16 deputies, unit heads within 3 parties, 3 provincial presidents, 2 metropolitan mayors, 3 journalists and 1 researcher.

Keywords: Hegemony, Populism, Radical Democracy, Deliberative Democracy, Third Way, Nation Alliance**.**

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR ix
1. GİRİŞ 1
1.1 Problem 1
1.2 Amaç 2
1.3 Önem 2
1.4 Sınırlıklar 3
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE 4
2.1. Gramsci'de Hegemonya 4
2.1.1 Karşı hegemonya inşa süreci 8
2.2 Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe' de Hegemonya 9
2.3 Demokrasi teorileri 11
2.3.1 Sosyal demokrasi 12
2.3.1.1 Türkiye tipi sosyal demokrasi 13
2.3.2 Üçüncü yol 15
2.3.3 Radikal çoğulcu demokrasi 16
2.3.4 Müzakereci demokrasi 18
2.4 Popülizm 21
2.5 Rekabetçi Otoriter Rejim 24
2.6 İktidar İnşasında Koalisyon, İttifak ve Seçim İttifakı 26
2.6.1 Dünya'dan ittifak örnekleri 28
2.6.1.1 Şili 28
2.6.1.2 İspanya 29
2.6.1.3 Güney Afrika 31

2.6.2 Türkiye'de millet ittifakına giden sürece teorik kapsam bağlamında yaklaşım 32
3. YÖNTEM 42
3.1 Araştırma Modeli 42
3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 44
3.3 Veri Toplama Tekniği ve Analizi 46
4. BULGULAR VE TARTIŞMA 49
4.1 İttifakın Ortaya Çıkışına İlişkin Bulgular 49
4.2 Medyanın İttifakın Oluşmasına İlişkin Etkisi Üzerine Bulgular 57
4.3 Türkiye Siyasal Tarihinde Millet İttifakının Misyonunu veya İşlevini Taşıyan Benzer Oluşumlara İlişkin Bulgular 59
4.4 Millet İttifakı'nın Avrupa'da ya da dünya genelinde kendisine örnek aldığı, incelediği ittifak modellerine ilişkin bulgular 61
4.5 Millet İttifakının, Sol/Sosyalist Partilere Yaklaşımı 64
4.6 İttifakın Bileşenlerine İlişkin Bulgular 67
4.7 İttifaka Üye Diğer Partilerin Politik Hassasiyetlerine İlişkin Bulgular 70
4.8 Yerel Düzeyde İş Birliğine Ve Çalışmalara İlişkin Bulgular 74
4.9 Kamuoyu Araştırmalarına İlişkin Bulgular 76
4.10 İttifak Öncesi Dönem ve İttifak Sonrası Dönemin Halk Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular 80
4.11 Güçlendirilmiş Parlamenter Sistemin Temellerine İlişkin Bulgular 82
4.12 Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme Geçişin Nasıl Olacağına İlişkin Bulgular 85
4.13 17-21 Yaş Arası Gençlere Yönelik Çalışmalara İlişkin Bulgular 89
5. SONUÇ ve ÖNERİLER 93
KAYNAKLAR 101
EKLER 112
Ek 1. Araştırma Soruları 112
Ek 2. Etik Kurul Belgesi 114
ÖZGEÇMİŞ 115

KISALTMALAR

AK PARTİ **:** Adalet ve Kalkınma Partisi

CHP **:** Cumhuriyet Halk Partisi

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

İYİ Parti : İnsanlık Yenilik İyilik Partisi

DP : Demokrat Parti

DEVA Partisi: Demokrasi ve Atılım Partisi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

BBP : Büyük Birlik Partisi

YSK : Yüksek Seçim Kurulu

SP : Saadet Partisi

AB : Avrupa Birliği

YAŞ : Yüksek Askerî Şûra

HSYK : Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu

TOKİ : Toplu Konut İdaresi

GPS : Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem

AR-GE : Araştırma Geliştirme

KYK : Kredi Yurtlar Kurumu

G : Görüşmeci

1. GİRİŞ

1.1 Problem

Güncel biçimleriyle Türkiye'de ittifak modelinin temelinde son 12 yılda yapılan anayasa ve seçim yasasındaki değişiklikler yatmaktadır. 16 Nisan 2017 referandumuyla birlikte kabul edilen "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", kamuoyunda da sıkça tartışılan "%50+1" denklemini ortaya çıkarmış ve siyasal partileri taraflar içindeki kümülatif oylarını arttırmak adına ittifaklar kurulması yoluna sevk etmiştir. Yasal düzenlemenin beraberinde getirdiği somut durum; seçim başarısını güçlü ittifak oluşumlarına endekslemekteydi. Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı bu siyasi ortamın sonucu ve zaruriyeti olarak oluşmuştur denilebilir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) birleşerek kurdukları 'Cumhur İttifakı' daha sonra Büyük Birlik Partisi'nin (BBP) katılımıyla üç siyasi partinin ortak çalışmasına dönüşmüştür.

Ardından muhalefette olan partilerden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İyi Parti (İYİP), Saadet Partisi (SP) ve Demokrat Parti (DP) 2018 seçimleri öncesinde bir araya gelerek 'Millet İttifakını' kurmuşlardır. Başta ittifak resmi olarak dört partinin katılımıyla sağlanmıştır. Buna ek olarak mevcut yasal düzenlemelere alternatif üretmek adına "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" programına son dönemde Gelecek Partisi ve Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA) de katılmıştır. 28 Şubat 2022'de ise bu altı parti liderleri bir araya gelerek "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" metnine imza atarak bu programı resmileştirmişlerdir. Hukuk, adalet, yargı, kamu yönetimi, yolsuzlukla mücadele, şeffaflık ve denetim, ekonomi, finans ve istihdam, bilim, Ar-Ge, yenilikçilik, girişimcilik ve dijital dönüşüm, sektörel politikalar, eğitim ve öğretim, sosyal politikalar ve dış politika, savunma, güvenlik ve göç olmak üzere 9 ana başlık altındaki 75 alt başlıkta somut hedef, politika ve projeleri kamuoyuna açıklamışlardır.

Millet ittifakı ve altılı masa içerisinde yan yana gelen siyasi partiler, farklı toplumsal kesim ve ideolojilerden oluşmaktadır. Ve bu durum yıllardır yan yana gelmeyen bu farklı siyasal odakların hangi asgari şartlarda neden bir araya geldiği ve parti tabanlarının buna

nasıl baktığı sorularını sordurmaktadır. Bu yüzden bu çalışma ittifakın temellerine ve tahayyüllerine dair bir araştırmayı hedeflemektedir.

1.2 Amaç

Bu çalışmanın amacı "Cumhur İttifakı" karşısında konumlanan politik özne "Millet İttifakı"nın siyasi niteliğine, politik pratiğine ve geleceğe yönelik toplumsal perspektiflerine bir ölçüde ışık tutmaktır.

Çalışma iktidar karşıtı tepkiselliği kapsayabilmek adına Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı'nın bastığı siyasal zemini irdelemektedir. Oluşturulan ittifakın sadece seçim için yan yana gelen basit bir iktidar matematiğine mi dayandığını yoksa "Güçlendirilmiş Parlamenter Demokrasi" motivasyonuyla yeni bir politik toplumsal dönüşüm sürecini hedefleyen bir iktidar inşası girişimi mi olduğu sorgulanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü olan teorik yaklaşımlar kısmında "Hegemonya, iktidar bloku, tarihsel blok, sosyal demokrasi-çoğulcu-radikal-müzakereci demokrasi, Sol Popülizm ve Sağ Popülizm" kavramlarından ve ilgili kuramlardan yararlanılacaktır.

Üçüncü bölümde Türkiye'nin siyasal yapısı üzerine bir çerçeve sunularak, AK Parti iktidarının 20 yılı aşkın süren iktidar yolculuğundaki kesintisizliğini besleyen dinamikleri, bu başarıda teorik kavramsal çerçevemiz kapsamında tartıştığımız anlamıyla bir hegemonya inşasının yaratılıp yaratılmadığı ve "karşı hegemonya" dinamiklerine giden süreç analiz edilmiştir.

Dördüncü bölümde ise mülakatlardan elde edilen bulgular, "karşı hegemonya" ve "demokratik sistemin yeniden inşası" kavramları bağlamında analiz edilecektir.

1.3 Önem

AK Parti; 20 yılı aşkın kesintisiz bir süre Türkiye toplumunun çoğunluk tercihi olmayı başarabilmiş, üstelik bu 20 yıllık zaman zarfında Haziran 2013 Gezi Parkı olayları, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi gibi çok önemli iki siyasi sarsıntı sürecinden ayakta kalmayı başararak çıkmıştır. İktidarı devralmak isteyen Millet İttifakı 20 yıllık siyasi tecrübe karşısına hangi siyasi niteliklerle hegemonya kuracaktır konusu tezin önemli bir odağıdır.

Araştırmanın önemi; özgün bir deneyim olarak farklı politik öncüllere sahip siyasi partilerin iktidarı devralma saikiyle bir araya geliş biçiminde saklıdır. Bu tür "karşıtların birliği" kökenli ittifaklar çeşitli zamanlarda dünya tarihinde de ortaya çıkmış ve var oldukları dönemlere belirgin siyasi etkileri olmuştur. Bu çalışma büyük ölçüde Gramsci ve Laclau-Mouffe'nın "hegemonya", Habermas'ın "müzakereci/diyalojik demokrasi" ve "sağ/sol popülizm" terimlerinden yararlanılarak toplumsal muhalefetin mevcut siyasal sistemi dönüştürüp dönüştüremeyeceğini irdelemektedir.

1.4 Sınırlıklar

Bu çalışmada katılımcıların siyasi parti üyeleri olmaları; sorular karşısındaki objektiflik, açıklık ve derinlik konusunda bir sınır oluşturmuştur. Ayrıca organik, güncel bir süreç olması yanıtların çalışmanın bitiminde kapsam dışı kalma riskini barındırmaktadır.

Mülakatlar için alınmaya çalışılan randevular; milletvekili ve parti yöneticileri söz konusu olduğunda yoğunluklarından dolayı zaman kısıtlamasını beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin özgün yapısı ve içinden geçtiğimiz dönemin çoklu kriz ortamını barındırması, mülakatların teorik çerçeve bağlamında ele alınması konusunda güçlükler barındırmasına yol açmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

"Millet İttifakı" ya da gündelik dildeki kullanımıyla "Altılı Masa" Türkiye ve Dünya konjonktüründe ortaya çıkan özel bir siyasi pratiğe örnek teşkil etmektedir. İttifakı kendi özgünlüğü içinde anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak için sosyal bilimlerin güçlü kavramsal çerçevelerinden yararlanılmıştır. Bu bölümde "hegemonya", "demokrasi", "popülizm" ve "rekabetçi otoriter rejim" kavramları kısaca değerlendirilmiş, Millet İttifakı'nın analizine ışık tutacağı düşünülmüştür.

2.1. Gramsci'de Hegemonya

Hegemonya kavramı, Antonia Gramsci tarafından burjuva iktidarının ve burjuva egemenlik sisteminin analizi için etkili bir kavramsal çerçeve olarak kullanılmıştır. Çağdaş iktidar analizlerinde bir başlangıç ve dönüm noktasıdır. Kavramı proleter devrim stratejisini tanımlamak için kullanmıştır (Güler, 2019, s. 17). Bu çalışmada kavram, seçim stratejisi olarak kullanılacağından; seçim temelli bir oluşumu ve bu oluşumun başarı olasılığında hegemonya inşa edebilme kapasitesi üzerinde durulacaktır. Bu noktada başarı; seçim başarısı, bir iktidar bloku oluşturma başarısı ve bunu tarihsel bloka dönüştürebilme başarısı başlıklarındaki sac ayaklarına oturmaktadır. Hükümet etme iradesinin devri Gramsci'nin tartışması bağlamında hegemonya başarısı; devlet içinde bir güç merkezi yaratmak, sermaye fraksiyonları, faklı toplumsal güçler, emek-meslek örgütleri, işçi sınıfı hareketlerinin tümüyle olumlu organik bağlar içerme kapasitesine bağlıdır. Tarihsel bloğun inşa edilebilmesi, bloğu oluşturan bileşimin kendi çıkarlarını kitlelerin çıkarları gibi tanımlaması ve kitlelerde de karşılık bulmasına bağlıdır. Bunun başarılı olma ölçütü inandırıcılık, güvenilirlik yani rızanın inşasıdır. Bu bakımdan görüşmelerde çoğunlukla Millet İttifakı ya da Altılı Masa'nın daha çok alternatif bir iktidar inşası sürecinde olduğu eğilimi gözlemlenmiştir.

Gramsci hegemonya terimini daha çok toplumsal olarak hâkim sınıflar ve kişi ya da yapıların hakimiyetini kabul edilebilir ve meşru bir kalıba sokma biçimi olarak tanımlar. Savunulan ilke ve değerlerin herkes tarafında kabul görme zorunluluğundan hareketle diğer kişi ve kurumlar üzerinde egemenlik kurma şekli olarak da nitelendirilmektedir

(Aksoy ve Can, 2016, s. 62-63). Marx'ın alt yapı ve üst yapıya yüklediği durağan anlamı Gramsci tarihsel blok kavramıyla dinamik bir forma sokarak hegemonya kuramının temel taşını oluşturmuştur (Portelli, 1982, s. 4). Genel bir bakış açısıyla hegemonya sivil toplum alanında zordan çok rızanın başat rol oynadığı hem burjuva hem de proletarya iktidarına uygulanabilir bir yapıdır (Thomas, 2013, s. 228).

Gramsci'nin hegemonya teorisinin baskı-rıza, devlet-sivil toplum, yapı-üst-yapı, tarihsel blok, mevzi-manevra savaşı, Doğu-Batı karşıtlığı/karşılaştırması gibi temel kavramsal unsurları bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada en çok "devlet-sivil toplum, alt-yapı/üst-yapı, baskı-rıza ve mevzi-manevra" kavramları üzerine odaklanılacaktır.

Devleti egemen sınıfların ittifakının tezahürü olarak gören Gramsci; bu ittifakın siyasal ve sivil toplum bileşenlerinden oluştuğunu düşünmektedir (Gramsci, 2014, s. 119-120). Devletin yönetenler ve yönetilenler arasında kurduğu örgütsel bağ bir tahakküm kurma aracı olarak değil de bir uyum sağlama şekli olarak algılanmaktadır. Burada Gramsci Marx'ın alt-yapı, üst-yapı kavramlarından hareket etmiştir. Marksizm alt-yapı üst-yapıyı belirler ilkesiyle hareket ederken Gramsci bu kavramsallaşmaya bütüncül olarak bakar (Aksoy ve Can, 2016, s. 63). Gramsci tanımlamalarını yaparken yapıyı hiçbir zaman üst-yapıdan ayrıştırmaz ve bunları bir bütün olarak görür. "*Elbette yapı spekülatif olarak değil, fakat tarihsel olarak, insanların içinde yaşadıkları ve hareket ettikleri toplumsal ilişkilerin bütünü, nesnel koşulların bütünü olarak anlaşılmalıdır*" (Gramsci, 1986, s. 102). Marksizm'de keskin bir ayrım halinde yorumlanabilen bu unsurlar Gramsci'de karşılıklı bir içiçelikle kendini bulmuştur. Sadece alt-yapının belirleyici olduğunu değil üst-yapıda var olan felsefe, din, ideoloji ve siyaset gibi unsurların alt-yapıyı etkilediğini iddia etmektedir.

Buradan yola çıkarak da üst-yapıda yer alan siyasetin ekonomik ilişkileri belirleme olasılığının olduğunu vurgular. Sadece üst-yapının değil ideolojilerin de alt-yapıda yer alan ekonomik sistemler üzerinde belirleyici olabileceği üzerinde durur. Alt-yapıyı anlamaya çalışırken mutlaka üst-yapının düşünsel yapısından hareket ederek çözüme başvurulması gerektiğini söyler. Böylece iki yapı arasında karşılıklı bağımlı bir ilişki olduğunu söyler ve Marksizm'deki ekonomik determinist yorumu eleştirir. Burada yapılar arasında keskin bir ayrım olmamakla birlikte bağımlı ilişkinin getirdiği bütünlüğü

ve toplumsal yapıyı sürdürmeye dönük ilişkiyi açıklamak için ‘Tarihsel Blok’ kavramına başvurur.

Tarihsel bir blok, devletin zorlayıcı ve bürokratik otoritesi, ekonomik alandaki hakimiyeti ve sivil toplumun uzlaşmaya dayalı meşruiyeti aracılığıyla hegemonya kurabilir. Gramsci tarihsel blok terimini çeşitli sosyal bloklaşmalar arasındaki ittifaklara atıfta bulunmak, daha soyut olarak; üretim ve anlam ilişkilerini dengeleyen ve yeniden üreten maddi, örgütsel ve söylemsel oluşumların uyumlaştırılmasına işaret etmek için kullanmıştır (Gramsci, 2014, s. 120-121).

Bu bakış açısıyla üst-yapının iki temel unsuru olan siyasal ve sivil toplum kavramları egemenlik ve hegemonyanın kurulmasında önemli yapı taşlarıdır. Üst-yapı kurumu olan sivil toplum, siyasi ideolojinin örgütlenmesinde ve yayılmasında; hegemonyanın inşasında önemli bir rolü bulunmaktadır:

> Her zaman devletle hükümet arasında tam bir korporatif-ekonomik bir tasarımı olan özdeşleşme alanı üzerinde yani sivil toplumla politik toplum arasındaki birbirine karıştırma alanı üzerindeyiz biz, çünkü sivil toplum alanına indirgenmesi gereken öğelerin de genel Devlet kavramına girdiklerini belirtmek gerekir. (öyle ki, devlet=politik toplum+sivil toplum, yani zorlamayla güçlendirilmiş hegemonyadır denebilir) Devleti eğilimsel biçimde sönmeye ve ‘düzenli’ toplum içinde erimeye yetenekli bir şey olarak düşünen bir devlet öğretisi için temel bir sorundur bu. ‘Düzenli’ toplumun (ister etik devlet olsun ister sivil toplum) gitgide daha önemli öğeleri kendilerini gösterdikçe, devlet-zorlama öğesinin gitgide tükeneceği düşünülebilir (Gramsci, 1986, s. 185-186).

Siyasal toplum ya da devlet; hükümet, ordu, polis mahkeme gibi ‘zor’ araçları olarak tabir edilirken sivil toplum; basın, eğitim kurumları, dini kurumlar, kültürel kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Devlet ‘zor’ kullanmakta ve bu ‘zor’ araçlarını elinde bulundurarak ‘rıza’ mekanizmasını çalıştırmaktadır. Günümüz kapitalist toplumlarında egemen sınıfın gerektiğinde ittifak kurarak ya da belirli uzlaşmalar gerçekleştirerek toplum katmanlarına egemenliğini zor ya da rıza yoluyla kabul ettirmesi; egemen olan sınıf kültürünü, hayat tarzını, dünya görüşünü, toplumun diğer katmanlarına empoze etmeyi başarabildiği

ölçüde başarılı olacaktır. Diyalektik bir ilişki içerisinde olan rıza ve zor kendi içerisinde bir denge kurmaktadır (Gramsci, 1986, s. 186).

Sivil toplum karmaşık bir bütünlük (ensemble) oluşturur, çünkü alanı çok yaygındır ve bütün tarihsel bloku yönetme yeteneği, içeriğinin eriştiği toplumsal kategorilere bir uyarlaması anlamına gelir. Bu yüzden sivil toplum üç tamamlayıcı görünüm altında düşünülebilir:

> — Yönetici sınıfın ideolojisi olarak, ekonomiden, hukuktan, sanattan bilime değin, bütün ideolojik üretim alanlarını kapsar:
>
> — Toplumu yönetici sınıf tarafından yönetilme kapasitesinin arttırılmasını sağlamak üzere bütün toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan dünya görüşü olarak, felsefe, din, ortakduyu (senscommun), folklor gibi çeşitli nitel dereceleri de bu durumun sonucudur;
>
> — Toplumun ideolojik yönetimi olarak, üç özsel düzeyde eklemlenir: gerçek anlamıyla ideoloji «ideolojik yapı» — yani ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler —, ve ideolojik «gereç», yani teknik ideoloji yayma araçları (okul sistemi, massmedia, kitaplıklar, vb.) (Portelli, 1982, s. 14-15).

Sınıfların toplumsal hakimiyet kazanmak ve sürdürmek için ihtiyaç duyduğu yöntem ve araçlar hakkında düşünmüş, böylece hegemonyayı politik alanın içerisinde ele alarak hegemonya kavramıyla siyasetin konusu olarak ilgilenmiştir:

> Sivil toplumla politik toplum arasında, onaşmayla güç arasında, gerçekten de organik ayrım yoktur. Her ikisi de sıkı sıkıya iş birliği yaparlar. Özellikle «kamuoyunun hazırlanmasında durum budur: «Devlet, halkın pek tutmadığı bir işe başladığı zaman, önleyici bir önlem olarak uygun bir kamuoyu yaratır yani sivil toplumun kimi öğelerini örgütler ve bir merkeze bağlar (merkezileştirir) (Portelli, 1982, s. 29).

Kitleleri rıza yolu ile yönetmek için hegemonya sürekli olarak üretilmek zorundadır. İktidar, eğitim, medya, sanat gibi özellikle sosyal alanları ideolojik hakimiyet aparatı olarak işlevlendirir. Bu hegemonya ayrıca sürdürülebilirlik bakımından kendisine

benzemeyen fikirleri dışlayan bir toplumsal yapıyı oluşturmayı da hedefler. Böylelikle toplum egemen sınıfın çıkarlarını kendi çıkarları gibi benimser. Özetle hegemonya kitlelerin dünyayı algılama, açıklama biçimlerini etkiler, yöneten sınıfın istediği şekilde biçimlendirir. Böylelikle de iktidar gücünü pekiştirmiş, toplumsal muhalefetin de sesi kısılmış olur (Gramsci, 2014, s. 347).

Rızanın üretildiği yer olan sivil toplumun unsurlarından mevzi savaşı ideolojik, kültürel ve dini mücadelenin zeminidir. Gramsci (2014, s. 318), egemen sınıfa karşı yürütülen karşı hareketlerin sivil toplum yoluyla mevzi savaşı yönteminde, devletin kurduğu hegemonyanın karşısında karşı bir hegemonyanın örgütlenmesiyle yapılabileceğini düşünür. Devleti yöneten sınıfın karşısında hegemonya yoluyla devletin olan her kalenin her mevziinin alınması güç ve zor kullanmaktan ziyade zihinlerin savaşıdır. Manevra savaşı ise iktidar mücadelesinde alınması gereken mevziler olarak durmaktadır. "*Boykot bir mevzi savaşıdır; grevler bir hareket savaşıdır*" (Gramsci, 2014, s. 318). "*Hegemonya, siyasal yönetim olmadan önce, kültürel ve moral yönetim durumuna gelir; aydın, politikacı olmadan önce, ideolog ya da eğitici durumuna; devrimci strateji de hareket savaşından çok mevzi savaşı durumuna*" (Portelli, 1982, s. 151-152).

2.1.1 Karşı hegemonya inşa süreci

Toplumsal temsilde yaşanan aksaklıklar Gramsci'nin kavramsal çerçevesinde organik kriz ya da hegemonik kriz olarak karşılık bulmaktadır. Yöneten ve yönetilenler arasında yaşanan hegemonya krizi; iktidarın kendisini yeniden yapılandırma çabası olarak zor unsurunu dahil ettiği bir mekanizma olarak yorumlanmaktadır. Sivil toplum içerisinde hegemonik iktidar mücadelesinde başka bir sınıfın bulunma hali ortaya çıkmışsa alt-yapı ile üst-yapı arasındaki bağlantı kopmuş ve bir hegemonya krizi oluşmuş demektir (Portelli, 1982, s. 125-126). Bu süreçte egemen sınıf kendi çıkarlarını halkın çıkarları olarak gösteremeyeceği için yeniden örgütlenme yolunu deneyecektir.

Hegemonya krizi tarihsel blokta meydana gelen çatırdama iktidar mücadelesinde yeni yapıların oluşmasında ve tarihsel blok bağlamında yeni dönüşümlerin kapısını aralamaktadır (Portelli, 1982, s. 125). Karşı hegemonyanın inşası mevcut iktidar mekanizmalarındaki dönüştürme ve temellendirme faaliyeti olarak işlemektedir. Burada rızanın yeniden üretiminde bir ittifak hali söz konusu olmaktadır. Bu ittifak çıkarların

ortak olduğu durumlarda kurulan sınıflar arası birlikteliğe işaret etmektedir (Portelli, 1982, s. 126-133).

Gramsci'nin karşı hegemonya inşasına ilişkin kavramsal çerçevesi, seçim ve parlamento düzleminde oluşturulan İttifak ya da Altılı Masa'nın alternatif bir hegemonyanın kapısını aralama yolundaki girişimlerinin analizine de ışık tutmaktadır.

2.2 Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe' de Hegemonya

Hegemonya kavramı, Gramsci tarafından geliştirilerek Marksist düşüncenin çerçevesinin sınırlarını da aşan bir içeriğe kavuşmuştur. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe hegemonya kavramını, kapitalizmin neoliberal döneminin koşullarına göre yorumlamışlardır. Hegemonya ve ittifak olgusunu sınıf bağlamından taşıran Laclau ve Mouffe'da, kavramın "halk ittifakı"na yakın bir yorumunun ilk ifadeleri görülmektedir (Aykutalp, 2020, s. 65). Özellikle bu açıdan hegemonya kavramının Laclau-Mouffe yorumu Millet İttifakı analizinde yol gösterici rol oynamıştır.

Laclau ve Mouffe özellikle 21.yy. siyasal ortamının maruz kaldığı yapısal değişimleri, ekonomik dengelerin dolayısıyla sınıflar arası ilişkilerin evrimi ve siyaset alanının subjektif koşullarının belirleyiciliğinin artması ve dolayısıyla Marksizmin yeniden okunup yorumlanıp, günümüze uyarlanması gerektiğini düşünür ve kendilerini post-Marksist olarak tanımlarlar. Marx'ın *"Bugüne kadarki tüm toplum tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir*" (Marx, 2011, s. 140) tanımına karşı çıkarlar (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 10).

Laclau ve Mouffe'a göre "*hegemonya kavramını kurmak için gereken şey, tutarlı bir bağlam içinde gösterilecek basit bir spekülatif çaba değil karşılıklı çelişkili söylemsel görünümler arasında bir uyuşum sağlamayı gerektiren daha karmaşık bir stratejik harekettir*" (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 151-152).

İkilinin kavramı alt-yapı/üst-yapı ayrımından, ekonominin belirleyiciliğinden ve temel bir sınıf hegemonyasının reddi üzerine kuruludur (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 214). Onlara göre hegemonya kavramı ekonomik düzeye ait bir kavram olmamakla birlikte, Gramsci'nin hegemonya kavramını 'sınıf ittifakının' ötesine giden bir kavram olarak ele almış ve toplumsal alanda farklı şekillerde konumlandırdıkları ayrı tikelliklerin kendi

içerisinde bir bütünlük sağlaması üzerine inşa etmişlerdir. Buna göre toplumsal alanda farklı tikelliklerden biri diğerini hegemonize edebilir ya da kendisine eklemleyebilir. Temsili bir yapıda ilerleyen bu hegemonya yapısı bir sınıfın organik bütünlüğünü anlatmamaktadır (Laclau, 2012, s. 214).

Kavramı evrensel tikellik üzerinde tanımlamaya çalışırken belli başlı özellikleri olduğunu vurgularlar. Laclau ve Mouffe göre hegemonik ilişki "*Hobbes'un Leviathan'ındaki gibi, sözleşmeye dayalı bir kararın sonucunda ortaya çıkmaz, zira hegemonik bağ hegemonik öznelerin kimliğini dönüştürür. Hegel'in 'evrensel sınıf' kavramındaki gibi kamusal alana zorunlu olarak bağlı da değildir, çünkü hegemonik yeniden eklemlenme sivil toplum düzeyinde başlar*" (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 15). Buradan yola çıktığımızda var olan ilişki biçimlerinde sivil toplumu ön plana çıkarırken aralarındaki etkileşimin durağan olmadığını ve sürekli bir hareketin olduğunu Laclau şu şekilde vurgular: "*Evrensel, hiç tereddütsüz boştur ve ancak farklı bağlamlarda somut tikellerle doldurulabilir. Ama aynı zamanda, ne türde olursa olsun her cins siyasal etkileşim için mutlak anlamda elzemdir, çünkü evrensel bir referans yoksa hiçbir siyasal etkileşim de yoktur*" (Laclau, 2012, s. 40). Böylece hegemonik ilişkiyi siyasetin temeli olarak görür. Buna göre artık "evrensel sınıf" söz konusu değildir. "Tek bir özne yoktur, bir özneler çoğulluğu vardır". Bu yüzden hegemonya, farklı tipteki özneleri yan yana getirebilecek, bütünlük sağlayabilecek bir biçimde düşünülür. Dolayısıyla sadece proletarya ve burjuvazi arasındaki bir biçimden çıkarılıp toplumsal alandaki bütün öznellik ve ideoloji biçimlerini etkileyecek şekilde genelleştirilir (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 31).

Laclau "sınıf indirgemeciliğini" önemli bir sorun olarak görerek, toplumsal olanı heterojen olarak düşünmüştür. Bu nedenle var olan çelişkileri sınıf üzerinden tanımlamalarda soru işaretleri olduğunu ifade etmiştir (Laclau, 1998, s. 108). Laclau Marksizm'i temel dayanak olarak görse de toplumsal halkı özne olarak düşünür. Siyasal mücadeleyi özne olarak kabul eder ve kurucu aktör olarak 'halk'ı görür. Halkı üretim ilişkisinden farklı olarak, politik ve ideolojik egemenlik ilişkilerinin bir bileşeni olarak tanımlar. Eğer üretim tarzı düzeyinde sınıf çelişkisi egemen çelişkiyse, toplumsal formasyon düzeyinde de halk/iktidar bloku çelişkisi egemen çelişkidir (Laclau, 1998, s. 116). Her sınıf ideolojik alanda hem sınıf hem de halk olarak mücadele eder, başka bir ifadeyle, kendi sınıfsal çıkarlarını halkın çıkarları gibi göstererek ideolojik söylemini

topluma uyarlar (Laclau, 1998, s. 118). İşçi sınıfı halktan bağımsız değildir ve halkın söylemleriyle uyuştuğu sürece varlığını daha da anlamlandırır.

Laclau ve Mouffe; söylem siyasetini, tasarladıkları siyasal öznenin ya da "halk inşası" biçiminde kavramsallaştırdıkları olgunun merkezine yerleştirir (Laclau, 2007, s. 86). Böylece söylem, hegemonyayı gerçekleştiren ve siyasal özneyi oluşturan ana omurga haline gelir. Dolayısıyla söylem, sabit olmayan farklı öznellik biçimlerini ve toplumsal ilişkileri hegemonik bir proje etrafında eklemleme yeteneğine sahiptir (Laclau, 2012, s. 156).

Siyasal alana öncelik veren Laclau ve Mouffe, sadece bir üst-yapı formasyonu değil aynı zamanda toplumsal alandaki tüm ilişkileri siyasal ilişkiler bütünü içerisinde görürler. Onlara göre kuramlarında merkezde olan "antagonizma" kavramı "*her tür nihai uzlaşmayı, herhangi bir akılcı konsensusu, bütünüyle kapsayıcı bir 'biz'i baştan olanaksız kılar*" (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 21-22). Siyasetin ancak karşıtlar üzerinden kurulabileceğini iddia eden ikili; uzlaşı ve müzakereyi reddetmektedir. Onlar "*çatışma ve bölünme olmaksızın çoğulcu bir demokratik siyaset olanaksız olacağına inanıyoruz*" demektedirler (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 22). Siyasal antagonizmayı halk ve iktidar bloku arasındaki çatışma üzerinden kurgularlar ve toplumsal öznenin ya da toplumsal hareketlerin iktidar ilişkilerinden ve kurumlarından geri çekilmemeleri gerektiğini savunurlar (Mouffe, 2015, s. 85).

Buraya kadarki kısımda ilk olarak toplumsal öznenin kendisini söylem mücadelesinde konumlandırmış olması, ikinci olarak da toplumsal hareketlerin her zaman siyasal alanı hedeflemesi gerektiği saptanmıştır. Laclau ve Mouffe'ye göre, toplumsal özne kendisini konumlandırmak için hareketin temeline antagonizmayı yerleştirmelidir ve farklı toplumsal hareketlerin bir bütünlük içerisinde var olabilmesi ancak popülizm ve halk inşası yoluyla olabilir.

2.3 Demokrasi teorileri

Altılı Masa'nın temel politik vaadi olarak formüle edilen "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" söylemini değerlendirebilmek için, "Sosyal Demokrasi", "Müzakereci

Demokrasi", "Radikal Demokrasi" gibi Demokrasinin çeşitleri çerçevesi üzerinden derlenen kavramlar incelenecektir.

2.3.1 Sosyal demokrasi

Klasik sosyal demokrasi, siyasi bir kimlik ve işçi sınıfının dünya görüşü olarak 18. ve 19. yy. kapitalizmin gelişmesinin ürünüdür. Bütünlükçü sanayi toplumunun ve ulus-devletin yönetim sistemi olarak burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf savaşlarının damgasını taşımaktadır. Halk egemenliği, toplumsal eşitlik, toplumsal özgürlük, temel kamusal haklar, seçme-seçilme, örgütlenme hakkı, düşünce özgürlüğü ve örgütlenme hakkı gibi işçi sınıfının çıkarlarına hizmet eden ilke, kural ve değerler bu sürecin izlerini taşıya gelmiştir (Canyaş, 2008, s. 45-57).

Marx kendi döneminde kapitalizm eleştirisi yaparken proletarya ve burjuva arasındaki farkın giderek artacağını ve bunun bir krize neden olacağını şu şekilde belirtmiştir:

> Sanayileşme sürecinde sermayenin lehine, işçilerin aleyhine oluşmuş bir gelir dağılımının yaşanması ile düşük ücretler, kötü çalışma koşulları ve uzun çalışma süreleri, işçi hareketlerini etkin politik bir güç haline getirmekle beraber emeğin ilk zamanlarda yaşadığı bu ağır koşullar, emeğin gücünü birleştirerek yeni bir siyasi ve toplumsal güç ekseni oluşturulmasını zorunlu kıldı (Sarıtaş, 2006, s. 18).

Marx ve Engels'in ortaya koyduğu sosyalist teori, burjuvazinin iktidarı karşısında işçi sınıfının iktidarını örgütleyecek düşünce ve eylem yöntemine dayanır. Öte yandan Marksist söylemde sosyal demokrasi, kapitalizmin "*bozukluklarını ve adaletsizliklerini törpüleyerek*" onun varlığını korumanın bir aracı olarak eleştirilir. Sosyal demokrasi savunucularına göre ise; kapitalizmin koruma kalkanı olmaktan daha çok emekçi sınıfın siyasal hayatta etkin kılınması şeklinde tanımlanır (Fincancıoğlu, 1993, s. 11-12). Sosyal demokrat ideolojiye göre devlet ve sınıflar arasındaki ilişkiler revize edilebilir ve seçimler aracılığıyla siyasal iktidar el değiştirebilir, eşitlik-özgürlük, oy hakkı gibi sınıflar arası bir uzlaşma esas alınabilir.

İsmail Cem'in ifadesiyle; *Sosyal demokrasi, işçi ile burjuvazinin varlığı ve mücadelesi üzerine kendi toplumsal projesini bina etmiştir. Kendi gücünü ve kimliğini bu farklılaşmadan kaynaklandırmıştır*" (Cem, 2010, s. 185).

Bu doğrultuda Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde çıkış yolları aramaya başlayan kapitalizm, derin uçurumlar yaşayan sınıflar arası dengeyi sağlamak için işçilerin mücadelesi sonucunda işçilerin yaşam koşullarını iyileştirmek zorunda kalmıştır. İşçi sınıfının siyasal iktidar talebine yönelebilecek hoşnutsuzlukları sosyal demokrasinin sosyal haklar alanında sağladığı iyileştirmeler aracılığıyla (okullarda ücretsiz yemek, sağlık taramaları, asgari ücret belirlemeleri vb.) zayıflatılmıştır. Bismarck, konuşmasında *"Eğer sosyal demokrasi olmasaydı ve birçok kişi ondan korkmasaydı, Sosyal Reform alanında bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz mutedil ilerleme bile ortaya çıkmazdı"* demiştir (Bismarc'tan akt. Koç, 2017, s. 86).

Sosyal demokrasinin temel ilkeleri şu şekilde özetlenebilir: Sosyal demokrasi emekçilerin çıkarını savunurken, öteki sınıfların yaşam hakkını yok saymaz. Sınıflar arası çıkar dengesini en iyi sağlayacak ortamın, siyasal haklarda eşitliğin olması gerektiği inancındadır. Sosyal demokrasi sınıfsal devlet yapılanmasına karşıdır. Bölüşüm hakça olmalıdır. Bireysel yeteneğin ulusal zenginliğe katkısının farklı olduğu inancındadır. O nedenle her bireyin, ulusal üretime yeteneği ölçüsünde yaptığı katkıyla uyumlu bir pay alması gerektiğine inanır. Ekonomik yapı çoğulcu olmalıdır. Ulusal üretim, soyut bir serbest piyasa ekonomisi tutkusuna kurban edilmemelidir. Özel teşebbüsün yetişemediği pahalı teknolojiyi gerektiren yatırımları devlet yüklenmeli ve bu yoldan ekonomik yapıyı değiştirmelidir (Örmeci, 2017).

2.3.1.1 Türkiye tipi sosyal demokrasi

Türkiye'de sosyal demokrasinin kurumsallaşma süreci 1973 seçimlerinin CHP tarafından alınması dönemine, diğer bir deyişle Bülent Ecevit zamanına tekabül etmektedir. 1960'lı yıllarda dünyada sol/sosyalist düşüncenin kitlelerde karşılık bulması, Amerika karşıtı bir atmosferin oluşması süreci CHP'nin de politik hattını gözden geçirdiği bir dönem olmuştur (Kili, 1976, s. 128-129). Böylesi bir durumda 1965 seçimlerinden önce İsmet İnönü "*Ortanın Solu*" olduklarını ifade ederek partisinin siyasi çizgisini belirtmiştir.

Yükselen sol hareketleri bir çatı altında toplamak, radikal solu bir dengede tutmak/durdurmak amacını da beslemektedir (Ayata, 1995, s. 82).

Ecevit'e göre ortanın solundaki devletçilik, teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesini, iktisadi faaliyetin ve üretim araçlarının tümü ile devletleştirilmesini isteyen bir devletçilik değildir. Ortanın solundakiler iktisadi ve sosyal gelişmeyi planlarlar, tesadüflere bırakmazlar. Amaçları sosyal adalete uygun olarak iktisadi faaliyetleri toplum yararına yönlendirip imkanları en iyi şekilde değerlendirmek, gelişmeyi hızlandırmak ve sosyal/iktisadi amaçlarına özgürlük ve demokratik bir düzen içinde ulaşmaktır (Ecevit, 2009, s. 31-32).

"Ne ezen ne ezilen, hakça bir düzen" sloganını ön plana çıkartan Ecevit halktan da desteğini alarak 1973 seçimlerini kazanır. Bu başarıda 1973 seçimlerinin afişleri olarak kullanılan *'Tekelleri kuşatacağız!', 'Toprak işleyenin su kullananın!', 'Vurguna, soyguna, sömürüye son!', 'Devlete de servete de kul olmayacağız!'* temaları önemli bir rol oynamıştır (Esmer, 2008, s. 79). Böylece yerel seçimlerde İzmir'in, İstanbul'un gecekondu semtlerinde oy oranlarında artışlar görülmüştür (Ayata, 1995, s. 84). Ecevit'in izlediği bu politikanın halk nezdinde karşılık görmesi ve 1977 seçimlerinde sol/sosyal demokrat bir partinin almış olduğu %41,4'lük oy Türkiye siyasi tarihinde alınan en yüksek oran olmuştur.

Ecevit'in bu başarısıyla Türkiye'de ilk kez sol söylemleri dile getiren bir parti hükümet ortağı olmuştur. Ancak bu başarıya rağmen sosyal demokrasi söylemden ileri gitmekte engellemelerle karşılaşmıştır. Sermaye gruplarının sloganlardan rahatsızlıkları seçim sonrasında gaz, margarin ve temel gıda maddelerinin temininde sıkıntıların yaşanmasının ve yokluğun sebebi olmuştur (Can, 2013, s. 72).

Bu duruma ek olarak da CHP oy tabanıyla organik bir ilişki kurmakta handikaplar yaşamıştır. Sloganların ötesine geçmekte sıkıntı yaşamış, sınıf temelli bir stratejiden uzak durarak sivil toplum kuruluşlarıyla dönemin gereklilikleri ile ilgili ilişki kurmaktan imtina etmiştir (Can, 2013, s. 72-73).

1970'lerden bugüne tüm ittifak ve koalisyon girişimlerinde sosyal demokrasinin bu ilk oluşum ve olgunlaşma sürecinin izlerini görmekteyiz. Ancak özellikle bugün Millet

İttifakı sürecinin başarısı açısından bu dönemin başarı ve başarısızlıklarının bütünsel eleştirel analizine ihtiyaç bulunmaktadır.

2.3.2 Üçüncü yol

Dünyada 1980'lerde küresel piyasaların ve rekabetin gerektirdiği ölçüde sosyal demokrasiyi revize etme çabaları başlamıştır. Ekonomide neoliberal politikaların uygulamaya konulması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ekonomik küreselleşmeyi ön plana çıkartmıştır. Bu gelişmeler üzerine sosyalizmin güç kaybetmesi karşısında Anthony Giddens "üçüncü yol" kavramını ortaya atmıştır. Eski sol ve yeni sağa bir alternatif olarak sunulan bu siyasal akım 1980'lerde sosyal demokrat partilerin seçim başarısızlıklarından sonraki dönemde 1990'lardan itibaren Avrupa'da karşılık bulmuştur. Sağ ve sol arasında bir ayrımın kalmadığını iddia eden Giddens'ın üçüncü yol fikri bireyselleşme, birer özne olarak ele alınan politikacılar, sağ ve solun durumu, küreselleşme ve ekoloji siyaseti üzerine kuruludur. Salt sosyal demokrasinin bu alanlarda dönüşüme ayak uydurma konusunda yetersiz kaldığını iddia etmektedir.

Giddens'in üçüncü yol politikası devletin küçültmesini isteyen neoliberal politikalar ile devletin genişletilmesini isteyen sosyal demokrasinin ortasında yer almaktadır. Giddens'e göre, bürokratik engeller nedeniyle refah devleti gerçek gereksinim sahiplerine hizmet edememiştir (Giddens, 2000, s. 17). Giddens temelde liberalizm ve sosyal demokrasi arasında bir köprü gibi üçüncü yolu tariflerken aslında ağırlıklı olarak sosyal demokrasinin daha da kurumsallaşmasını hedeflemiştir.

Üçüncü yol politikalarının en temel hedefi bireylerin küreselleşme, kişisel yaşamdaki dönüşümler ve doğayla ilişkisi paralelinde ortaya çıkan önemli değişimlerin içerisinde ve bunlardan yararlanarak yaşamlarında kendi yollarını çizebilmelerine yardımcı olmaktır (Giddens, 2000, s. 75). Giddens genel itibariyle üçüncü yol politikalarını devletin demokrasi, sivil toplum, ekonomik yatırım modeli ve eşitlik gibi konulardaki rollerini yeniden tanımlayarak oluşturmuştur. Üçüncü yol politikalarının temel yapı taşlarından biri de aktif bir sivil toplumun oluşturulmasını sağlamaktır (Giddens, 2000, s. 92). Devlet ve sivil toplum birbirine hem yardımcı hem de birbiri üzerinde kontrol işlevi de görecek şekilde bir ortaklık ilişkisi içerisinde olmalıdır. Toplumsal bütünlük yeni politika için sadece soyut bir slogan olarak ele alınmamakta, aksine temel öneme sahip bir olgu olarak

değerlendirilmektedir. Küreselleşmenin hız kazanması bu toplum olgusunu gerekli kılmaktadır (Giddens, 2000, s. 93).

Üçüncü yol teorisi, yeni bir karma ekonomiyi savunmaktadır. Eski karma ekonominin iki farklı şekli vardır. Birincisi devlet ve özel sektör ayrımını önermekle birlikte kamusal endüstriyle daha yakın ilişki içindedir. Diğeri ise toplumsal piyasadır. Her iki karma ekonomik görüşe göre piyasalar devlete karşı ikincil konumdadır. Yeni karma ekonomi ise kamunun çıkarını gözetirken piyasaların dinamizmini kullanarak kamu ve özel sektörün ortak hareketini önermektedir. Yerel, ulusal ve uluslarüstü düzeyde devlet müdahalesinde bir denge kurulmasını gerekli görmektedir. Ayrıca toplumsal yaşamda ekonomik ve ekonomik olmayan olgular arasında bir denge kurulmasını öngörmektedir (Giddens, 2000, s. 113).

Sonuç olarak üçüncü yol teorisi, neoliberal politikaların sosyal demokrat bir devlet yönetimi anlayışıyla ortaklaşmasını hedeflerken, geleneksel sosyal demokrat politikaları yeniden yorumlamayı tercih etmiştir. Geçmiş döneme eleştirel bir şekilde yaklaşan üçüncü yol teorisi yurttaş nezdinde haklar kadar sorumlulukların da olması gerektiğini, serbest pazarın sorunlu bir alan olduğunu bunun için hükümet müdahalelerine ihtiyaç olduğu ve devletlerin düzenleyici bir rol almaları gerekliliğini savunmaktadır. Bugün ulusalcılıkla neoliberal sol popülizm arasında salınan Türkiye sosyal demokrasisinin Üçüncü Yol yorumlarının kurucu esneklikleri yanında, kararsızlık ve eklektizminin izleri de Millet İttifakı'nın inşasında gözlenmektedir.

2.3.3 Radikal çoğulcu demokrasi

Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe liberal demokrasinin uygulanabilir yönlerinden faydalanarak çoğulculuğu ve çatışmacı düşünceyi esas alan "radikal demokrasi" kuramını ortaya koymuşlardır. Demokrasiyi toplumsal ilişkiler ağına yaymaya dönük yeni bir sosyalist proje olarak sunmaya çalışan Laclau ve Mouffe, sosyalist hedeflerin radikal ve çoğulcu bir demokrasi eşliğinde liberalizmin kurumlarıyla eklemlenmesini önermektedirler (Mouffe, 2010, s. 136). Mustafa Kemal Coşkun'a göre Laclau ve Mouffe, 20. yüzyılın sonunda sol/sosyalist değerlerin ve bu değerlerce savunulan işçi sınıfı hareketlerinin yenilgiye uğradığı veya tamamen bittiğini ve onun yerini "yeni toplumsal

hareketler"in aldığını belirterek; bunun radikal demokrasiyle bir ilişkisi olduğu saptaması yapmaktadırlar (Coşkun, 2009, s. 13).

Laclau ve Mouffe işçi sınıfı hegemonyasının dışına çıkan bir hattın örülmesi gerektiğini, bunun da toplumsal kimlikler üzerinden "eşdeğerlik zinciri"nin kurulması ve çoğulculuk temelinde liberal demokrasinin güçlü yönlerinin alınarak gerçekleştirilebileceğini söylerler. Hem liberal demokratik ideolojiyi hem de sosyal demokrasinin yetersizliğini ele alırken bunlara alternatif olarak radikal demokrasiyi gösterirler. Sol kendini demokratik devrim çizgisinden ayırmadan baskılara karşı farklı değerleri eşdeğerlilik çizgisinde geliştirerek yeni bir alternatif üretebilir. Onlara göre bu hedef, bireye verilen değeri yok saymadan, radikal ve çoğulcu demokrasi doğrultusunda liberal demokratik ideolojiyi sivil topluma ve devlete doğru genişleterek yapılabilir (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 270).

Çoğulculuğu sadece sivil toplum alanıyla sınırlı tutmayan Laclau ve Mouffe için *"radikal ve çoğulcu demokrasi"* fikriyatı aynı zamanda *"iktidar ilişkilerinin köklü bir dönüşümünü"* (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 18) gerektirmektedir. Bu çoğulluğun siyasal iktidar ilişkilerine müdahale etmesi gerekir. Ancak bu şekilde "yeni siyasal sınırlar" çizilebilir. Ve başından itibaren karşıtının netleşmediği bir siyasal antagonizma olmaksızın radikal bir siyaset de yapılamaz (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 21).

Liberalizmi birey odaklı, demokrasiyi ise çoğunluk olarak tanımlarken liberalizmde birey çoğunluk karşısında daha önemlidir ve bu durum liberal demokrasi krizinin yönünü belirler. Bireyin ön planda olması antagonizmaların gözden kaçırılmasına neden olur (Kanatlı, 2014, s. 118-119). Fakat yine de liberalizmi tamamen reddetmez ve radikal demokrasi için gerekli olduğunu düşünür. Liberalizmde hâkim olan eşitlik ve özgürlük ilkeleri radikal ve çoğulcu demokraside toplumsal ilişkiler ağının tamamına yayılacak bir şekilde tasavvur edilmektedir. Liberal demokraside bu kavramların kullanımına dair ve işleyişinde yaşanan sıkıntılardan dolayı radikal demokrasi toplumdaki her sese kulak verilmesi gerektiği üzerinden hareket etmektedir (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 19-20). Radikal siyaset yapış tarzı yaşamsal sorunlara inerek bizzat üretkenliğe ulaşmalı ve dahası kişilerin/grupların olay yaratmasına izin verilmesi şeklinde yorumlamaktadır.

Siyasette karşıtlık olan sorunlar ancak karşılıklı birbirini dinleyerek çözüme kavuşabilir ve demokrasi diyaloğun en iyi biçimidir demektedirler (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 18).

Laclau ve Mouffe'a göre işçi sınıfı temelinin dışında 'yeni toplumsal hareketler' yeni söylemler etrafında toplanırken etnik, bölgesel, kurumsal yapı karşıtı, ırkçılık karşıtı mücadele alanlarında kendilerini ifade etmeye çalışırlar. Radikal demokrasi, var olan sistemler içindeki krizlerden yola çıkarak halkı ve öznelerin temsil krizini çözmek ve sistemin karar alma süreçlerine halkın katılmasını sağlamaya yöneliktir. Tekil bir toplum ve rasyonel, saydam bir düzen içinde sınıf temelli evrensel özne tasarımı, yeni toplumsal hareketlerin çeşitli ve çoğul karakterleri karşısında artık geçerliliğini kaybetmiştir. Bu tikel mücadelelerin bünyesindeki zenginlikler, teorik krizi de tetiklemiştir. Laclau ve Mouffe'un amacı, bu zeminde belli söylemsel kategorilerdeki, olumsuz tarihsel deneyimlerin de eşlik ettiği, çoklu kırılımı ortaya koymak ve bunun üzerinden yeniden düşünmeye başlamaktır (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 26-27).

Farklı öznelerin farklılıklar içerisinde birbirlerinin alanlarına dokunmadan bazen bütünleştirici taleplerini görerek hegemonik güce karşı birleşip birbirlerini desteklemeleri verili çıkarlar arasında "ittifak" kurup "eşdeğerlilik" kurulduğunda iktidara karşı mücadele demokratik hale gelir. Bu şekilde diğer grupların eşitlik haklarına saygı temelinde haklar talep edilir ve özgürlük talebiyle de dengelenmesi gerekir. Bu sadece ulus çizgisinde değil "yurttaşlık" çizgisini de aşarak genişletilmelidir.

Bu iki şekilde olabilir. *"Bu, demokrasinin ortaya çıkardığı radikal belirlenmemişliğe karşı, mutlak bir merkezi tekrar empoze etme ve birliği yeniden oluşturacak olan kapanmayı tekrar tesis etme yönünde bir çaba gerektirir* (Laclau ve Mouffe, 2012, s. 286). Laclau'ya göre eklemlenmeler yeniden üretilip tartışıldığında bu sorunun önüne geçilebilir. Toplum, negatiflikten yola çıkarak pozitif olanı görüp birleştirici unsurları yeniden oluşturduğunda radikal çoğulcu demokrasi kendi taşlarını oturtacaktır.

2.3.4 Müzakereci demokrasi

Müzakereci demokrasi, siyasi etkileşimlerin ve siyasetle ilgili elde edilen bilgilerin bireylerin görüşlerinin niteliğini artıracağını ileri sürer. Günlük hayatın sıradan konuşmaları ve kitle iletişim araçlarına açık olmak bile daha bilinçli tercihlere olanak

verdiği gerçeği göz önüne alındığında sistemli bir şekilde geliştirilen mekanizmanın çok daha olumlu sonuçlar vereceği öngörüsü, müzakereci demokrasi savunucularının temel hareket noktasını oluşturur (Sitembölükbaşı, 2005, s. 147).

Liberal demokrasi modelinde çoğunluğun siyasal iktidarı elinde tutması ve diğer kesime gerekli söz hakkını tanımaması kitleler arasında eşitsiz sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca liberal demokrasi yarattığı birey öncelikli yaşam sistemi nedeniyle çözüm bekleyen pek çok toplumsal soruna cevap üretememektedir. Bu sistemin en çok eleştiriye maruz kaldığı durum ise toplumun tüm unsurlarının değil sadece birtakım seçilmişlerin karar alma hakkına sahip olmasıdır (Sitembölükbaşı, 2005, s. 141).

Müzakereci demokrasi ise tek başına siyasal otoritenin değil, toplumun da süreçler hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu ve karar alma süreçlerine müdahil olduğu bir modeli temsil etmektedir. Sürece dahil olabilmek mevcudiyet ve ses duyurabilmekle ilgilidir: Kural olarak siyasal diyalog sürecine bütün vatandaşlar katılabilirler; sorgulamak, görüş ileri sürmek, değerlerini, ihtiyaçlarını ve çıkarlarını ifade etmek ve ikna olmadıklarında karşı çıkmak konusunda eşit hakka sahiptir (Sitembölükbaşı, 2005, s. 150).

Müzakereci demokrasinin en önemli temsilcilerinden biri Jürgen Habermas'tır. Habermas'a göre müzakereci yaklaşımın temel amacı, iletişimci gözüyle başta halk egemenliği kavramı olmak üzere demokratik teorinin kavramlarını yeniden düzenlemektir (Habermas J. , 2001). Habermas, 1970'li yılların ileri kapitalist toplumlarında yaşanan krizi, öncelikle ekonomik kaynaklı başlayan daha sonra siyasi ve kültürel alanlara yayılan bir sistem krizi olarak görmekteyken, 90'lı yıllarda, demokratik liberal kurumların içine düştüğü krizi ise bir "meşruiyet krizi" olarak açıklamaktadır (Habermas J. , 2002, s. 147). Seçim yoluyla iktidar olan partilerin aldıkları kararların belirlenmesi ve etkide bulunulması aşamasında yurttaş katılımının eksik kalması nedeniyle meşruiyetlerinin yitime uğradığını düşünmektedir. Bu meşruiyet sorununun çözümü olarak Habermas; bireysel hakların güvenceye alındığı ve iletişimsel müzakereyi önermektedir.

Habermas iletişim kavramını müzakereci demokrasinin temel yapı taşlarından biri olarak konumlandırmaktadır. İletişimsel eylem, en az iki özne arasında, anlaşmaya yönelik bir

ilişkisellik olarak düşünülür. İletişim, basit biçimde içeriğin bir özneden diğerine aktarılması demek değildir; daha ziyade dil, özneler arası gerçeklik arayışının aracı olarak görülür (Habermas J. , 2001, s. 293-296). İletişim, bireyleri toplumsallaştırma, anlaşmaya ulaşma ve eylemleri koordine etme işlevlerini yerine getirir. İletişim, toplumsallaşmayı, toplumsal bütünleşmeyi ve kültürel yeniden üretimi sağlayan bir araç olarak görülür. İletişimsel ussallık tartışmaya dayanan konuşmanın sınırlandırılmamış, birleştirici gücü olarak kavranır (Habermas J. , 2001, s. 34). Habermas iletişimsel eylemi "yaşam dünyası" (lifeworld) olarak ifade eder. Bu bağlamda Habermas; 'Özneler arasında paylaşılan bu yaşam dünyası iletişimsel eylemin artalanını oluşturur' (Habermas J. , 2001, s. 108). "*İletişimsel eylemde bulunanlar her zaman, yaşama evrenlerinin ufku içinde devinirler; bu ufuktan dışarı çıkamazlar. Kısacası taraflar, dil ve kültür karşısında, üzerinde bir anlaşmanın olanaklı olduğu olgular, normlar ya da yaşantılar toplamı karşısında durdukları uzaklıkta duramazlar*" (Habermas J. , 2001, s. 558) diye ifade etmektedir. Habermas, uzlaşmanın önemini ve gerekliliğini dile getirir. Böylelikle demokrasinin hayata geçirilebilmesi mümkün olabilecektir. Müzakereci demokrasi sonucunda ortaya çıkacak kararın, tahakkümün olmadığı bir tartışma süreci sonunda alınması ve uzlaşmayı yansıtacak şekilde rasyonelleşmiş bir niteliğe sahip olması gerekir. Demokratik tartışma Habermas için üç aşamadan meydana gelmektedir. İlki uzlaşma yani ortak kültürel yönelimlerin belirlenmesi, ikincisi rakipleri karşı karşıya getiren çatışma ve son olarak çatışmanın hukuki çerçevesini oluşturan anlaşmadır (Zabunoğlu, 2017, s. 807). Habermas'a göre müzakereci demokraside toplumsal uzlaşı ve kişiler arasındaki uzlaşı iletişimsel eylem ve yaşam dünyası sayesinde sağlanmaktadır.

İletişimsel eylem teorisiyle kamusal alanı tarif eden Habermas'a göre liberal demokratik sistemde burjuvazi iletişim araçlarını kendi varlığı için kullanmış ve bu durum da toplumsal sınıflar ve kesimler arasındaki uçurumu arttırmıştır. Böylece yurttaşların tam ve açık bir şekilde katılabildikleri politik ve özerk bir alan ortaya çıkamamıştır.

Genel olarak müzakereci demokrasi şu öncüllerin sağlanmasına dayalıdır: Yurttaşların siyasal hayatla sadece somut bir durum olmaksızın bağ kurmalarının sağlanması; siyasi diyalog ve anlayışın hakim olduğu eşitlik ve karşılıklı ikna mekanizmalarının egemen olması; bireylerin bilgilenme ve karar alma aşamalarına aktif katılımının sağlanması; bireylerin birbirleri ile müzakere içerisinde farklı fikirleri tanımaları, etkileşime

girmeleri, karar alma süreçlerine katılarak ortak bir noktada buluşmaları ile kararların kabulünün sağlaması; demokratik müzakere süreçlerinde karşılıklı tanıma ve saygı sağlanarak, bireysel çıkarların yerine toplumsal çıkarların daha ağırlıklı olması (Tunç, 2008, s. 1128).

Bu demokrasi modelinin işleyebilme koşulları; tarafsız, eşit, baskılardan uzak, açık ve herkesi kapsayan bir alanın oluşturulmasıyla mümkündür.

Millet İttifakının "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" vaadinin hangi yönde güçlendirilmesi gereğine ilişkin kimi açılımların özellikle Müzakereci Demokrasi kavramsal çerçevesinden alındığı gözlenmektedir.

2.4 Popülizm

Federico Finchelstein, *Faşizmden Popülizme* adlı eserinde "popülizmin, ilk olarak faşizmin savaş-sonrası bir yeniden formülasyonundan doğmuş otoriter bir demokrasi formu" olduğunu belirtmektedir (Finchelstein, 2019, s. 141). Halkçılık olarak karşılık bulan bu kavram bir siyaset yapma tarzını ifade ederek vatandaşla kurulan özel bir bağı tarif etmektedir. Tanım itibariyle "halk" ve "elitler" arasındaki ayrım üzerinden popülizm kavramı anlam bulmaktadır. Soğuk savaşın bitmesiyle beraber sınıf siyasetinin gerilemeye başlaması, ideolojik olmayan parti seçeneklerini daha görünür kılmıştır. 1980'li yıllara kadar siyasi partiler sınıfsal yapıyı yansıtan ve toplumsal pozisyondayken sınıf siyasetinin zayıflamaya başlaması, sosyal demokrat partilerin geleneksel sınıf temelli yapılanmadan uzaklaşmaları ve piyasayı ön plana almaları sonucu siyasal partiler bir dönüşüme girmiştir. Sınıfsal veya toplumsal çıkarların temsilcisi konumunda olan partilerin zayıflaması "herkesi kucaklayan partilerin" (catch-all parties) büyük bir seçmen kitlesine sahip olmasının önünü açmıştır. Ana akım siyasi partilerin kimliksizleşmesiyle sonuçlanan bu süreç popülist partilerin yükselişini hızlandırmıştır (Süer, 2011).

Mouffe *Sol Popülizm* adlı kitabında popülizmi şöyle tanımlamaktadır:

> Popülizm bir ideoloji değildir ve ona programatik bir içerik atfedemeyiz. Popülizm siyasi bir rejim de değildir. Zamana ve mekâna göre çeşitli biçimler alabilen bir politika yapma yöntemidir ve çeşitli kurumsal işleyiş alanlarıyla uyumludur. Politik ve sosyoekonomik dönüşümlerin baskısı altında, hakim

> ideoloji -giderek çoğalan- doyurulmamış taleplerden [unsatisfied dernands] dolayı istikrarsızlaştırıldığında bir "popülist moment" ten söz edebiliriz" (Mouffe, 2019, s. 22).

Mouffe'ye göre neoliberalizme eşlik eden toplumsal yapı popülist momentin yaratılmasını zorunlu kılmaktadır. Popülizmi bir politik program olarak değil de politik bir strateji olarak ele alan Mouffe; isim değil de sıfat olarak görmüş bir siyaset yapma tarzı olarak düşünmüştür.

Mouffe sağ popülizmi ulusal kimliği ön plana çıkartan, göçmenlerin bir tehdit unsuru olarak görünmesini sağlayan, eşitlik ilkesini kendilerinden olanlar üzerine kuran bir yapı olarak tarif etmektedir. Halk egemenliği ve demokrasinin yeniden inşası amaç olarak benimsenmiş olsa da bu ulusal egemenlik memleketin asıl sahiplerine mahsus olarak bir yapılanmayı işaret etmiştir (Mouffe, 2019, s. 35). Sol popülizmi de yine Mouffe demokrasinin yeniden derinleşerek ve gelişerek inşa edilmesi olarak söyler:

> Sol popülist bir strateji ortak bir hasmın (oligarşinin) karşısına dikilecek bir "biz"i, yani bir "halk"ı inşa etmek için demokratik talepleri bir kolektif irade altında birleştirmeyi amaç edinir. Bu, güvencesiz/yarınsız orta sınıfın, göçmenlerin ve işçilerin taleplerinin arasında olduğu kadar, diğer -örneğin LGBT topluluklarının- demokratik taleplerinin arasında da bir eşdeğerlik zinciri tesis etmeyi gerektirir. Bu tür bir zincirin tesis edilmesinin amacı, demokrasinin radikalleştirilmesini olanaklı kılacak yeni bir hegemonyanın yaratılmasıdır (Mouffe, 2019, s. 36).

İktidara gelen popülist partiler dünyanın her yerinde hukukun üstünlüğünü aşındıran, denge ve kontrol mekanizmalarını yok eden, anayasa mahkemelerinin gücünü azaltan, toplumu kutuplaştıran bir yönetme yolunu seçmişlerdir (Telek, 2017). Popülizm bir siyaset yapma tarzı olarak tarif edilirken içinden geçtiğimiz döneme özgü durumları içerisinde barındırmaktadır. Yaşadığımız dönemde siyasal, toplumsal ve ekonomik krizler, kapitalizmin sunduğu eşitsizlikler, güvencesizlik, göç yığınları ve bununla beraber artan ırkçılık, otoriter yönetme anlayışlarının gitgide kurumsallaşması karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan toplumsal kutuplaşma ve popülist hareketler birbirini beslemektedir. Döneme özgü olarak bu durumdan zarar gören kitlelerin içinden

çıktığını ifade eden ve çözümün kendisinde olduğunu belirten popülist liderler ortaya çıkmaktadır. Jan-Werner Müller'e göre popülist liderler halkı ikiye bölmekte, (Müller, 2017, s. 38) toplumun yaşadığı sorunların asıl sebebinin göçmenler, elitler, gazeteciler, yazarlar, akademisyenler ve yargı mensupları gibi genel olarak kendisini desteklemeyen her kesimden kaynaklandığını söylemektedir (Müller, 2017, s. 15). Kimlik siyaseti üzerinden oy toplamayı hedefleyen popülistler yalnızca kendilerini meşru ötekilerini düşman gösterdikleri zaman başarılı olurlar. Çoğulcu değil çoğunlukçu bir yapıyı benimseyen bu siyaset yapış tarzı kendilerinden başka bir alternatif olmadığını, halka korku ve endişe tohumları ekerek değişimin imkansızlığı üzerinden politika üretmeyi görev bilmişlerdir (Telek ve Korkmaz, 2018).

Benjamin Moffitt de popülizmi bir siyaset yapma tarzı olarak ele alarak liderin rolü üzerinde durur. Moffitt'e göre lider bir performans sanatçısı halk da izleyici olurken, medya ve krizler ise sahne olarak konumlanır. Liderlerin hitap şekli, giyim tarzı ve halkın iradesini ön plana çıkaran temalar kullanmaları özellikleri arasında yer alır (Yılmaz, 2021, s. 53).

Christophe Jaffrelot, popülist liderlerin ülkelerini bir şirket müdürü gibi yönettiklerini ifade ederek, yönetme erkinin parlamenter yapıdan çıkarak kişisel otoritelere doğru gittiğini söylemektedir. Bu oluşan/oluşturulan kişisel otoritenin karşısında duran herkes gayri milli yaftasıyla anılmaktadır, diye ifade etmektedir. Popülist liderlerin anayasayı ve var olan siyasal kurumları iktidarlarını kurumsallaştırmak için çıkarttığı kanunlarla sarsma işlemini de yerine getirdiğini belirtir (Telek, 2017).

Popülistler iktidara geldikten sonra Müller'e göre, ilk etapta devlet kurumlarını ele geçirir, sonra kendi tabanlarını zenginleştirir, üçüncü olarak da kendilerinin karşısında duran her kurumu ortadan kaldırmaya çalışırlar. Çünkü iktidarda kalma yolunun bu olduğu kanaati hakimdir. Bu duruma ek olarak Jaffrelot, popülistlerin gerçeklik sonrası (post-truth) denen bir dünya algısı yarattıklarını, sınanamayacak, tartışılmaya kapalı gerçeklik dışı durumlar yarattıklarını belirterek rejimin devamlılığı için kitle iletişim araçlarının hakimiyetinin zorunluluğu üzerinde durmaktadır (Telek, 2017).

2.5 Rekabetçi Otoriter Rejim

Dünyanın farklı bölgelerinde rayına oturmamış birçok demokrasi popülist bir liderin iktidara gelmesiyle otoriter ve demokratik rejimler arasında bir "*gri bölgede*" kalmıştır. Bu gri bölge "*melez rejimler*" olarak adlandırılmaktadır (Oğuz, 2020, s. 28). Steven Levinsky ve Lucan Way'e göre rekabetçi otoriter rejimler şu özellikleri taşımaktadır:

> Rekabetçi otoriter rejim kurumsal demokratik mekanizmalara sahip olan ve bu mekanizmaların siyasi iktidarı elde etmenin yegâne yolu olarak görüldüğü, sivillerin yönetimindeki rejimlerdir. Fakat bu rejimlerde siyasi iktidar sahip olduğu konumu rakiplerine karşı avantaj elde etmek için kullanır. Bu ülkelerde siyasi mekanizma rekabetçidir çünkü taraflar iktidarı elde etmek için demokratik yöntemlere başvurur. Fakat demokratik değildir çünkü rekabet dengesi siyasi iktidar lehine bozulmuştur (Levinsky ve Way'den akt. Özpolat, 2019, s. 19)

Başka bir deyişle, seçimlerin özgür ancak adil olmayan bir ortamda yapıldığı, muhalefet partilerinin siyasi yarışa dezavantajlı başladıkları, temek hak ve özgürlüklerin sınırlı bir hale getirildiği rejimlere rekabetçi otoriter rejim denilmektedir (Özpolat, 2019, s. 17). Rekabetçi otoriter rejimler rekabetçi görünüme sahiptir ancak iktidar kendi sürekliliği için siyasal alanı kendi lehine sürekli dizayn etmeyi ihmal etmemektedir. Levitsky ve Way'e göre "eşitsiz oyun alanı" olarak tabir edilen bu alan iktidarın izin verdiği ölçüde ve kendi lehine olacak şekilde sürekli yapılandırılmaktadır. Bu kurulan oyun alanı mali kaynaklar, medya ve hukuk sistemi kullanılarak muhalefetin erişim olanağının olmadığı haksız bir rekabet ortamının oluşturulduğu yapıya tekabül etmektedir (Oğuz, 2020, s. 28-29). Kısaca; "… *eşit olmayan mücadele zemini, iktidar tarafından devlet imkânlarının, muhaliflerin medyaya, finansal kaynaklara ve hukuka erişimlerinin engellenmesi için kullanılmasını ve bu sayede organize olma ve iktidar elde etmek için mücadele etme kabiliyetlerinin zayıflatılmasını ifade eder*" (Levinsky ve Way'den akt. Özpolat, 2019, s. 21)

Demokrasinin araçlarına sahip olan bu rejimler devlet olanaklarının haksız bir şekilde kullanıldığı rejim tipleridir. Bu kurulu sistemde iktidardaki parti girdiği her seçimi kazanması nedeniyle hem kamu kaynaklarının kullanılma hakkı üzerinden hem de sermaye çevrelerinin desteğiyle iktidarını sağlamlaştırmaktadır. Bu koşullar altında

rekabet etme şansının ve muhalefetin iktidar olma perspektifinin azaldığı bir yapı oluşturulmuş olur. Seçimlerin siyasal iktidarı elde etmenin tek yöntemi olması ve iktidarın rekabete avantajlı başlaması adaletsizliği de yapısal bir sorun haline getirmektedir. Bu eşitsizlik durumu iktidara şiddet, hile, baskı gibi yollara başvurmadan muhaliflerini saf dışı bırakma olanağı da sağlamaktadır. Böylece bu rejimlerin hem demokrasinin hem de otoriterliğin özelliklerini taşıdığı söylenebilir (Somer, Korkmaz ve Şar, 2021, s. 10).

Tüm bu çabalara rağmen bazen iktidar el değiştirebilmektedir. Oy kullanma hakkının olduğu, ancak iktidarın değişmesinin çok zor olduğu bu sistemlerde demokrasinin yerleşebilmesi üzerine tartışmalar mevcuttur. Yürütülen tartışmalar demokrasinin güçlenmesi için "ekonomik krizlere", "yönetici elitlerin partiden ayrılmasına" ve muhalefetin "seçim ittifaklarına" bel bağlamaktadır (Oğuz, 2021, s. 136).

Rekabetçi otoriter rejimlerden çıkış yolları üzerinde ele alacağımız seçim ittifakları yoluyla ya iktidar değişmekte ya da daha özgürleştirici seçim sonuçları alınabilmektedir. Marc Morje Howard ve Philip Roessler'e göre seçim ittifaklarının başarılı olması; mevcut iktidarların kutuplaştırma siyasetine engel olunmasına, bürokrasi ve medya organlarının seçimlere dahil edilmesinin objektif olmasına son olarak da oy kullanmak istemeyen kararsız ve umutsuz seçmenin ikna edilerek sandığa gitmelerinin sağlanması ile gerçekleşebilmektedir. Muhalefet partileri mevcut tüm farklılıklarını bir tarafa bırakarak iktidarın alınması için yan yana gelme yolunu seçmekte ve bunun da oy kullanacak seçmen nezdinde bir umut yarattığı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda bürokraside de bu umudun yeşermeye başlaması iktidardan özerkleşme hamleleri atmasının önünü açmaktadır (Howard ve Roessler akt. Oğuz, 2020, s. 30)

Yine bu rejimlerin yıkılabilme hamleleri olarak yerel seçimlerin alınması da ön plana çıkarılmıştır. Tersi görüşü savunan Nicolas Van De Walle'a göre yerel seçimlerde muhalefetin başarısı iktidarın ulusal düzeydeki finansal kontrolü sonucu başarısızlıkla sonuçlanabilir. Bu sebeple de yerel değil de genel seçimlere odaklanmak gerektiği üzerinde durmaktadır. Ancak son yıllarda muhalefetin yerel seçimlerde kazandığı başarılar sayesinde ve icraatlarının görünür bir şekilde hissedilmesi mevcut sistemde zayıflama emareleri oluşmasını da sağlamıştır (Oğuz, 2021, s. 138).

20 yy. dan farklı olarak seçim yoluyla otoriterleşme fark ettirmeden, halkın kendi seçimiyle, zamana yayılarak seçilmiş kişiler tarafından kademeli olarak yapılmıştır. Sonrasında parlamentoda ve kuvvetler ayrılığında yapılan değişiklikler iktidarın daha güçlü ve otoriter hale gelmesine neden olmuş, demokrasinin uygulama alanlarını fazlasıyla daraltmıştır. Bu anlamıyla Türkiye demokrasiden rekabetçi sisteme geçen ülkeler listesinde yerini almıştır. Macaristan ve Venezüella gibi ülkelerde buna örnek teşkil edenler arasına girmiştir (Somer, Korkmaz ve Şar, 2021, s. 8-9).

Demokratik mekanizmaların uygulanma biçimi nedeniyle uluslararası arenada Türkiye demokrasiden uzak olarak nitelenebilmektedir. "*Ülkemizin siyasal rejimi, bir tür "seçimli (açık) otokrasi" veya "rekabetçi otoriterlik*" olarak tanımlanmaya başlanmıştır." Bu yapının askeri darbe olmadan seçimle gelerek böyle bir rejimle tanımlanabilmesi sivil iktidarlar eliyle olduğunu göstermektedir (Somer, Korkmaz ve Şar, 2021, s. 7).

2.6 İktidar İnşasında Koalisyon, İttifak ve Seçim İttifakı

Kelime anlamı olarak "ittifak" Türk Dil Kurumu tarafından anlaşma, uyuşma, bağlaşma olarak tanımlanmaktadır. Güncel sosyo-politik bakımdan ise farklı yapıların (kurum, kuruluş, siyasi parti/oluşum ve sivil toplum örgütlerinin) aynı hedef etrafındaki birlikteliğini ifade eder. "Koalisyon" ise birleşme, beraber büyüme, büyüyüp serpilirken birleşme olarak ifade edilir (Bora, 2020).

İttifaklar seçim öncesinde iktidarın varlığını devam ettirme veya iktidara yönelik muhalif partilerin birlik oluşturması olarak görülürken, koalisyon daha çok seçim sonrasında hükümet kurma sürecinde karşımıza çıkar. Birbirlerinden farklı olarak ittifak oluşturulduktan sonra istenildiğinde bozulabileceği halde koalisyon sadece hükümetin düşmesi veya değişmesiyle mümkündür. Parlamenter rejimlerde koalisyon oluşumunun seçimlerden sonra gerçekleştiği, başkanlık rejimlerinde ise koalisyonların seçimlerden önce gerçekleştirilmek zorunda olduğu belirtilmiştir (Bunker, 2019, s. 177).

Tez kapsamında bizim üzerinde duracağımız olgu "seçim ittifakı"dır. Seçim ittifakları siyasi partilerin kısa/orta ya da uzun vadeli siyasi amaçlar doğrultusunda, ortak bir siyasi program etrafında birlikte hareket ettikleri süreçlerdir. Temel amacın meclis temsilindeki pozitif artış olduğu seçim ittifakları partilerin birbirleriyle yaptıkları anlaşmaların

durumuna göre seçimlerle sınırlı kalmayarak seçim sonrasındaki yürütmeyi de belirlemeye dönük bir perspektife sahip olabilmektedir. Bu seçim sonrasını kapsayacak ittifak bir nevi koalisyon anlamını da taşımaktadır. Ancak bu koalisyonun özelliği parlamenter sistemdekinden farklı olarak başkanlık sistemlerinde çıkabilecek sıkıntılarda hükümetlerin kurulamaması gibi durumları oluşturmamaktadır (Miş, 2018).

Türkiye siyasal tarihinde seçim ittifaklarına bakıldığında iki dönem önem arz etmektedir. Bunlardan ilki 1983 yılında yürürlüğe giren siyasi partilerin ittifak kurmasını yasaklayan 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu 90/2. (Resmi Gazete, 1983, s. 19-20) ve milletvekillerinin müşterek listelerde seçimlere girmesinin 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu 16. Maddesiyle engellenmesine dönük kanunlardır. Yine aynı yıl 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu 33. Maddesiyle %10 barajı getirilerek birçok parti için meclise girebilme sıkıntısı gündem olmuştur. Partiler yasaların getirdiği zorunluluktan dolayı ittifak yapamayacaklarından bunun yerine kanunun açık kalan noktalarından faydalanarak ittifaklar oluşturmuşlardır. "Çatı Parti" adıyla girilen seçimler baraj sıkıntısı olmayan partinin listelerinden seçime girip milletvekili seçildikten sonra partilerine geri dönmüşlerdir.

İttifaklar tarihi açısından ikinci dönem ise 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunun üzerine 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklikle (https://www.resmigazete.gov.tr) siyasi partilerin ittifak yapabilmelerinin önü açılmıştır. Bu değişiklikle seçim barajının ittifak partilerinin toplam aldıkları oy oranı üzerinden hesaplanması baraj sıkıntısı olan partiler açısından sorun olmaktan çıkmıştır. İttifaklara izin veren kanun değişikliğinin ilk örnekleri 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinde oluşan Cumhur ve Millet İttifakı'dır. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden sonra siyasal olarak yakınlaşan AK Parti ve MHP Cumhur İttifakını oluşturmuş ardından İyi Parti, CHP, Saadet Partisi ve Demokrat parti Millet İttifakını oluşturarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmışlardır.

Seçim yoluyla iktidarın alınması sürecinde kurulan ittifakların kendi siyasi çıkarları ve halkın çıkarları arasında bir özdeşlik kurabilmesi; mevcut iktidar karşısında kendi iktidarını inşa edebilmenin koşullarını sağlaması bakımından önemli bir dayanak olarak

görülmektedir. İktidar bloğu karşısında kurulacak tarihsel blok, toplum katılımını yani örgütlü bir toplum kurulumunu tarif etmektedir.

Tezin kapsamındaki teorik tartışma bakımından ele alındığında AK Parti'nin kuruluş dönemi hareket formasyonu Gramsci'nin hegemonya kavramıyla uyumlu olarak farklı toplumsal kesimlerin, sınıf bileşenlerinin organik katılımını ve birliğini sağlayarak kurulan tarihsel blok inşasıdır.

Millet ittifakının bu teorik çerçeve bağlamında incelendiğinde; kavramsal özü bakımından tarihsel blok kavramıyla değil, siyasi partilerden oluşan seçim ittifakı kavramıyla ele alınması daha doğru gözükmektedir.

2.6.1 Dünya'dan ittifak örnekleri

Dünya tarihinde siyasi ittifaklar incelendiğinde anayasal değişiklik talebi üzerine iktidara gelmiş ittifaklar mevcuttur. Farklı sebeplerle başlatılan ittifak süreçlerinden Güney Amerika'da Şili, Avrupa'da İspanya ve Afrika'da da Güney Afrika'ya kısaca bakıldığında bunların genel olarak diktatörlük ve faşizm karşıtlığı üzerine kurulan ittifaklar olduğu görülmektedir. Anayasayla düzeni değiştirme temasını barındıran bu ülkeler, ülkemizdeki millet ittifakı örneğiyle paralellik göstermekle birlikte özgün farklılıkları da barındırmaktadır. Bu yüzden Şili, İspanya ve Güney Afrika örneklerine bakmakta yarar vardır.

2.6.1.1 Şili

Şili'de parlamentoda merkez sağ ve merkez solun yarışı 2019 yılına kadar sürmüştür. 2006 yılından 2019 yılına kadar çeşitli protesto hareketleri olmuş ancak bunların reform taleplerine karşı üretilen politik çözümler yetersiz kalmıştır. Sosyal adaletsizlik temalı yürütülen bu protesto hareketleri adaletsizliğin kaynağını 1980 anayasasına bağlamıştır. Siyasal sisteme ve siyasi partilere duyulan güvensizliği aşabilme yolunun, anayasanın değişimi yönündeki talebin yerine getirilmesiyle şekilleneceği düşünülmüştür. Siyasi sistemlerindeki ikili yapı üçüncü bir gücün seçimlerde alternatif olabilmesinin önünü tıkarken Şili 2015 yılında seçim sistemini değiştirmiştir. Bu değişiklikle yeni partilerin siyasete girmesinin önü açılmıştır (Yeğen, 2021).

Şili'de Aralık 2021'de gerçekleşen başkanlık seçimlerine üç ayrı ittifak katılmıştır. İlki Başkan Pinera'nın olduğu aşırı sağcı ittifak, ikincisi "Anlaşma" adıyla ülkeyi 20 yıl yönetmiş olan ittifak ve üçüncüsü ise kendini Sosyalist solda tarif eden "Onayladığım Onurdur" anlamına gelen Apruebo Dignidad ittifakıdır. Sosyalist sol ittifakının adayı Gabriel Boric aşırı sağcı rakibi Antonio Kast'ı yenilgiye uğratarak başkan seçilmiştir. Boric 35 yaşında, öğrenci hareketinden yetişmiş, Komünist Parti'nin de içinde bulunduğu, ekolojistler, bölgeselciler ve Hıristiyan Sol'dan oluşan seçim ittifakının ortak adayı olarak yarışmıştır.

2019'da neoliberal ekonomi politikalarına ve darbeci Augusto Pinochet döneminden kalma 1973 anayasasına karşı yükselen uzun soluklu bir halk isyanının yarattığı iklimde, Ekim 2020'de yeni bir anayasanın hazırlanması önerilmiş, bu öneri Ekim 2020'de referanduma götürülmüş ve %78'lik büyük bir çoğunlukla Kurucu Meclis'in yeni bir anayasa kaleme almasına karar verilmişti. Boric de bu toplumsal politik iklimin içinde, neoliberal politikalar karşısında sosyal hakların, baskıcı anayasa karşısında özgürlüklerin artırılmasını ve devletin bu eksende reformlarla yeniden yapılandırılmasını öneren bir programla seçilmiştir. Ancak kimlik politikası eksenli özgürlükleri önde tutan yeni anayasa teklifi Eylül 2022'de reddedilmiştir. Apruebo Dignidad ittifakı, Şili halkının değişim isteğine hitap ederek iktidara gelmiş ancak bu değişim sürecini yönetme noktasında başarılı olamamıştır. Şili'de anayasa yapım süreci kâğıt üzerinde çok kapsayıcı ve demokratik bir süreçle hazırlanmasına rağmen yeni anayasayı yazan kurucu meclis ve yazılan anayasa taslağı yeterince kapsayıcı olamamıştır. Siyasi yapının çözmesi gereken sorunların anayasaya yüklenmiş olması ve anayasanın demokratik bir şekilde yazılmasına karşın toplum nezdinde kutuplaştırmayı tırmandırdığı kanaati ağır basmış ve anayasa kabul görmemiştir (Rojas, 2022).

2.6.1.2 İspanya

İspanya'da 1936 yılında yapılan seçimlerde Cumhuriyetçiler ve Sosyalistlerin birleşerek Halk Cephesi adı altında seçimleri kazanmasıyla ikinci cumhuriyet ilan edilmiştir. Genel af, laiklik, toprak reformu, çalışma saatlerinin düşürülmesi gibi politik programlarını uygulamaya başlamışlardır. 1931'deki Anayasası'nın seküler oluşu, Katolik Kilisesi'ne dönük yaptırımlar, toprak sahipliği, politik kutuplaşmalar iç savaşı tetiklemiştir.

Cumhuriyetçilere karşı Almanya ve İtalya'dan aldıkları destekle milliyetçiler 1936'da 3 yıl süren İspanya iç savaşını başlatmışlardır. Savaşın sonunda "Milli Şef" ilan edilen General Francisco Franco diktatörlüğünü 1939 yılından 1969'a kadar sürdürmüştür. Franco döneminde anayasanın lağvedilmesi, siyasi partilerin kurulmasının yasaklanması, ülkenin Franco'nun koyduğu kanun hükmünde kararnamelerle yönetilmesi, toplanma ve örgütlenme yasağı getirmesi, basın özgürlüğünün kısıtlanması, düzenin sağlanmasında polis şiddetinin aşırı kullanımı ve işçilerin grev haklarının yasaklanması hakim olmuştur (Gökşenli, 2013, s. 146-150).

Franco'nun son dönemlerine doğru düzenin değişmesi üzerine ayaklanmalar baş göstermiştir. Franco'nun 1975'te ölümünden sonra Juan Carlos kral ilan edilmiş ve 41 yıl aradan sonra 1977 yılında ilk defa genel seçimler yapılmıştır. Franco'dan sonraki yıllarda demokrasiye geçiş kısmında reformcu bir geçiş mi yoksa devrimci bir kopuş mu yapılarak geçilmeli kısmında bir muğlaklık hakim olmuştur. Kral Carlos, Carlos Arias Navarro'nun başbakanlığa getirilmesini onaylamış ancak kurulan hükümetin Francocu oluşu, muhalefette olan sol partilerin ittifak yapmasının gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Franco'nun ölümüne yakın kurulan "Demokratik İttifak Platformu" Sosyalist İşçi Partisi (PSOE), sol yapıda olan Hristiyan Demokratlar, Sosyal Demokratlar ve bölgesel gruplardan oluşan bir ittifaktır. Bu ittifak daha önceleri radikal sol grupların Franco rejimini yıkmak için oluşturdukları Demokratik Birleşim ittifakına mesafeli durmasına rağmen toplumun geniş kesiminin rızasını alarak iktidara gelmeyi hedeflediğinden 1976 yılında radikal sol gruplarla birleşmiştir (Adaş, 2019, s. 6-7). Kralın Adolfo Suarez'i iktidara getirmesiyle İspanya'daki demokrasiye geçiş emareleri başlatıldığı söylenmektedir. Reform sürecini hızlandıran Suarez hükümeti reformun demokrasiye geçişin tek yolu olduğu kanısıyla hareket etmiştir (Adaş, 2019, s. 6). Seçim sonuçlarına göre meclisteki sağ parti olan Demokratik Merkez Birliği (UCD) sağ partiler ile bir araya gelerek anayasa yapabilecekken ülkedeki kutuplaşma, demokrasiye geçiş özlemi ve ekonomik olarak Bask ve Katalonya'nın güçlü olup özerklik taleplerinin artışı toplumsal bir mutabakatla anayasanın hazırlanmasının gerekliliğine sebebiyet vermiştir. "Anayasal İşler ve Kamusal Özgürlükler Komisyonu" kurularak yeni anayasa hazırlığı başlamış ve bu anayasa hazırlık sürecine başta sağın ve solun ılımlı partilerinin çoğunluğu ve diğer partilerden de temsil düzeyinde katılımının olduğu bir ittifakla yapılmıştır. Tüm toplumsal ve siyasal güçlerin varlığının sadece aritmetik çoğunluk üzerinden olmadığını

gerçek bir çoğulculuk üzerinden yapılması gerektiğinin savunulması gerekliliğiyle hareket edilmiştir (Ercan, 2022, s. 282-283). Çok geniş bir mutabakatla hazırlanan ve 1978 yılında yapılan referandumla kabul edilen İspanyol Anayasası; demokrasiye geçiş sürecinde temel hak ve özgürlükler ve "özerlik statüsünü" anayasa dahiline alarak merkezi yapı ile özerk bölgeleri içeren bir yapılanmanın bir arada olabileceğini gösteren bir örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Parlamenter monarşi olarak tarif edilecek sistemle kralın yetkileri kısıtlanmış, yönetim sistemi klasik anlamda parlamenter düzenin özelliklerini taşıyacak hale getirilmiştir (Serçe, 2022, s. 149-150).

2.6.1.3 Güney Afrika

Güney Afrika'nın stratejik konumu, değerli madenlere sahip olması ve ırk ayrımcı kapitalist büyümenin tercih edilmesi gibi sebeplerle 1488'den itibaren ülkeye gelen birçok sömürgeci devlet tarafından siyahilere dönük fiilen ırkçı rejim uygulanmaya başlanmıştır. Devletlerin Güney Afrika'ya gelişleriyle bölgede hakimiyet kurabilmek adına ülkede çoğunlukta bulunan siyah ırkı yönetmeye dayalı "Apartheid Sistemi" kurulmuştur (Coğrafya Dünyası, 2020). Afrikanca "Ayrılık" anlamına gelen "apartheid" beyaz ırkın diğer ırklardan üstün olduğunu savunan bir rejimdir. 1948-1994 yılları arasında iktidarda olan Ulusal Parti iktidarı tarafından ülkede; siyah çoğunluğun aldığı eğitim ve sağlık hizmetleri, iş yaşamı, aldıkları ücretler, bindikleri otobüs, yürüdükleri merdiven ve yedikleri yemeklere kadar ciddi bir ayrımcılık hüküm sürmüştür. 1950'lere gelindiğinde ülkede ırkçı rejime karşı mücadele yürüten çeşitli kuruluşlar Afrika Ulusal Kongresi (ANC), Güney Afrikalı Hint Kongresi (SAIC), Güney Afrikalı Melez Halk Örgütü (SACPO), Ticaret Sendikaları ve Güney Afrika Demokratlar Kongresi (SACOD) ve Irkçılığa karşı olan beyazlar birleşmiştir. Bu bileşim "Özgürlük Bildirgesi"ni 1955 yılında yapılan "Birlik Kongresinde" kabul ederek siyahların beyazlar ile sosyal, siyasi ve ekonomik olarak eşit haklara sahip olması gerektiğini, maden rezervlerinin ve bankaların kamulaştırılması gerekliliğini ve ülkenin zenginliklerinin paylaşılmasını içermektedir. Rejime karşı ayaklanmaların başlaması, baskı ve ayrımcılığın ülkede hakim oluşuyla, Mandela başta olmak üzere liderlerin çoğunun tutuklanmasına sebep olmuştur. 1970'li ve 80'li yıllarda rejime karşı hem içerde hem de dış ülkelerde büyük tepkiler oluşmaya başlamış, Birleşmiş Milletlerin uyguladığı ekonomik ambargonun artmasıyla da ülkedeki ekonomik kriz yüksek seviyelere çıkmıştır. Rejim apartheid politikalarını

esnetmek ve zamanla bazı yasaları yürürlükten kaldırmak zorunda kalmıştır. 1982'de çeşitli ırkların temsiliyetinin olduğu üçlü meclis kurularak rejime karşı muhalefet hareketlerinin dindirilmesi amaçlansa da giderek büyümesine sebep olmuştur. Güney Afrika'da ırk ayrımcılığına karşı sembol bir isim olan Mandela 30 yıl tutuklu kaldıktan sonra 1990 yılında ülke genelinde artan protestolarında etkisiyle serbest bırakılmıştır. Irk ayrımına karşı protestolar, ekonomik kriz, vasıfsız ucuz iş gücü olarak yaratılan siyahi ırk ve bağımsızlığını kazanan komşu ülke örneklerinin de etkisiyle Mandela'nın önderlik ettiği Afrika Ulusal Kongresiyle hükümet arasında ırkçı rejimin yasalarının kaldırılması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Afrika Ulusal Kongresi, Komünist parti ve Güney Afrika Sendikalar birliğinin ittifakıyla 1991 yılı sonunda 19 farklı ırkçı karşıtı grubun da dahil olduğu yeni anayasa yapım sürecine girilmiş ve 1993 yılına gelindiğinde uzlaşma sağlanarak Güney Afrika Anayasası ilan edilmiştir. 1994 yılında ilk demokratik seçim yapılmış ve Mandela Ulusal Birlik Hükümeti'ni kurarak ilk siyahi Başbakan olmuştur (Büyüktavşan, 2021, s. 34-39).

Bu bölümde ele aldığımız üç ülkedeki olgular, anayasaların demokratikleşmesi somut hedefiyle oluşan seçim ittifakı olmaları bakımından benzerlik göstermektedir. Üç ülkede de farklı niteliklerle de olsa uzun yıllara dayanan otoriter rejimlerin, istikrarlı otoriter liderliklerinin yönetim krizlerinin sonucu el değiştirmiş olduğu görülmektedir. Örneklerde gördüğümüz iktidar değişimleri; öncelikle siyasal rejime ve artık onunla özdeşleşmiş olan yönetim unsuruna karşı oluşan toplumsal hoşnutsuzluğun, tarihsel blok olarak güçlenmesi ve bu gücün seçimlerde sandık başarısına dönüşerek gerçekleşmiştir. Ülkemiz örneğinde ele aldığımız millet ittifakının organik süreci devam ettiği için kesin yargılardan uzak durarak söylenebilir ki; ele alınan örneklerdeki toplumsal hoşnutsuzluk gibi doğuş dinamiği benzer bir süreç göstermektedir.

2.6.2 Türkiye'de millet ittifakına giden sürece teorik kapsam bağlamında yaklaşım

Bu bölümde bir hegemonik blok olarak AK Parti iktidarının 20 yıllık organik var oluşunu kısaca tartışılacaktır. Aynı zamanda Gramsci'nin hegemonya kuramı temel alınarak AK Parti'nin 2002 yılı itibariyle toplumsal rızayı inşa süreci ve toplumsal sınıf ve kesimlerde nasıl bir izlenim yarattığı incelenerek, karşı hegemonyanın inşa sürecinin oluşma

emareleri, krizler, muhalefet hareketleri, Millet İttifakı ve altılı masaya gidilen yol irdelenecektir.

AK Parti hükümetine giden süreç 54. REFAHYOL hükümetinin istifasıyla sonuçlanan 28 Şubat süreciyle başlamıştır. 28 Şubat 1997'de yaşananlar Başbakan Necmettin Erbakan ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'in olarak katıldığı Millî Güvenlik Kurulu toplantısı sonucunda açıklanan kararlarla "irtica"ya karşı başlayan ordu, devlet ve bürokrasi merkezli bir dizi gelişme Erbakan'ın istifasına ve REFAHYOL hükümetinin dağılmasıyla sonuçlanmıştır (Yıldızoğlu, 2015, s. 42).

REFAHYOL hükümetinin dağılmasıyla beraber Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılma ihtimali ortaya çıkan Refah Partisi milletvekilleri ve yöneticileri, 17 Aralık 1997'de yine Millî Görüş çizgisindeki Fazilet Partisi'ni kurarak siyasi yaşama devam etmiştir. Ancak 28 Şubat sürecinin etkileri Millî Görüş çizgisinde büyük kırılmalara yol açmış, yönetimde yaşanılan zorluklar, Millî Görüş içinde geleneksel muhafazakâr çizginin günün şartlarını karşılamakta zorlandığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Hareket içinde yenilikçi ve merkez sağda konumlanan kapsayıcı bir çizginin yükseltilmesi gerekliliği fikri daha güçlü dile getirilmeye başlanmıştır (Çakır, 2000).

Bu fikrin mayalanması Fazilet Partisi içinde hatırı sayılır bir çevreyi çeperinde toplamayı başarmıştır. Bu tartışmaların ana gerekçelerinden biri de Fazilet Partisi için açılmış olan parti kapatma davasıdır. Bu gelişmeyle birlikte bir nevi "*Demokles'in Kılıcı*" hikayesi yaşanmıştır. Tüm göstergeler Millî Görüş çizgisinde bir ayrıma doğru gidildiğinin altını çizmiştir (Aktay, 1999).

Fazilet Partisinin 14 Mayıs 2000'de yapılan 1. kongresinde bahsi geçen kamplaşma görünür bir hal almış gelenekçi ve yenilikçi kanatlar gözle görünür ve tarafların mensupları isimlerle telaffuz edilir hale gelmiştir. Yenilikçi kanadın genel başkan adayı da sonraki dönemlerde AK Parti'nin ikinci adamı olarak siyaset sahnesindeki yerini sağlamlaştıran Abdullah Gül olmuştur. Kongrede 521 oy alarak 633 oy alan Recai Kutan'ın gerisinde kalan Abdullah Gül ve arkadaşları önce 22 Haziran 2001 tarihinde kapatılacak olan Fazilet Partisinden ayrılmış, Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde Türk siyasi tarihini derinden etkileyecek olan AK Parti'yi kurmuştur (Bozkurt, 2022a).

22 Haziran 2001'de "bugünden sonra Türkiye'mizde artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" açıklamasıyla Recep Tayip Erdoğan, Türk siyasi hayatındaki değişimi şu şekilde vurgulamaktaydı:

> Değerli dostlar, bugün önemli bir gün. Bugün, Türk siyaset hayatına lider oligarşisinin çöktüğü gün olarak, tekelci bir anlayışa dayanan liderlik anlayışının yerine, kolektif aklın temsilcisi olan bir anlayışın yerleştiği gün olarak geçecek. Bugün, Türk siyaset tarihine parti içi demokrasi geleneğinin yalnızca bir kuru temenni olarak değil, aynı zamanda da bir zihniyet değişikliği ve zorlayıcı tüzük kuralları biçiminde egemen olduğu gün olarak geçecek. Bugün, Türk siyaset tarihinde her yönüyle şeffaf, seçmenin sorgulamasına ve denetimine açık, yepyeni bir siyasal örgütlenme modelinin kurulduğu gün olarak geçecek. Bugün, Türk siyaset tarihine, hizmete sevdalı insanların kurduğu AK Parti'nin doğum günü olarak geçecek. Kutlu olsun. (Bozkurt, 2022a)

Türkiye'de 1997'den AK Parti'nin iktidar olacağı 2002 yılları arasında 3 koalisyon hükümetinin yönetememe krizi ve ardından 2001 ekonomik krizinin getirdiği yoksullaşma, orta sınıflarda büyük bir işsizlik dalgası yaratarak ekonomik ve siyasi yapının uluslararası mali sermayenin Kemal Derviş eliyle yeniden düzenleneceği yeni bir dönemin koşullarını oluşturmuştur (Bozan, 2023). AK Parti'nin gelişinin ayak sesleri tarihsel konjonktür içerisinde 28 Şubat 1997'deki askeri muhtıra, 2001 yılındaki mali kriz ve ABD'nin yeniden kendisini yarattığı 11 Eylül olayı olarak sıralanabileceği ifade edilmiştir (Yıldızoğlu, 2015, s. 37-45).

Koalisyonlar dönemi; Türkiye'de hem ekonomik hem de uluslararası siyasetin rol oynadığı, iç siyasetin günlük olarak yön değiştirdiği önemli iniş ve çıkışlarla bezeli bir dönemi kapsamaktadır. 1997/2002 yılları arasında geçen bu beş yıllık dönem Türkiye siyasi hayatının istikrara muhtaç kaldığı, sürekli bir yönetim krizinin hükümetler eliyle tesis edildiği *bir yer kapma* süreci olarak şekillenmiştir (Yıldızoğlu, 2015, s. 43).

Bu çalkantılı süreç AK Parti'nin 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde birinci parti olarak tek başına hükümet kurma çoğunluğunu yakalaması ve Abdullah Gül'ün 18 Kasım 2002'de 58. Türkiye Hükümeti'ni 170 ret oyuna karşı 346 oy ile güvenoyu alarak kurmasıyla sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra, adeta tek parti hükümetinin; iktidarını sağlamlaştırmak

için sistemi nasıl ve hangi ittifaklarla ve ne yönde revize ettiğinin tarihi olarak yazılmaya başlanmıştır. Mevcut düzenin değişiminden ziyade Kemalizm'le çatışmaktan kaçınarak demokratikleşme, modernleşme, küreselleşme gibi dinamiklerle yeni bir "hegemonik inşa süreci" başlamıştır (Tuğal, 2011, s. 15).

Siyasi yasakların çerçevesini belirleyen ve Erdoğan'ın siyasete mecliste devam edebilmesinin önünü açan anayasa değişiklik paketi CHP'nin desteğiyle yasalaşmıştır. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, 9 Mart 2003 Siirt Milletvekili Yenileme Seçimi sonucu parlamentoya girmesiyle AK Parti Kayseri Milletvekili Abdullah Gül başkanlığındaki 58. Hükümet, 11 Mart'ta istifa etmiş ve Erdoğan başkanlığındaki 59. Hükümet, 14 Mart 2003'te kurulmuştur (Bozkurt, 2022a).

AK Parti'yi büyük bir oy oranıyla, iktidara taşıyan kitlelerin en büyük motivasyonu karşıtlık üzerineydi. Devlet kontrolünde baskılanan orta sınıf sermaye gruplarının, burjuvazinin, milliyetçilerin, muhafazakâr liberal seçmenin, başörtülü kadınların bu bakımdan hiç kimsenin ve herkesin temsilcisi olarak Laclau ve Mouffe'nin belirttiği eşdeğerlik zincirinin belirsiz ve gerilim barındıran unsurlarını diri tutan yapısını yakalamıştır. AK Parti bu dönemde ayrı ayrı talep ve mağduriyetleri bir arada tutan bir stratejiyi işletmiştir (Laçiner, 2002).

Recep Tayyip Erdoğan ve partisi için Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmesi, IMF programları bir kalkınma atağı olarak görülmüştür. 2003'ten 2007 yılına gelene kadar birçok yasal düzenleme ve uyum çalışmaları yapılmıştır. Bunlar neoliberal politikalarla mal ve hizmetlerin, emeğin ve bilginin serbest dolaşım hakkının savunulduğu 2002 seçim bildirisinde beyan edilmiştir (Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015). Merkezine piyasayı alması, çoğulculuk bakış açısı, yanına aldığı toplumsal sınıflarla geniş bir ittifak sahası yaratmıştır (Yavuz, 2010, s. 262-263). Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında reform paketleri uygulamaya koyarak kimliklere yönelik çeşitli açılımları gerçekleşmiştir. Örneğin farklı dillerde televizyon yayınlarının yapılmasına, farklı inanç mensuplarının ibadethane açabilmesine olanak sağlanmıştır (Aydın ve Taşkın, 2014, s. 464-472). Belediyecilikte hizmeti amaç edinen, ekonomide güçlenerek büyümeyi, yoksul kesimlerle irtibatı ön plana alan girişimlerde bulunma ve

dış politikada Müslüman coğrafyaya odaklanan bir AK Parti profiliyle hegemonik zeminini genişletmiştir (Yaşar, 2022, s. 33).

AK Parti kendinden önceki Refah Partisi gibi antagonizmasını ilk aşamada Doğu-Batı karşıtlığı veya yerlilik üzerine oturtmamıştır. Aksine devlet içindeki eski düzene, seçkinci bakış açısına karşıtlık üzerine kurmuştur. Statükoya ve geçmişin otoriter yapısına, seçkinci kesimlere karşı ürettiği argüman ve tutumu sol kesimlerinde desteğini aldığı heterojen bir seçmen kitlesini şemsiyesinin altında toplamaya çalışmıştır. 2001 ekonomik krizinden, hakim statükoya karşıtlıktan popülist momentler olarak yararlanarak sermaye sahiplerini, farklı dinsel ve etnik kökenleri söylemsel inşa sürecine dahil etmeye çalışmıştır. Hem hizmet vurgusunu ön plana çıkartmış hem de demokratikleşme talebiyle farklı kesimlere seslenmeyi hedefine koymuştur (Özger, 2020, s. 60).

Başkanlık sistemi tartışmalarının gölgesinde başlayan 2007 yılı Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) yapısı, işlevi ve etki alanı en önemli tartışma konusunu oluşturmuş; hükümet ve asker arasında ipler gerilmiştir. Ordu sivil siyasi yaşama müdahale etme gücünü kendisine verilmiş bir yetki olarak görmüştür. MGK böyle bir yetkinin yasallaşmış kanunlaşmış biçimini temsil etmektedir. 27 Nisan 2007 tarihinde; daha sonra *e-muhtıra* olarak anılacak olan Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı adına laiklik vurgulu bir açıklama yayımlamıştır. Aynı yıl, 21 Ekim 2007 tarihinde, yapılan anayasa referandumu ile Türkiye Cumhuriyeti'nde, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi başta olmak üzere bir takım anayasal değişiklikler yapılmıştır.

AK Parti'nin iktidar alanında tekel olma çabası, ordu alanında manevra savaşı ile sürmüştür. Ayrıca demokratik rıza aracı olarak kullanılan Avrupa Birliği (AB) uyum süreci ile MGK Genel Sekreterliğinin cumhurbaşkanlığınca belirlenmesi ve sivil olması, karar merci olmaktan danışma kuruluna dönüşmesiyle askeri alanın hedef alınması süreci yine manevra savaşı ip uçlarını vermektedir. 2008 yılında Ergenekon, 2010 yılında Balyoz ve Yüksek Askerî Şûra (YAŞ) kararlarıyla da aslında AK Parti'nin ordu üzerindeki denetim ve otoritesini arttırarak ordunun işlerliğini törpüleyerek kendisinin ülke üzerindeki hegemonya kapasitesini arttırmıştır (Akça, 2014, s. 19).

Yine devlet kurumları üzerindeki denetimi sorununu da manevra savaşının konusu haline getirerek hegemonik biçimlendirmesinin bir parçası haline getirmeye başlamıştır.

Sayıştay'ın kamu kaynakları üzerindeki denetimini sınırlandırmış, Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) yeniden yapılandırılmış, Anayasa Mahkemesi'nin müdahalesi sınırlandırılmıştır. AK Parti kurmaya çalıştığı hegemonya inşasında ordunun yerine polis teşkilatını güçlendirerek terörle mücadele ve Türk Ceza Kanunu'ndaki yaptığı düzenlemelerle de muhalif kesimlere karşı baskı dönemini başlatmıştır (Akça, 2014, s. 19-20).

AK Parti tarafından "elitlere karşı halkın demokrasi mücadelesi" olarak lanse edilen seçimler sürecinde CHP ve Anayasa Mahkemesi halk kitlelerinin iradesini yok saymakla itham edilmiştir (Yaşar, 2022, s. 35). Erdoğan anayasa değişikliğini isteyen ve istemeyenler arasındaki ayrımı "ak ile kara" diye göstererek kara tarafı statükocu, elit ve militarist olarak lanse etmiştir. Yaratılan bu kutuplaştırmayla laik, elit, Kemalist, orta sınıf ve kentli kesimle kendi tabanı arasındaki ayrımı perçinlemiştir (Erdoğan, 2019, s. 10).

AK Parti iktidarında artan sosyal yardımlar yoksul kesimlerin hizmet söylemiyle rızanın oluşmasında hegemonik ağın örtük bir aracı olarak görülebilir. Yerel yönetimleri aktif bir araç olarak kullanan AK Parti toplu nikah, sünnet, iftar törenleri ve kömür dağıtımı, aşevi hizmetleri, toplu taşımaya belirli yaş üstü vatandaşın ücretsiz erişimi, sosyal yardım ağları gibi hizmetlerle yoksul halk kesimlerinin taraf edilmesi sağlanmıştır. Sosyal yardımların sivil toplum kuruluşlarına yaptırılması ve İslami gelenekler kullanılarak kurgulanması toplum nezdinde dini bağların canlanmasını sağlamıştır (Çelik, 2010, s. 74-76).

Toplumsal rızanın inşasında Toplu Konut İdaresi (TOKİ) belirleyici bir rol oynamış, özellikle alt-orta ve orta sınıfın ev sahibi olması yönünde girişimlerde bulunmuştur (Yaşlı, 2014, s. 188). Ayrıca toplumsal rızayla sosyal yaşam içinde üretilerek dönüştürülen yeni bir İslamcı yapı; dönüştürülen sivil toplum, yeni televizyon kanalları, yeni kurulan dernekler-vakıflar aracılığıyla yaygınlaştırılmıştır (Tuğal, 2011, s. 242).

2011 yılına kadar AK Parti kendinden önceki muhafazakâr partilerden ayrışarak; toplumsal sınıfları bir araya getirmeyi başarması, hegemonya inşası anlamında devlet aygıtlarının aktif kullanımı gibi adımlar atmıştır. Sonrasında ise muhalif hareketlerin bastırılması gibi yöntemlerle otoriter yapıya geçişe yön vermiştir. İktidar yapısındaki bu rekabetçi otoriter dönüşüm, kurulan hegemonyanın derinliğini ve yeniden dönüşümünü

de göstermiştir. Özellikle seçim dönemlerinde kullandığı popülist dil, basın özgürlüğüne müdahale ve milli irade kavramı üzerinden şekillendirdiği yeni söylemle rejimi rekabetçi otoriterliğe doğru evrilttiği görülmektedir. Rekabetçi otoriter sitemler iktidar partisi lehine yapılandırılan medya, hukuk, eğitim gibi alanların araçsallaştırıldığı ve karşı hegemonya yaratma süreçlerinin de bu araçlarla zayıflatıldığı sistemler olarak şekillenmektedir (Yaşar, 2022, s. 46-47).

2010 yılı itibariyle yeni Osmanlıcılık söylemini merkezine alan AK Parti, geçmişten alınan miras üzerine dönemi kurgulayarak kendi sınırları içinde olduğu kadar sınır ötesinde uzlaştırıcı aktör, Asya'da oyun kurucu, Batı merkezli politikalarda söz sahibi bir hat çizmiştir (Davutoğlu, 2001, s. 562). Bununla birlikte ülkede yaratılan "eski Türkiye, yeni Türkiye" söylemiyle; yeni Türkiye'nin gerçek halk kesimlerini kapsadığı eskinin ise Kemalist, statükocu, elitist ve militarist olduğu; yeni Türkiye'nin milli iradenin temsilcisi olduğu işlenilmeye çalışılmıştır. Bu yapıya karşı yükselen her itiraz düşmanca nitelenirken egemen olan taraf mağdur olarak tanımlanmış böylece popülist antagonizmanın tarafları belirginleştirilmiştir (Türk, 2014, s. 241).

AK Parti iktidarı sürecinde, özellikle son yıllarda, milli irade olarak şekillenen bu öteki olma hali hem mevcut AK Parti hegemonyası hem de yavaş yavaş uç veren karşı hegemonya inşası açısından önem atfetmektedir. Yeni Türkiye'nin inşası için milli irade söylemi "öteki" üzerinden şekillenen popülist söylemlerle biçimlenmektedir. Milli irade kavramının öznesi muhafazakâr AK Parti seçmeniyle özdeşleşmiştir (Açıkel, 2013, s. 15-23). Bu durumda milli iradenin AK Parti seçmeniyle sınırlı kalması, hegemonik kapsayıcılıktan yoksun olduğunu göstererek karşı hegemonya örgütlenmesinin önünü açmıştır.

2013 yılının haziran ayında Gezi Parkı eylemleri başlamıştır. Fatih Yaşlı'ya göre (2014) AK Parti'nin yeni Türkiye'sinin dışında kalan cumhuriyetçi, laik, sosyalist, LGBT+, feministler ve çevreciler milli iradenin bir parçası olmayı reddederek karşı hegemonyanın örgütleyici gücü olarak AK Parti'nin ayrıştırıcı/kutuplaştırıcı popülizmine dönük tutum almışlardır (Yaşlı, 2014, s. 164).

2013 yılı AK Parti'nin 11 yıllık tek başına iktidarının en sancılı süreçlerinden biri olmuştur. 17 Aralık 2013'te, 'rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve

kaçakçılık' gibi suçlamalarla (İstanbul Emniyeti, TRT ve daha birçok kamu kuruluşunda) birçok kişi görevden el çektirilmiş, “Paralel devlet” tanımlaması da bu günlerin ürünü olmuştur. Bu bilek güreşi ve karşılıklı restleşme 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimine kadar devam etmiştir (Bozkurt, 2022d).

Yine bu dönemlerde “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan gelişme yaşanmış ve 16 Temmuz 2014'te Resmî Gazete ’de “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” yayımlanmıştır (Resmi Gazete, 2014). Bu gelişmelerden yaklaşık bir ay sonra 10 Ağustos 2014’te Erdoğan, CHP ile MHP’nin ortak adayı Ekmeleddin İhsanoğlu ile seçim yarışında halkın seçtiği ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu seçim Erdoğan tarafından “istiklal mücadelesi” olarak nitelendirilmiştir (Erdoğan, Yeni Türkiye Vizyonu Beraber Yürüdük Biz Yollarda-11, 2019, s. 57). “Milli iradeye saldırı” olarak gösterilen 17/25 Aralık soruşturmaları, popülist mağdur yaratılması noktasında işlevli olmuştur. AK Parti hegemonyasının karşısında olan diğer partileri milli iradenin ötekisi olarak lanse ederek 2007 öncesinde öteki olarak gösterilen karşı kampı Kemalistler olarak tanımlarken 2007 referandumunda da karşısında yer alan tüm partileri “şer ittifakı” olarak tanımlamıştır. Ve Erdoğan kendisini devletin siyasi ve ekonomik istikrarı için alternatifsiz olarak göstermiştir (Erdoğan, 2019, s. 298-300).

Türkiye 7 Haziran 2015 yılında seçim sathına girmiştir. Bir yıllık seçim süreci döneminde Ahmet Davutoğlu AK Parti Genel Başkanı olmuştur. Seçimler sonuçlandığında AK Parti birinci parti olmasına rağmen Meclis'teki çoğunluğunu kaybetmiştir. Seçim sonuçları tek partinin hükümet kurmasına yeterli olmamıştır. Erdoğan, koalisyon kurulmaması ve ülkenin tekrar seçime gitmesini kurgulamıştır. Koalisyon görüşmelerinin olumsuz sonuçlanmasıyla Erdoğan seçim hükümeti kurdurarak tekrar seçim kararı aldırtmıştır. 1 Kasım seçimlerinde oyunu yüzde 9 arttıran AK Parti yüzde 49 oy alarak tek başına iktidar olmuştur (Bozkurt, 2022e).

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi Erdoğan’ın, kurumlardan çeşitli terör örgütü üyelerinin tasfiyesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması ve olağanüstü hal ilanıyla kendi makamı etrafında kümeleştirdiği yapıyla Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişinin de önünü açmıştır (Bozkurt, 2022f).

Sonrasında gelişen süreçte 16 Nisan 2017 referandumu gerçekleşmiş ve bu referandum bugün içinde bulunduğumuz sistemin yasal temellerini atan değişikleri içermektedir. "Devlet bekası" söylemi üzerinden politikasını oturtan MHP, 15 Temmuz sonrası "yeni bir toplum sözleşmesi" olarak kavradığı başkanlık sistemini kamuoyunun gündemine getirmiştir (Bahçeli, 2016). Referanduma giden süreçte MHP lideri Devlet Bahçeli, adına Cumhurbaşkanlığı sistemi denilen yeni bir sisteme geçilmesini önermiştir. Bahçeli'nin gerekçesi, "fiilî durumu anayasal sınırlara" çekmek değil "anayasayı fiilî duruma uygun hale" getirmektir. MHP ile AK Parti ortak bir Türk tipi başkanlık sistemi oluşturarak bu sistemi 16 Nisan 2017 tarihinde referanduma götürmüştür. AK Parti ve MHP'nin olduğu "evet" cephesi, dini ve milliyetçi popülist söylemlerle medyayı ve devlet olanaklarını arkalarına alarak İslam'ın savunucuları olarak lanse edilmiştir (Hürriyet, 2017).

20 Şubat 2018 tarihinde AK Parti ve MHP'nin yukarıda aktarılan süreç içerinde yakınlaşmaları ve Cumhurbaşkanlığı seçimi için %50+1 oy oranının geçilmesi zorunluluğuyla karşı karşıya kalınmasıyla "Cumhur İttifakı" kurulmuştur. Bu ittifakla Türkiye tarihinde seçimlere yasalar dahilinde ittifak kurularak girilebileceğinin zemini hazırlanmış oldu. 24 Haziran 2018'de Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimlerinde mevcut Cumhurbaşkanının yeniden seçilmesi için bir araya gelen Cumhur İttifakına Büyük Birlik Partisi (BBP) de katılma kararı almıştır. Cumhur ittifakı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin gelecek beş yılda kurumsallaştırılmasının, Türkiye'nin istiklalinin ve istikbalinin her şeyin üstünde tutulmasının, parlamentonun güçlü ve istikrarlı bir yapıya büründürülmesini hedeflemiştir (Hoşgör, 2018).

Milletvekilliği seçiminde AK Parti ve MHP ittifak yaparak kendi isimleri ve logolarıyla Cumhur ittifakı çatısı altında seçime girmişlerdir. BBP de adaylarını AK Parti listelerinden seçime sokma kararı almıştır. Daha sonra Yeniden Refah Partisi (YRP) de Cumhur İttifakına desteğini açıklamıştır.

Millet İttifakı ise 5 Mayıs 2018'de YSK'ya ittifak protokolünü sunarak kendisini resmileştirmişlerdir. Millet ittifakı Cumhur İttifakının karşısında CHP, SP, İyi Parti ve DP'den oluşan ittifaktır. İttifakın bileşenleri; ülkede yaratılan ayrışma ve kutuplaştırma ortamına son vermek, seçimlerin adil ve güvenli bir şekilde yapılmasının sağlanması, çoğulcu ve rekabetçi demokratik sistemi yeniden inşa etmek, kuvvetler ayrılığı, hukukun

üstünlüğü, yargının tarafsız ve bağımsız yapısını sağlamak, tüm hak ve özgürlüklerin vatandaşlar ve kurumlar nezdinde kullanılmasını temin etmek için bir araya geldiklerini ilan etmişlerdir (Cumhuriyet Gazetesi, 2018). İttifak 2018 milletvekilliği seçimlerinde beraber hareket etmiş Cumhurbaşkanlığı seçiminde ortak bir aday çıkartmamıştır. Milletvekilliği seçimlerinde Demokrat Parti adaylarını İyi Parti listelerinden göstererek seçimlere katılmamıştır. Diğer partiler ise Millet İttifakı çatısı altında kendi logo ve isimleriyle seçimlere katılmıştır.

CHP, İyi Parti, DEVA, GP, SP ve DP'nin kurduğu altılı masa ise ilk olarak 2021 Ekim ayında çalışmalarına başlamıştır. Masanın bir araya gelmesi; Millet İttifakının 2019 yerel seçimlerinde büyükşehir belediyelerinde elde ettikleri üstünlük ve altı partinin birbirlerinden bağımsız ve ortak olarak "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" değişikliği talebiyle çalışmalar yürütmesi bu partilerin bir araya gelebilmelerini sağlamıştır (Uslu, 2022).

Altılı masa olarak adlandırılan bu oluşum, 26 Ocak 2023 tarihindeki liderler buluşmasında oluşturdukları birlik için ilk defa Millet İttifakı adını kullanmış ve ülke sorunlarına dair somut hedeflerde bulunmuşlardır.

> Yoksullukla mücadeleden kadın haklarına, siber güvenlikten siyasi etik yasasına, kamuda israfla mücadeleden tersine beyin göçüne, savunma sanayinden afet yönetimine, mesleki eğitimden konut ve barınma krizine, uyuşturucuyla mücadeleden esnafımızın sorunlarına, sınır politikamızdan tarıma kadar ülkemizin öncelikli konuları için hazırladığımız somut hedef, politika ve projeleri dokuz ana başlık ve yetmiş beş alt başlıkta topladık" (Altı Siyasi Parti Genel Başkanının Ortak Açıklaması, 2023).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma modeline dayalı bir çalışmadır. Nitel veri toplama tekniklerinden derinlemesine görüşme tekniği ile yapılmış olan bu çalışmada yarı yapılandırılmış soru yönergesi uygulanmıştır. Soru yönergesi Ek1'de sunulmaktadır.

Niteliksel teknikler "*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına*" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39) izin verdiği için araştırmanın amacı ile uyumlu bir tekniktir. Nitel araştırma ele aldığı konuyu şahısların gözünden, olaylara bakış açılarını anlamaya onları yorumlamaya ve onları öğrenmeye çalışır. Bu nedenle bu çalışma sözel, kelimelerle ifade edilebilen, anlama ve yorum yapmaya olanak veren nitel veri kullanılarak yapılmıştır (Arslan, 2017, s. 165). Bütüncül bir bakış sunarak araştırılan konunun yorumlanarak incelenmesini benimser. William Lawrence Neuman'ın belirttiği gibi, "*Nitel araştırmacılar çoğunlukla yorumlayıcı veya eleştirel sosyal bilime güvenir. "Uygulamada mantık" kullanırlar ve doğrusal olmayan bir araştırma yolu izlerler. Nitel araştırmacılar "olaylar ve bağlamların" dilini konuşur. Toplumsal yaşamın doğal akışında ortaya çıkan olayların ayrıntılı incelemelerini yürütmeye vurgu yaparlar"* (Neuman, 2014, s. 224).

Nitel araştırmalarda olaylar içerisinde neden sonuç ilişkisi kurulmayarak, sayısal veri ve istatistiklere nicel araştırmalara nazaran az yer verilerek sözlü ve nitel analizlerin üzerinde durulur. Nitel araştırmacılar olayları bağlamından ayrı incelemezler ve onun dilini kullanırlar. Araştırılan konu itibariyle içerisinde gelişen sistemden yalıtarak değil de olayları bizzat ortamın içerisinde anlamlandırmaya çalışır (Neuman, 2014, s. 224-228).

İnsanların iç dünyalarına ulaşmak, kendi toplumsal dokularına inmek ve derinliklerini çözmek için kullanılan teknik olarak belirtilmiştir. Nitel teknikle yapılan araştırmalarda işlenen konu ile ilgili detay bir kavrayışa ulaşmak amaçlanmaktadır. Buradan yola çıkarak araştırmacı, katılımcısının öznel bakışına önem vererek incelediği konunun tüm hatlarıyla ortaya çıkarılması ve gerçek olanı bulmak için çabalar.

Nitel araştırmacılar çalışma yaptıkları alanda samimi, içten davranarak görüşmecileriyle aralarında mesafe koymaktan imtina ederler. Bu durum kendi kişisel düşüncelerini empoze etmek ya da kendi fikri yapısına göre çalışmayı etkileyecek şekilde yönlendireceği anlamına gelmemektedir. Yürütülen çalışmadan bağımsız olarak toplumsal yaşamın kendisini anlamak ve kavranmak, oranın hissiyatını bütüncül bir şekilde durumun kendisinden bir sonuç çıkarmak anlamına gelmektedir. Araştırmacı çalışma yaptığı sahada bizzat bulunarak, açıklığı ve dürüstlüğü ön planda olmalıdır (Neuman, 2014, s. 226).

Bu çalışma sosyal bilim alan araştırmalarda kullanılan bir veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşme tekniğiyle yapılmıştır. Kümbetoğlu bu tekniği şöyle açıklar: "*Niteliksel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniği, sosyal dünyadaki 'görünür' birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracıdır*". (Kümbetoğlu, 2008, s. 72).

Derinlemesine görüşme tekniğinde açık uçlu sorularla, dinlenerek ve notlar tutularak, gelen yanıtlar kaydedilerek gerektiğinde ek sorularla zenginleştirilerek çalışılan konuyla ilgili bilgi almak hedeflenmektedir. Görüşmecilerin görüş, düşünce ve değerlendirmelerini bir araya toplayarak veri elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu teknik gözlenemeyen, kişinin davranışlarına yansıyamayan ancak süreç içerisinde algıları, bakış açıları, değerlendirmelerini açığa çıkartma fırsatı vermektedir (Kümbetoğlu, 2008, s. 71-72).

Niyazi Karasar (2012, s. 167) görüşmelerde uygulanan görüşme biçimlerini yapılandırılmamış (informal), yapılandırılmış (formal) ve yarı yapılandırılmış (yarı formal) soru yönergeleri diye ayırmıştır. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, araştırmacı araştırma sorularını hazırlayarak görüşmecinin karşısındadır ancak görüşme yapılırken görüşmeciye kısmi de olsa esnek bir alan bırakmaktadır. Açık uçlu sorunların olduğu bu görüşme türünde araştırmacı görüşmenin akışına göre soruları açarak ya da alt sorularla genişleterek verilen yanıtların daha geniş bir perspektifle bakılmasını sağlayabilir. İhtiyaç halinde sorular yeniden düzenlenebilir. İlgili konu üzerinde tartışmaya izin verir. Bu

sayede katılımcıların da yapılan araştırma uygulamasında söz sahibi olabildiği bir ortam oluşmaktadır.

Bu bilgiler ışığında yürütülen çalışma Türkiye'de 2018 yılında yasalaşan ittifak sürecinin, Cumhur İttifakının kurulmasının karşısında bir blok gibi Millet İttifakının kurulma aşamaları ve amaçları üzerinde nitel araştırma tekniği ve derinlemesine görüşme yapılma gereği duyulmuştur.

Bu araştırma, ittifaka yönelik farklı siyasal aidiyetleri olan temsilci ve uzmanların yaşanan sürece dair algı, anlamlandırma ve kurumsal yapılar düzeyindeki görüş ve deneyimlere dair bilgileri irdelemeyi amaçlayarak gerçeklemiştir.

Araştırma gerçekleştiği ve metnin bu kısımlarının kaleme alındığı günlerde "ittifak sürecinin canlı" olarak süregelmesi nedeniyle soru yönergesindeki temel sorgulamalara ek olarak süreçteki yeni gelişmeler ile görüşülen kişilerin öznel deneyim ve pozisyonları paralelindeki katkılar da irdelenmiştir. Farklı siyasi parti temsilcilerinin farklı uzmanlık alanlarına sahip olması da görüşmeler esnasında esnek bir yaklaşım ile ek soru ve irdelemeleri beraberinde getirmiştir. Bahsedildiği gibi siyasal gelişmeler temelinde yine mülakatlardaki temaların irdelenme ve açılma düzeyi farklılaşmıştır.

Katılımcılar, görüşmeler sırasında görevde olan milletvekilleri, gazeteci ve kamuoyu araştırmacısından oluşmuştur. Çalışma yapılırken mahremiyetlerine özen gösterilmiş ve kaynak kişi bilgileri anonimleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların konuyla ilgili anlamlandırma biçimleri ve duyguları anlaşılmaya çalışılsa da asıl amaç görüşmecinin konuyla ilgili bakış açısını anlamak olmuştur (Karasar, 2012, s. 69-71).

3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Sosyal olaylar yapısı itibariyle durağan olmayıp sürekli bir devinim hali içerisindedir. Bu nedenle nitel araştırmalarda elde edilen bulguların genellemesi güç olmaktadır. Yine nitel araştırmalarda örneklemin evreni temsil edebileceği büyüklükte olamayacağı için de istatistiki olarak genelleme yapılması doğru olmamaktadır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan bulgular sosyal olayların anlaşılmasına olanak vermek içindir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 90-91).

Nitel araştırmada büyük örneklem grubuyla çalışmak zaman, maliyet ve verilerin analizinde zorluklar yaşatacaktır (Neuman, 2014, s. 320). Bu sebeplerden dolayı nitel araştırmalarda mümkün olduğunca bütüncül çeşitlilik, zenginlik, aykırılık ve farklılık barındıran bir temsiliyet edilmeye çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 107).

Görüşme yapılacak bireylerin seçiminde, araştırma konusuyla doğrudan ilgili olup olmadıklarına bakılır (Neuman, 2014, s. 320). Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine incelenmesine olanak verir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 107).

Görüşme yapılan kişiler, araştırmanın elde etmek istediği veriler doğrultusunda Millet İttifakı'na dönemi itibariyle dahil olan partilerin genel başkanları, genel başkan yardımcıları ve milletvekilleri ile yapılmıştır. Yine "güçlendirilmiş parlamenter sistem" çalışmalarına bizzat dahil olan aktörler ile, iki büyükşehir belediye başkanı ve parti il başkanlarıyla, altılı masa ittifakı haricinde muhalefette yer alan iki partinin genel başkanları ve milletvekilleri ayrıca kamuoyu araştırmacısı ve gazetecilerle görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmada toplamda 35 katılımcıyla görüşülmüş olup katılımcılar; 7 genel başkan, 16 Milletvekili, 3 partinin birim başkanı, 3 il başkanı, 2 belediye başkanı, 3 gazeteci ve 1 kamuoyu araştırmaları uzmanından oluşmaktadır. Görüşmeci kümesinin seçiminde kotalı örnekleme tekniği kullanılarak altılı ittifakta yer alan partilerin oy oranları, milletvekili çıkarma sayıları ve Millet İttifakı sürecinde 2018 genel- 2019 yerel seçimlerde partilerin üstlendikleri aktif roller baz alınmıştır. Bu dağılımda çalışmanın amacıyla da örtüşecek biçimde; "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" görüşmelerinde bizzat görev alan parti üyeleri tercih edilmiştir. Görüşmecilerin seçiminde ittifaklar siyasetinin pratik deneyimi irdelenmeye çalışılmıştır.

Görüşmeciler arasında yer alan Büyükşehir Belediye Başkanları 2019 yerel seçimlerinde Millet İttifakı tarafından desteklenen kişilerdir.

Muhalefet pozisyonunda olan ancak altılı ittifaka dahil olmayan partilerin sürece dahil olamama/olmama gerekçeleri hem de bu sürece yönelik görüş ve izlenimleri irdelenerek alternatif söylem ve değerlendirmeler elde edilmek istenmiştir. İktidar partisi

kurmaylarından da sürece dair görüşme talep edilmiş ancak yoğunluklarından dolayı olumlu bir geri dönüş alınamamıştır.

Çalışma tasarlanırken Türkiye'de ittifakların, Millet İttifakı'nın ve altılı masanın herkesin gözünden nasıl görüldüğünün tespitinin imkansızlığından hareketle, yapıları kuran kişi ve kurumların gözüyle nasıl olduğu araştırılmak istenmiştir. Bu birlikteliklerin oluşum, gelişim ve amacının sorgulandığı bu çalışma ancak bu birlikteliğin birebir özneleriyle yapılabilecek görüşmelerle öğrenilebileceği düşünülmüştür. Bu durum Türkiye siyasetinin sadece görsel ve yazılı medya kuruluşlarıyla takip edilmesinin güçlüğü açısından ittifak sürecinin birebir deneyimlemiş unsurlarıyla görüşme yapılmasına sebebiyet vermiştir. Millet İttifakı'nın iç işleyişi, organizasyon bütünlüğü ya da bunun gibi teknik durumlar çalışmanın konusu olmadığı için yöneticileri ve temsilcileriyle yürütülecek olan araştırma süreci, çıkarılan kavramsal çerçeve bağlamında tamamlanmaya çalışılmıştır.

Son olarak ittifak zemininin heterojen bir topluluktan oluştuğu ve çalışmanın sona eren değil hali hazırda devam eden bir sürecin içinde yapıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu araştırma niteliksel bir çalışma olarak kurgulanması sebebiyle bir temsiliyet iddiası taşımamaktadır.

3.3 Veri Toplama Tekniği ve Analizi

Araştırma için veri toplamada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Özellikle tezin asıl konusu olan Türkiye'de oluşan Millet İttifakı ve altılı masa olması sebebiyle parti yöneticileriyle telefonla iletişime geçilmiş, onayları alınarak randevular kararlaştırıldıktan sonra gün ve saat belirlenmiştir. Görüşmeler genellikle partilerinin genel merkezlerinde ya da meclis odalarında yapılmıştır.

Diğer görüşmecilerle ise kamusal alanlarda görüşmeler yapılmış. Bazı görüşmecilerin hem yoğunlukları nedeniyle hem de daha "serbest bir görüşme ortamının" oluşması açısından kurumsal mekanlar yerine kamusal alanları tercih ettikleri söylenebilir.

Çalışmaya başlanmadan önce katılımcıya katılımcı bilgi formu sunulmuş, çalışma hakkında bilgi verilmiş ve çalışmanın gizliliğinin esas olduğu anlatılmıştır. Her görüşmeci ittifakın bir parçası olan partiden olmadığı için alınmak istenen bilgi

çerçevesinde genel bir soru şablonu yerine kişilere göre farklılaşan sorular sorulmuştur. Araştırma soruları dört ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık ittifakın oluşumudur. Bu başlık altında katılımcıyı tanımak, ittifakın ortaya çıkış sürecini anlamak, benzer ittifak süreçleriyle varsa dünya örnekleriyle karşılaştırmak ve bir araya geliş dinamiklerini kavramak oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları süreci, kendi gözlem ve deneyimleriyle aktarıp anlamlandırdıkları bir başlık olmakla birlikte sürecin zorluğu, temsil ettikleri guruplar ve bileşenleri gibi etkenler üzerine bilgi alınmaya çalışılmıştır.

İkinci başlık olan ittifak bileşenlerinin bakış açısı kısmında bileşenlerin yan yana geliş nedenleri, farklı seçmen kitlelerini birleştiren koşulların olup olmadığı, süreç yürütülürken gözetmek zorunda kalınan politik hassasiyetler ve sorumluluklar, belirleyicilik açısından ittifakın genişleme ya da genişlememe sorunu üzerinde durulmuştur.

Üçüncü başlıkta vatandaşın gözünde ittifak sürecinin nasıl hissedildiği, kamuoyu araştırmalarının ve medyanın sürece dahiliyeti sorgulanmıştır.

Son başlık olarak da iddia edilen sistem değişikliğinin nasıl olacağı, yeni bir parlamenter sistem vaadi ve geçiş süreci üzerine bilgi alınmaya çalışılmıştır.

Görüşmeler 45 ila 60 dakika arasında gerçekleşmiştir. Katılımcılardan ses kaydı ve görüntü alınması noktasında izinleri alınarak gerekli görüldüğü yerlerde özel notları tutabilmek için ön bilgilendirme yapılmıştır. Veri toplama aşaması 2022 yılı Mayıs-Haziran- Temmuz aylarında yapılmıştır.

Nitel veri çözümlemesinde verilerin çözümlemesi ayrı ve yoğun bir iş yükünü beraberinde getirmektedir. Alınan ses kayıtlarının çözümlemesinde aktarımların doğrudan, söylenildiği gibi tam olarak deşifre edilerek aktarılmasına özen gösterilmiştir. Her katılımcı için takriben 10 sayfaya yakın veri elde edilmiş ve toplam 350 sayfaya yakın ham döküm sağlanmıştır. Çözümleme işlemi sonrasında yazıya dökülen veriler tekrar ses kaydı ile kontrol edilip doğruluğu teyit edilmiştir. Nitel veri çözümlemesinde veri toplama süreci ve çözümleme birlikte devam ettiğinden eksik görülen ya da daha çok üzerinde durulması gereken konular için görüşmecilere farklı sorular da yöneltilmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda sorular ışığında temaların oluşturulması için kodlamalar yapılmıştır. Kodlama süreci yarı yapılandırılmış soru yönergesinin izlendiği ana temalar paralelinde oluşturulmuştur. Türkiye siyasi hayatında yaşanan bu sürecin anlamlandırılması, bir çıkarım elde edilebilmesi için görüşme verilerinden temalar çıkarılmıştır. Araştırma çerçevesinde veri analizinde temalar ve kategoriler oluşturabilmek için tümevarımlı nitel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. "*Bir nitel araştırmacı verileri, temalar, kavramlar veya benzer özellikler temelinde kategorilere ayırarak analiz eder. Araştırmacı, yeni kavramlar geliştirir, kavramsal tanımlar formüle eder ve kavramlar arasındaki ilişkileri inceler*" (Neuman, 2014, s. 663).

İçerik analizinde amaç toplanan verilerin bütüncül ve derin bir işleme tabi tutularak açıklanabilecek kavram ve ilişkilere ulaşabilmektir. Kavram ve temalar içerik analizi yoluyla keşfedilebilir. İçerik analizi yoluyla toplanan verilerin tanımlaması, verilerin içerisinde saklı olan anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılır. Toplanılan verilere odaklanılan içerik analizinde birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar bağlamında bir araya getirilir. Bunlar okuyanın anlayabileceği şekilde düzenlenir ve yorumlanır. Nitel araştırmada veriler dört aşamada analiz edilir: 1- verilerin kodlanması 2- temaların bulunması 3- kodların ve temaların düzenlenmesi 4- bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227-228).

> Nitel araştırmada veri kodlamanın farklı bir anlamı ve rolü bulunur. Araştırmacı, ham verileri kavramsal kategorilere ayırır ve temalar veya kavramlar yaratır. Nitel kodlama, memuriyete özgü bir veri yönetimi görevi yerine, veri analizinin ayrılmaz bir parçasıdır. Araştırma sorusu tarafından yönlendirilir ve yeni sorulara yol açar. Araştırmacıyı, ham verilerin ayrıntılarında boğulmaktan kurtarır ve bu veriler hakkında daha üst düzeyde düşünmeyi teşvik eder. Ayrıca araştırmacıyı kurama ve genellemelere doğru ilerletir (Neuman, 2014, s. 663).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu aşamasında, 35 kişiyle yapılan derinlemesine mülakatlar neticesinde elde edilen niteliksel veriler analiz edilerek, alt ve ana temalar altında kategorize edilmiştir. Bahsedilen bu temalar, katılımcıların aktarımlarındaki benzerlikler ve farklılıklar temelinde oluşturulmuş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Farklı siyasi parti ve görüşlere sahip katılımcıların ittifak sürecine dair görüş, anlam ve değerlendirmeleri soru yönergesinde tasarım ve pilot uygulama aşamasında oluşturulan akış da göz önünde tutularak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda oluşturulan temalar; "İttifakın ortaya çıkışı", "Medyanın ittifakın oluşumuna etkisi", "Türkiye siyasal tarihinde Millet İttifakının misyonunu veya işlevini taşıyan benzer oluşumlar", "Millet İttifakı'nın Avrupa'da ya da dünya genelinde kendisine örnek aldığı, incelediği ittifak modelleri", "Millet ittifakının sol/sosyalist partilere yaklaşımı", "İttifak bileşenlerinin yapısı", "İttifaka üye diğer partilerin politik hassasiyetleri", "Yerel düzeyde iş birliği ve çalışmalar", "Kamuoyu araştırmaları", "İttifak öncesi dönem ve ittifak sonrası dönemin halk üzerindeki etkisi", "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" ve "Z kuşağına bakış" başlıkları altında analiz edilmiştir.

4.1 İttifakın Ortaya Çıkışına İlişkin Bulgular

29 Ekim 1923 tarihi ile Türkiye'de yeni bir rejim kurularak Cumhuriyet ile yönetilen bir ülke haline gelmiştir. Halkın kendi yöneticisini seçme ve yönetici olarak seçilme hakları cumhuriyet devrimi aracılığıyla yurttaşlık hakkı kazanan halka teslim edilmiştir. Modern yurttaşlığın en önemli niteliklerinden biri merkezinde siyasi iktidarın belirlenmesini sağlayan seçimlerde oy hakkı kullanımıdır.

Seçilme hakkının tanımlanması birey olarak yurttaşın seçimlere girmesini sağlamakta ancak çok partili demokrasilerde siyaset alanında özne olmak isteyen bireyler ağırlıklı olarak siyasi partiler aracılığıyla örgütlenmektedirler. Siyasi partiler aldıkları oy sayılarına göre yasamanın merkezi olan mecliste sayısal üstünlüklerine göre süreli yönetimi kazanmaktadırlar. Bazı durumlarda seçim sonuçları ve şartları demokratik yönetimleri ittifak yapılması noktasında birlikteliğe yönlendirir. Parlamenter sistem, başkanlık sistemi gibi sistemlerin olduğu devletlerde seçimin sonucunda daha verimli

kazanım elde etmek adına partiler ittifaklar yapabilirler. Siyasi parti iş birlikleri farklı amaçlarla da olsa uyumsuz hedefleri uyumlu hale getirebilmek adına ortaya çıkmaktadırlar (Arklan, Soy ve Türker Sandıkcı, 2021, s. 1184).

Önceki bölümlerde ortaya konan kuramsal çerçevede araştırmanın bulgularını destekleyen, Laclau'nın hegemonya kavramı üzerinde durulmuştur. Laclau'nın "*hegemonyanın hiçbir koşulda durağan olmadığı*" söylemi AK Parti iktidarı sürecinde geçici de olsa hegemonya krizlerine yol açan Referandum, Gezi Parkı Olayları, 15 Temmuz gibi siyasi krizleri yorumlamak için kaynak oluşturmaktadır. Millet ittifakının fiili toplumsal ve sınıfsal tabanının oluşumunda iktidar bloğu içi krizler ve bu krizlerin toplum kesimleri tarafından karşılanması bir başka deyişle bu gelişmelerin siyasal, ekonomik ve sosyal sonuçları pay sahibidir.

Siyasi iktidar mücadelesi, üç ana politik güç merkezi etrafında gelişmektedir. Birinci politik güç merkezi, Erdoğan ve Bahçeli birlikteliğinde somutlaşan "Cumhur İttifakı", ikinci politik güç merkezi CHP ve İYİ Parti'nin merkezinde olduğu "Millet İttifakı", üçüncü politik güç merkezi ise HDP'nin merkezinde olduğu "Emek ve Özgürlük İttifakı"nda somutlaşmaktadır.

Millet ittifakı 24 Haziran 2018 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi ittifakına karşı Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti'nin oluşturduğu ittifaktır. Aşağıda belirtildiği gibi, ittifakın oluşum amaçlarına ilişkin sorulan sorularda katılımcıların genellikle *"ihtiyaç, gereklilik, mecburiyet"* kavramları çerçevesinde yanıt verdiği gözlemlenmiştir. İhtiyaç, gereklilik ve mecburiyet kavramları, ülkemizde uygulanan seçimlerde %50+1 oy alan liderin Cumhurbaşkanı seçilmesi konusuna vurgu yapılarak açıklanmıştır.

> Millet İttifakı yani bir zaruret, mecburiyet ve planlama olarak belki değerlendirmek lazım. Zaruret ve mecburiyet sistemin getirdiği bir aslında zaruret ve mecburiyetti. %50 + 1 gibi bir sistemin olduğu yerde koalisyonlara mecbur bırakıyor ülkeyi. Bunu mecburiyet olarak adlandırabiliriz fakat tek başına bu bir gerekçe değil. Orada bence her iki siyasi partinin yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve İyi Parti Genel başkanlarının demokrasi konusunda ve hem

> ülkenin hem de kendi partilerinin başarısı konusunda attığı akılcı adımlar da Millet İttifakının oluşmasına sebep oldu (G-7).

> Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi adı verilen bugünkü sistem de Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin 50 + 1 oy alma mecburiyeti Cumhurbaşkanlığına aday olan kişi ve partileri birlikte hareket etmeye mecbur kılmıştır. Dolayısıyla Türk siyasetinde 2018'den başlamak üzere ittifaklar oluşmaya başlamıştır. Bugün itibari ile iki ittifak söz konusudur. 1'i Cumhur diğeri de Millet İttifakı (G-11).

> 24 Haziran 2018 genel seçimlerinden önce yasa gereği zaten ittifakları mümkün kılıyordu, seçim yasasını değiştirdiler. Ve yüzde 50 + 1 yani iki turlu bir Cumhurbaşkanlığı seçimi, ilk turda geçerli oyların salt çoğunluğunun alınması gerekiyor, ikinci tura da iki aday kaldığı için yine her halükârda iki aday seçimde zaten matematiksel olarak salt çoğunluk gerekiyor geçerli oyların. Böyle bir seçim böyle bir sistemde ittifakları zorunlu kıldı (G-26).

"*İhtiyaç, gereklilik* ve *mecburiyet*" kavramlarının yoğun kullanımını tez kapsamında ele aldığımız ve Laclau'nun halk ile siyasal iktidar arasında yönetme/yönetilme ilişkisinin krize dönüştüğü mevcut iktidar karşıtı "popülist blok" alternatifine zemin oluşturması bakımından tartışabiliriz. Bu yönüyle tartıştığımızda mevcut iktidara karşı oluşan kendiliğinden hoşnutsuzlukların seçim endeksli bir "siyasi bloğa" evrilmiş olması Laclau'nun hegemonya yaklaşımıyla uyumludur. Örneğin,

> İttifak olmasa bile bir anlayış birliği yapılacağı ortadaydı. Yani hedef belli. Hedef milletin huzuru, refahı, mutluluğu. İyi Parti'nin hedeflerinin bu olduğunu bizim de hedefimizin bu olduğu çok netti. Yani kötü yönetimden Türkiye'yi kurtarmak ortak paydamızdı. Öyle olunca bu desteğe ihtiyaç var diye düşündü sayın genel başkan (G-15).

> Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı meydan okumalar, zorluklar, sınamalar çerçevesinde partiler arasında yakın iş birliğinin oluşması gerektiğine kanaat getirdik. O zaman ben şöyle bir tasnif yapmıştım. Partiler arası ilişkilerde şu yoktur bir; diyalog. Herkesi diyalog kurarız. Bize ağır hakaretler eden iktidar

> partileri ile bile Türkiye'nin meseleleri söz konusu olursa görüşürüz. İkincisi; iş birliği. İş birliği partilerin ortak ilkeler etrafında ve ortak perspektifler etrafında bir araya gelmesidir. Üçüncüsü de ittifak. İttifak ise seçim sonuçlarında en iyi neticeyi almak üzere partilerin birlikte bir kader birliği yapması (G-1).

"Türkiye'de AK Parti iktidarının uzun yıllar her seçim dönemindeki temel stratejisi kutuplaştırma siyaseti. Dolayısıyla geçmiş dönemde toplumdaki oluşan travmalardan dolayı kutuplaştırma siyaseti AK Parti'nin kendisine her zaman kazandırdı. Ancak bu strateji AK Parti'ye kazandırdığı kadar Türkiye'ye kaybettirdi" (G-30).

"Türkiye'deki Siyasal İslamcı hareketin bir biçimde düzenin merkezine doğru yerleşmesi ve her geçen gün yerleştiği yeni merkezde kendi alanını genişleterek kendi dışındaki bütün siyasi aktörleri adım adım tasfiye ettiği hem devlette hem toplumda egemenliğini arttırdığı bir süreç yaşadı Türkiye (G-15).

> Adalet ve Kalkınma Partisi'nin izlediği keyfi ve otoriter politika anayasa dışı siyaset, baskıcı siyaset sosyal demokratların önderliğinde milliyetçi demokratları, Muhafazakar demokratları ve Kürt demokratları ülkesini seven, insanların bir arada yaşamasını demokrasiye bağlı bir biçimde bir arada kardeşçe yaşamasına inanan, kalkınmış, ürettiği katma değeri birlikte eşit bir şekilde hakça bölüşen bir toplum inşa etme, bir ülke inşa etme siyasetini ve buna inananları Genel başkanımız bu süreçte millet ittifakına davet etme sürecine doğru girdi (G-17).

Millet ittifakının kurulması sürecinde katılımcıların dikkat çektiği diğer olay ise 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği referandumu olmuştur. AK Parti ve MHP'nin Cumhur İttifakı kurulmadan önce Anayasa Değişikliği referandumunda "evet" oyu alabilmek adına yaptıkları iş birliğinin referanduma "hayır" oyu verenlerin iş birliğine dönüşmesi olarak tanımlanmıştır. Bu konuda katılımcılardan bazıları şunları söylemiştir:

> 2017 referandumundan sonra ortaya çıkan tabloda siyasette yeni ittifak pratiklerini ortaya çıkarttı. Neydi bu AK Parti ile MHP'nin yeni düzeni kurma konusundaki fiili bir araya gelmeleri ittifakları. Adı konmamış ittifak o zaman

> isimleri yoktu. Yasası da olmayan ittifaklar bunlar. Siyasetteki ittifaklar. Yasası da olması gerekmiyor zaten birlikteliklerin. Muhalefette de demokrasi adı altında anayasaya hayır diyenlerin rejime hayır diyenlerin, demokrasiyi çoğulculuk ekseninde bir araya geldikleri bir düzen bir ittifak oluştu. Yani hayır diyenler evet diyenler (G-9).

"Referandum süreci farklı farklı paydalardan farklı farklı siyasi geleneklerden gelmiş aktörlerin partilerin bir ortak mücadele yapma mecburiyetini ortaya çıkarttı. Ve Millet İttifakı dediğimiz bu yapının kademe kademe olgunlaşma sürecini belki tetikleyen en önemli unsur referandum süreci" (G-18).

> Aslında 2017'de Cumhurbaşkanlığı'nın oylanması sürecinde biz o zaman MHP'den kopanlar biz gruplar halinde ona hayır kampanyası yaptık. Türkiye genelinde. O zaman işte CHP'de hayır kampanyası yaptı biz parti filan değildik. Hala MHP'deydik hepimiz. Ama biz MHP'nin tutumunu kabul etmeyerek onu onaylamayarak tersi çalışmayı başlattık. Şimdi o çalışmadan da gelen bir işin alt yapısı oluştu (G-21)

> Fark ettiler ki bir Ak Parti karşıtı blok var ve bu blok sadece böyle Ak Parti karşıtlığından değil burada. Çünkü o zamana kadar bütün hikâyeyi siyasi kutuplaşmadan ve Tayyip Erdoğan yandaşlığı/karşıtlığı diye herkes görürken anayasa referandumu gösterdi. Bence ilk uyanış ya da ilk fark ediş oradan başladı. Muhtemelen CHP ile İyi Partinin o zaman adı olmasa bile bir temas kurmasını ve o hani 49'u temsil eden ya da toplumun bir kesimini temsil eden ya da ülkenin yarısı diyelim orayı temsil eden yerde yeni bir siyaset ihtiyacının fark edilmesini sağladı (G-6)

Araştırma çerçevesinde elde edilen verilerden bir diğeri de "*ortak payda*" vurgusudur. Katılımcılardan "G-8", Millet İttifakının kuruluşundaki itkiyi, her partinin kendi parti kimliklerinin farkında olarak hareket ettiğini belirtmiştir. Ancak bu kimliğin dayattığı her türlü sınırlı yaklaşımdan uzak durarak iktidar seçeneği yaratılabileceğini savunmuştur. Görüşmelerdeki "ortak payda" vurgusunu Gramsci ve Laclau ve Mouffe'un hegemonya kavramı bakımından ele alacak olursak; Laclau ve Mouffe'un "sol popülizm" tartışması kapsamında sağ ideolojiye mensup siyasi akımları da kapsayarak ilerleme kapasitesini

karizmatik "liderlik" le buluştuğu ölçüde mevcut iktidarı yerinden oynatma başarısına sahip olacağı iddia edilir. Gramsci ise hegemonya kavramını sınıfsal olarak ele almış ve sınıflar üstü siyasi blokların gerçek bir siyasi iktidarın devrine yol açmayacağı tespitindedir.

> Bugün gelinen noktada bizim Saadet Partisi olarak omuzlarımızda şöyle bir sorumluluk olduğunu hissediyoruz. Biz Türkiye'nin yeniden hukuk devletine dönebilmesi, yeniden kuvvetler ayrılığına dönebilmesi, yeniden şeffaf ve hesap verilebilir bir kamu yönetiminin oluşabilmesi için millete bir iktidar seçeneği sunmamız gerektiğini düşünüyoruz. Bu seçim sisteminde de iktidar seçenekleri seçimden önce ve ittifakların yarışı şeklinde ortaya koyulacağı için. Biz yani hem toplumun değişik yani kadim siyaset damarlarının Türkiye'nin çok artık kökleşen siyasi damarlarının farklı partilerde temsiliyetini bir araya getirip toplumsal kabul yüksek, millete güven verecek bir iktidar inşası için bir arayış ve bir çaba içerisindeyiz(…) Biz partilerin kendi kimliklerini terk ederek bir mücadele zemininde buluşmasını değil kendi kimliklerini muhafaza etmekle birlikte demokrasi, özgürlük ve hukuk ortak paydasında bir araya gelebilir miyiz diye bir çaba içerisinde olduk (G-8).

"Ak Parti Siyaseti bölerek çatışmalar üzerinden iktidarını sürdürmeye çalışıyor. Millet İttifakı aslında çok ayrıntılı düşünüldü. Yani toplumda bütün o ayrıştırmalara ötekileştirmelere karşı bir yeniden bir araya gelmenin, millet olmanın, çatışma değil bir araya gelmekten geçtiğini ifade etmek" (G-9).

Görüşmecilerin bazıları ittifakın oluşum aşamasında bir araya geliş pratiğini eleştirerek ittifakın başat unsurlarının karşıt ittifakın siyasi emelleriyle paralel emellere sahip olmasının, karşıtın aynısı olarak karşıta dönüşme riskine işaret etmiştir. Aslında bu ittifaklar arenasında yaşanacak siyasi mücadele ve sonuçları Laclau, Mouffe ve Gramsci'nin hegemonya, tarihsel blok ve iktidar devri konusundaki tezlerinin de sınandığı bir pratik alan olacaktır.

"Şimdi güçsüz bir sağ iktidarı var ve şöyle bir anlayış var. Türkiye'de seçmenin ezici çoğunluğu sağcı. Dolayısıyla bizde sağcılaşmalıyız. Ve dolayısıyla iktidarı

değiştirebiliriz. Bakın sağcılık dediğiniz şey bir zehir. Ve o zehrin panzehri yine sağcılaşmak değil" (G-2).

Millet ittifakının oluşumuyla ilgili görüşmelerde dikkat çeken bir nokta da görüşmecilerin sıklıkla vurguladığı gibi İyi Parti'nin meclisteki grubunun ve seçim yeterliliğinin CHP tarafından sağlanan milletvekili devri aracılığıyla sağlanmış olmasıdır. Bunun da iki farklı ideolojiye sahip partinin bir araya gelmesini kolaylaştırdığını şöyle açıklamışlardır:

"Millet ittifakının kurulması ise İyi Partinin kurulması ve ardından seçime girme yeterliliği ile ilgili yaşadığı sorunlar. Bir önemli başlangıç sebebi olarak kabul edilir. Oradan CHP'nin işte yeni milletvekili ya da gerekli sayıda milletvekili kaydırmasıyla İyi Parti'nin seçime girmesi sağlaması(…)"(G-25)

> İyi Parti seçime sokmamaya dönük de ciddi bir hazırlık var. Türk siyasi hareketinin en ilginç deneyimlerinden bir tanesi o 15 tane milletvekilinin Cumhuriyet Halk Partisi'nden geçici olarak, görevli olarak istifa edip İyi Partiye katılması ve İyi Partinin grup oluşturması herhalde millet ittifakının ilk ciddi siyasi hamlesi olarak değerlendirebiliriz (G-16).

> Gerçek anlamda mimari Kemal Kılıçdaroğlu'dur. Orada Kemal Kılıçdaroğlu'nun çizgisinde bir kırılma olduğunu düşünüyorum. Yani 2016'ya kadar izlenen çizgi başka 2016'dan sonra, 2016'ta da bu şey var darbe girişimi var. Ondan sonra izlenen, izlenmek zorunda kalınan bir siyaset var. Türkiye'de görmezden gelinemeyecek şeyler oluyordu. Bu görmezden gelinemeyecek şeyler arasında siyasetin saflarının yeniden belirlenmesi vardı. Çünkü çok büyük bir hem sermaye transferi yapıldı hem KHK'lar üzerinden bayağı bir hem bürokrasi de hem akademide yeni değişiklikler oldu. O değişiklikler zannediyorum Kılıçdaroğlu'nun bir yeni yere doğru zorluyordu. *(G-13)*

İttifakın oluşum temellerinin araştırma çerçevesinde anlaşılabilmesi adına katılımcılara yeni sistemde ittifakların kurulmasına dayanaklık eden gelişmeler olmasaydı yine de benzer biçimde uzlaşı olup olamayacağına ilişkin soru yöneltilmiştir. Katılımcılardan G-25 bu süreci koalisyon üzerinden yorumlamıştır. İttifakların koalisyon haline

gelmeyeceğinden bahsetmiştir. Bu nedenle sistem gerekli kılmasaydı ittifaka benzer bir yapının ortaya çıkmayacağı görüşünü şöyle savunmuştur:

> Şimdi parlamenter sistemde ittifaklardan çok koalisyonlar konuşulur. Yani seçime giderken ittifaklar yine yapılabiliyor. Fakat esas olarak seçimden sonra ortaya çıkacak güç tablosuna göre bir diyalog, müzakere süreci başlayabiliyor. Ona da koalisyon diyoruz. Yani her ittifak koalisyona dönüşmez. Her ittifak koalisyon demek değildir. Ama Cumhurbaşkanı hükümet sisteminde ittifakların resmileşmesi aynı zamanda sonrası için koalisyonları zeminini hazırlamıştır. İttifaklar koalisyona dönüşebilir. Ama parlamenter sistemde ittifaklara ihtiyaç olabilir, tercih olabilir. Fakat esas mesele parlamentoda en güçlü şekilde temsil edilmeyi hedeflemektedir. O temsil sağlandıktan sonra parlamentodaki sayısal dengelere göre koalisyon görüşmeleri yapılır. Bundan önce yaşadığımız pek çok örnek var (G-25).

Başka katılımcılar ise, Türkiye'deki politik sistemin ne olursa olsun bir ittifakın oluşmasını mecbur kılacağından bahsetmiştir. Buna da örnek olarak kamuoyu baskısını vermiştir:

"Olurdu bence. Yine toplum siyaseten böyle bir ittifakı kabul ederdi. Esasında mecbur bırakırdı siyasi partileri. Nitekim bence yani buralarda siyasiler ama krediyi almadı. Onu siyasi irade dönüştürmek siyasetçilerin yapabileceği şey. Ama onun toplumsal dinamikleri olmasaydı bunların hiçbiri olamazdı" (G-32).

> İttifak yasası olmasaydı siyasi partiler birbirlerinin listesinden ancak girebilirlerdi seçime. O da kendi kimliğini inkâr etmek olurdu. Kendi kimliğiyle girememiş olurlardı. 91'deki sistemle ancak girebilirlerdi. Tabi burada ittifak yasasının çıkması bu sistem için doğru bir yaklaşımdır. Yani her siyasi partinin kendi kimliğiyle seçime girmesine imkân veren bu yasa doğru bir yasadır. O yasa olmasaydı sözgelimi işte Cumhuriyet Halk Partisinin listesinden Saadet Partisi seçime yine de girmiştir. Saadet Partisi'nin isim olmuştur ama Cumhuriyet halk Partisi'nin listesinden bazı isimleri milletvekili olarak yapmıştır. Millet İttifakı içinde bu da uygulandı. Çünkü Saadet Partisi bir

> bölgede milletvekili çıkaramıyorsa işte ittifakta milletvekili çıkaracağı yerlerden bir iki tane yere aday koyabiliyor. Buda 2018'de yapıldı (G-11).

Millet İttifakı'nın ortaya çıkma sürecine ilişkin katılımcılara yöneltilen "Millet İttifakı nedir ve nasıl ortaya çıkmıştır?" sorusuna katılımcıların verdiği yanıtlar yukarıda paylaşılmıştır. Yanıtlara göre katılımcıların araştırma çerçevesinde ortaya koyduğu kavramsallaştırmaları "ihtiyaç, gereklilik, mecburiyet ya da zorunluluk, Anayasa Değişikliği referandumunun sonucu olarak ittifakların oluşması" şeklinde aktarılabilir. Bu bulgular Emre Savut (2020)'un makalesinin sonuç kısmında aktardığı biçimiyle "*Genel seçimler özelinde değerlendirildiğinde Cumhurbaşkanı seçimleri ile milletvekili seçimlerinin aynı gün yapılacak olması ve Cumhurbaşkanı seçiminde salt çoğunluğun aranıyor olması geçmiş yılların aksine siyasî ittifakları bir zorunluluk olarak kabul etmemizi beraberinde getirmektedir*" (Savut, 2020, s. 44). Tez çalışması bünyesinde erişilen veriler de aynı şekilde sistemde yaşanan değişikliklerin diğer politik durumları dışarıda tutarak değerlendirildiğinde ittifakları zorunluluk olarak görmemizi sağlamaktadır. Araştırmamız Savut (2020)'un çıkarımını destekler verileri bize sunmuştur. Savut'un çalışmasına ek olarak mevcut politik süreç de ittifakların oluşmasında kaynaklık oluşturmaktadır. Farklı ideolojilere sahip siyasi partiler kendi ilkeleri doğrultusunda "ortak iyi"yi belirleyip ittifaklar kurma yoluna ilerleyebilmektedir.

4.2 Medyanın İttifakın Oluşmasına İlişkin Etkisi Üzerine Bulgular

Araştırmada ittifakın oluşumuna ilişkin yapılan çalışmada veri toplanan bir diğer başlık ise "ittifakın oluşumunda medyanın etkisidir". Medyanın toplum üzerinde geniş bir etkisi bulunmaktadır. Cem Zafer ve Pelin Vardarlıer, "Medya ve Toplum" (2019) çalışmasında medyanın toplumsal etkileri üzerine medyanın toplum yapısı – kültürel yapı açısından etkileri, medyanın sosyalizasyona etkisi, medyanın kamuoyu oluşturmaya ilişkin etkisi, medyanın toplumsal hareket oluşturmaya ilişkin etkisi gibi genel hatlarıyla kavrayabileceğimiz başlıklandırmalara gitmişlerdir (Zafer ve Vardarlıer, 2019). Çalışmanın genel hattında ise medya ve toplum arasında kurulabilecek ilişkinin olumlu ve olumsuz sonuçlarını ortaya koymuşlardır.

Araştırma çerçevesinde: katılımcılara medyanın ittifakın kurulmasındaki etkisi sorulduğunda genel olarak medya etkisini "olumsuz" gördükleri gözlemlenmiştir. Bu

olumsuzluğun temellendirilmesinde ise iktidarın mevcut medya aktörlerine hakimiyetinin kendi çalışmalarını olumsuz nitelikte göstermesi dayanağıyla yorumlamışlardır. Bu nedenle katılımcıların büyük çoğunluğu ittifakın oluşmasında medyanın etkisinin olmadığını düşünmektedirler:

> Millet ittifakının oluşumuna medyanın olumlu katkısı olmadı. Biliyorsunuz Türkiye'de medyanın büyük bir kısmı iktidar tarafından yönlendiriliyor. Ve doğrudan sermayesi üzerinden bağlanmış durumdalar. Dolayısıyla iktidara yakın havuz medyası dediğimiz kesimler kendi ittifaklarını, Cumhur İttifakını doğru yapılmış bir hamle; Millet İttifakını da yanlış bir iş olarak anlatmaya çalıştılar. Çünkü şöyle olsaydı eğer Cumhuriyet Halk Partisi İyi Parti ile ittifak yapıp Millet ittifakının kuramamış olsaydı. Ama AK Parti ile MHP bir araya gelip Cumhur İttifakını oluşturmuş olsaydı o zaman yerel seçimlerdeki sonuç bambaşka olurdu. Dolayısıyla medya böyle bir beklenti ile bunu bu süreci yürüttü. Sürekli bizim cenahımızda yapılan doğru işleri yıpratmaya çalıştı. Ama başarılı olamadı. Yani medya her şeyi belirlemiyor (G-29).

> Yok yani şöyle aslında hissetmedim. İttifakı aslında biraz önce tarihini anlattım ya ittifak önce pratikte kuruldu. Sonra hukuken örgütsel çerçevesi oluştu. İttifakın. Yani ittifak şeyden itibaren aslında 2017 referandumundan itibaren fiilen pratiği oluşturulmaya başlanmıştır. 2018 seçimleri onun örgütlenmesini yarattığımız seçimdi. Ve sonuç aldık. Yani önemli bir sonuç aldık (G-9).

> Yok yani muhalif kanatta bu ittifakın kıymetli olduğunu, gerekli olduğunu yazmış gazeteciler olabilir. Ama benim hissettiğim bir medya zorlaması asla yok. Çünkü öyle bir şey belki ihtiyaç da duyulmadı. Öyle bir imkân ve ortam vermedi ki siyasi liderler. O kadar net o kadar stratejik o kadar doğru adımlarla hareket ettiler ki dışardan hiç kimsenin ya hadi diyecek bir durumu kalmadı (G-7).

Ancak katılımcıların bir kısmı medyanın etkili olduğu kanaatindedir. Ancak bu görüşe göre medyanın etkisinin tayin edici ya da belirleyici olma düzeyinde değildir. G-26 bu durumu medyanın özgür olmayışına bağlamaktadır.

> Tabi medyanın etkili olmadığını söyleyemeyiz. Her zaman bizde de dünyada da bu tip süreçlerde etkilidir. Tabii ki Türkiye'de medyanın çok ciddi sorunları var. Çok ciddi basın özgürlüğü sorunları var. Basın aslında yönetenlere değil yönetilenlere hizmet eder. Ama biz de basının büyük bir bölümü yönetenlere hizmet ediyor maalesef (G-26).

Katılımcılardan G-30'a göre ise politik süreçlere dair toplumun tepkisi "sosyal medya" zemininde ortaya çıkmakta ve siyasal alana da aktarılmaktadır. Bu nedenle hangi kanat olursa olsun medya baskısı tüm siyasi aktörler tarafından net biçimde hissedilmektedir. Bir katılımcı geleneksel ve iktidarın hakim olduğu medya araçlarına göre sosyal medyanın hem kurumlar hem de farklı siyasi partiler üzerindeki etkisini şöyle aktarmaktadır:

> Sosyal medyada anlık refleksler ve sümen altı edilemeyen konulardan dolayı toplumsal muhalefetin baskısı iktidar tarafından daha hissedilir oldu. Yani siz bugün sosyal medyada bir kampanya yaptığınız zaman o kampanyanın altında ilgili kurumlar ezilebiliyor. Hemen harekete geçme ihtiyacı hissediyor. Sosyal medyanın bu noktada bir baskı unsuru olmasını göz ardı edemeyiz. Elbette toplumsal muhalefetin bir beklentisi olarak, beklentiye bir karşılık olarak Millet İttifakını oluşturmuştur (G-30).

4.3 Türkiye Siyasal Tarihinde Millet İttifakının Misyonunu veya İşlevini Taşıyan Benzer Oluşumlara İlişkin Bulgular

Sosyoloji literatüründe bir olgunun açıklanabilmesi için öncelikle ilgili olgunun tarihsel anlamda kökenleri irdelenmektedir. Böylelikle şimdinin nedensellik bağları daha isabetli kurulmakta ve olguların tarihsel bağlam ya da karşılaştırma ile yorumlanması mümkündür. Çalışma çerçevesinde irdelediğimiz ittifak kavramının tarihsel kökenlerini kavramak amacıyla geçmişte "Türkiye siyasal tarihinde Millet İttifakının misyonu ya da işlevini taşıyan benzer oluşum olup olmadığı" katılımcılara sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Millet İttifakı'nın bir araya geliş temellerine benzer biçimde siyasi birliğin olmadığını düşünmektedirler. Koalisyonlar ile ittifakların ayrıştırılması gerektiği katılımcıların söylemlerindeki temel dayanak olduğu gözlemlenmiştir.

Yok hayır. Çok farklılık var. O bir koalisyondu (Milliyetçi cephe için). Burada bu cephe işleri de doğru isimler değil. Biz o yüzden bu işlerde hep hiç telaffuz etmedik. Çünkü bölücü çağrışımları var. Ama koalisyondu onlar. Bu farklı bir şey. Orada siyasi partiler çeşitli koalisyon şeyleri denediler. Onların amacı koalisyon kurarak ülkeyi yönetmekti. Burada ise demokrasiyi yeniden Türkiye'ye geri getirmek. Demokrasiyi kurtarma mücadelesi. Çok farklı o yüzden (G-4).

Hayır yok. O böyle bir ittifak sayılmaz (Milliyetçi cephe için). O orada da o milliyetçi cephe dört parti başka bir şeydi. Orada doğrudan ittifak gücünü paylaşmak vardı. Burada iktidar gücünü önce ele geçirmek için iki adım üç adım önce başlayan bir şey var. Orada bile böyle güven, partiler ve liderler arasında böyle bir güven olduğunu sanmıyorum. Orada bir pazarlık ve bölüşüm var. Yani burada öyle bir şey ben Meral hanımdan Kemal Bey'in bir gün bile oturup da yav yarın kazandığımızda neyi nasıl paylaşacağız diye konuştuklarını tahmin etmiyorum (G-6).

Koalisyonlar ayrı. Koalisyonlar seçimden sonra eğer bir siyasal parti parlamentoda çoğunluğu sağlayamıyorsa, doğal olarak koalisyonlar oluşturuyor ve seçimlerden sonra siyasal partiler bir araya geliyorlar, koalisyon protokolü hazırlıyorlar. Hazırladıkları koalisyon protokolü üzerine parlamentoya gelip güven oyu istiyorlar ve ondan sonra da ülkeyi yönetiyorlardı. Yani bu koalisyon oluşumu seçimden sonraydı. Ama bugün yaşadığımız tabloda gerçekten bunun tersi (G-20).

Koalisyonlar seçimden sonra parlamentoda hak ettikleri sandalye nispetinde söz, yetki ve karar sahibi oluyorlardı. Şimdi öyle değil. Şimdi ittifak seçimden önce kurulduğu için söz, yetki karar noktasında sandalye sayısına dayalı değil daha çok ittifakın ruhuna uygun bir karar alma süreçlerinde eşitlik tam eşitlik olmasa da mutabakat daha çok aranacak. Çünkü hükümet kurulduğundan her iki parti, üç parti, dört parti yarın 5 olur, 6 olur bilmiyorum şu anda. Ama partide de senin iki sandalyen var. Sandalyen kadar konuş denmeyecek (G-15).

Katılımcıların çok azı ise geçmişte benzer ittifakların kurulduğunu aktarmışlardır.

> Oldu. 91 yılında oldu. Kutsal ittifak. İsmi kutsal ittifaktı. Refah Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi bir de Aykut Edebali'nin başında olduğu parti. Ne partisiydi unuttum. Bu üçü aralarında bir ittifak oluşturdular. Vatandaş da bunlara kutsal ittifak dedi. Ve tek bir liste oluştu. Fiili olarak oluşturuldu bu. Ama her siyasi parti kendi kimliğiyle ayrıca girmiş olmadı. Bugünkü ittifak sisteminden farklı. Refah Partisi çatısı altında girildi. Ve o ortak bir liste yapıldı. Sözgelimi Adana'da liste hazırlanırken işte bir numarada Alparslan Türkeş iki numaradan bilmem kim falan böyle listeler yapıldı ve son derecede başarılı bir sonuç aldılar (G-11).

> Esasında Türkiye gibi zengin bir toplumsal yapıya sahip olan ülkelerde siyasetin özellikle bunu yansıtıyor olması gerekiyor. Toplumun tüm kesimlerinde. Kendini nasıl tanımlıyorsa o tanımladığı şey üzerinden siyaseten temsil ediliyor olması gerek. Böylesi bir temsilinde esasen koalisyonlarla yaşandığı pek çok ülke örneği görüyoruz. Yani bugün bize ittifak adı altında sunulmuş olan çerçeve esasında uzlaşı, istişare, koalisyon, konsensüs yaratma. Şimdi böyle baktığınızda Türkiye tarihi bunlarla dolu bir tarih. Ve buna da ihtiyaç var esasında (G-32).

Araştırma çerçevesinde elde edilen verilere göre katılımcıların tamamına yakını mevcut ittifakı ortaya çıkartan bileşenlerle geçmiş siyasi birlikteliklerin farklılaştığını ortaya koymaktadır. Görüşlerini temellendirirken araştırmanın ilk sorusunda paylaşılan ittifakın ortaya çıkışındaki temel dayanaklara ilişkin verilerle paralel açıklamalar yaptıkları da gözlemlenmiştir.

4.4 Millet İttifakı'nın Avrupa'da ya da dünya genelinde kendisine örnek aldığı, incelediği ittifak modellerine ilişkin bulgular

Millet İttifakı'nın oluşması sürecinde ittifaka üye partiler bir araya gelerek çeşitli çalışmalar yürütmüşler ve ittifak ilkelerini ortaya koymuşlardır. Bu doğrultuda ittifakın oluşumu sürecinde katılımcılara "Millet İttifakı'nın Avrupa'da ya da dünya genelinde deneyimlerinden faydalanmak istediği bir ittifak modeli olup olmadığı" sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamına yakını yanıtlarında ittifakın kuruluş sürecinde diğer örnek ve benzer oluşumları kendilerine model olarak almadıklarını söylerken bu durumu farklı nedenlerle açıklamışlardır. Farklı ülkelerdeki ittifak ya da benzer oluşumları

kendilerine model almama gerekçeleri arasında; yeterli zamanın olmaması, mevcut siyasal koşulların ittifakı oluşturmasındaki etki ve örnek alınabilecek ittifak yapılarının olmaması yer almaktadır.

Benzer örnekler üzerinde çalışılacak zamanın olmadığını beyan eden katılımcılara ilişkin bulgular şöyledir:

> Aslında dünyadan örnek almak gibi bir zaman ve imkânımız olmadı. Çünkü dediğim gibi normalde seçimler 2019'un Kasım'ında yapılması gerekiyordu. Mart ayında alelacele bir seçim yasası getirildi. Erken seçim yok seslerini yükselten bir iktidar bir sabah uyandığımızda 45 gün sonra seçim kararı verdi. Hani seçim kararı alınıp seçimin yapılacağı tarihi arasında 45 gün vardı. Aday listelerini verilmesi için ise sadece bir hafta vardır. Yani o dönemde dur bakalım dünya örnekleri neydi bunu incelemeye ne zamanımız ne de vaktimiz vardı (G-8).

> Hiç öyle bir değerlendirme yapmaya imkân yoktu zaten. Netice itibari ile Meclis'te yasa yapma yetkisi Adalet ve Kalkınma Partisi'nindi. Çerçeveyi de onlar çizdi. Muhalefete düşen vazife de bir akıl koymaktı. Bu aklı koyduk. Netice itibari ile geldiğimiz nokta dünyayla her toplumun hikayesi farklı. Demokrasi süreçleri farklı, demokrasilerinin olgunlaşma süreçleri farklı (G-18).

Başka katılımcılara göre ise mevcut siyasal koşullar ittifakın oluşmasına kaynaklık etmiş, bu koşullara uygun bir ittifak kurulmuştur. Bu görüşe göre Türkiye'nin özgün koşulları ittifakı zorlamış ve bu paralelde zorunlu ve özgün bir oluşum hayata geçmiştir:

> Hayır herhangi bir yerden örnek almadık. Örnek alma diye bir şey de yok. Ama koşullar, siyasal koşullar, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar, ekonomik, sosyal ve toplumsal koşullar doğru doğal olarak Türkiye'yi bu noktaya taşıdı. Sorumluluk bilinci taşıyan ve Türkiye'nin geleceği konusunda endişe duyan siyasal partiler bir araya gelip Millet İttifakını kurdular ve Türkiye'nin yeniden demokratik standartlara kavuşması için (G-20).

"Hayır bir örnekleme yapmadık. Biz Türkiye'nin şartlarına uygun bir hareket tarzı belirledik. Yani dünyada bunun bir benzeri var mıdır diye bir araştırma içerisine

girmedim. Ülkemizin şartlarını biliyorduk bizimkisi bizim ülkemize özgü bir şey oldu yani" (G-21).

> Şimdi bizim özellikle oturup çalıştığımız örnek aldığımız bir sistem ülke olmadı. Süreç zaten hem bu ittifakları zorunlu kıldı demokrasi mücadelesini önemli kıldı. Şimdi farklılıklarımıza rağmen bir aradayız. Demokrasi için Türkiye için ittifak yapıyoruz, herkes özveride bulunuyor. Sistem bunu bir şekilde zorunlu kılıyor (G-26).

Katılımcılardan bazıları ise Millet İttifakı'nın oluşması sürecinde Avrupa'da ve dünyada örneklerin olmadığını, kendi ittifaklarının oluşmasının ardından bazı örneklerin ortaya çıktığını ve Türkiye sınırları dışındaki ittifaklara kendilerinin kaynaklık edeceğini belirtmişlerdir. Tez kapsamında da örnekleriyle tartıştığımız gibi, katılımcıların savunduğu bu bilgi doğru değildir. Millet İttifakı siyasal sonuçları tez kapsamı dışında ortaya çıkacak bir süreçte siyasal sınavını verecekken; Güney Amerika, İspanya ve Avrupa'nın bazı ülkelerinde akademik araştırmalara da konu olmuş ittifaklar söz konusudur.

> Onlar bizden sonra olan şeyler. Bizimki örnek olabilir. Ama bizim örnek aldığımız şu ülkede yapılan işi örnek aldık diye söyleyeceğim bir şey yok. Bu ittifak sürecini yürütürken tarihsel geçmişe de ben baktım. Önümüzde örnek alabileceğimiz tarihsel geçmişte, bugünkü koşullara denk düşen çalışma var mı diye yoktu, Birincisi yerel seçimlerdeydi, şimdi yerel seçimlerde genel seçimlerin koşulları tamamen farklı. Dolayısıyla yerel seçimler de bir siyasi partinin başka bir siyasi partinin adayını desteklemiş olduğu örnekler var. Ama tüm Türkiye'yi kucaklayan, kapsayan, büyük şehirleri kapsayan örnekler ve bu kadar geniş şekilde yok (G-29).

"Yok çünkü böyle bir örnekte yok. Seçim öncesi böyle bir örnek yok. Seçim sonrası var dünyada da var Avrupa'da da var. Bu tür şeyler ama seçim sonrası var. Ama seçim öncesi yok" (G-33).

4.5 Millet İttifakının, Sol/Sosyalist Partilere Yaklaşımı

Toplumun, ülke yönetimine aktif katılımını sağlayan araçlardan biri siyasal partilerdir. Demokrasinin gerekliliklerinden biri olarak siyasal partilerin çeşitliliği ve toplumun belirli kesimlerinin bu partiler etrafında toplanması gösterilebilir. Farklı siyasal partiler farklı ideolojilerle siyasal hayata yönetim alternatifleri sunarlar. Partilerin kendi ideolojik konumlarını topluma anlatabilmek adına ideolojik söylemi tercih etmesi ülke içindeki kurumsallığını gerçekleştirebilmesi ve kitlelere konumunu aktarabilmesi adına bir araç olarak kullanılmaktadır (Saf, 2020, s. 75). Millet İttifakı'nın bir araya gelme sürecinde, araştırma bulgularında farklı siyasi parti kimliklerinin birlikteliğinden bahsetmiştik. Ancak ittifakın üyeleri bakımından dikkat çeken husus sağ görüşün temsilcisi beş parti ve sol görüşün temsilcisi olarak bir partinin birlikteliği üzerine kurulmuş olmasıdır. Araştırma bünyesinde katılımcılara sol/sosyalist partilerle ilişkiler sorgulanarak ittifakı oluşturan partilerin bir araya geliş sürecindeki ideolojik sınırlara ulaşmak amaçlanmıştır. Sol/sosyalist partilerin ittifakta yer almaması durumuna katılımcıların özel bir neden atfetmediği görülmüştür. İdeolojik ayrımları noktasında "demokrasi" vurgusu bir üst şemsiye olarak aktarımlarda sıklıkla yer almıştır. Katılımcılar bu konudaki görüşlerini şöyle anlatmışlardır:

> Eskiden kullanılan siyasi terminoloji alışkanlıklarımız var. İktidar kavramı var, sol kavramı var, liberal kavramı var. Biz onları böyle kullanmıyoruz. Bizim partimiz şöyle bir partidir demiyoruz. Ama partimizin mensuplarının içerisinde muhafazakâr arkadaşlarımız da var sosyal demokrat arkadaşlarımızda var liberal arkadaşlarımız da var. Onların ortak noktası demokrasiye inanmaları özgür ve zengin bir Türkiye istemeleri. Ortak nokta bu yani (G-3).

> Mesela zaman zaman şunu anlatır genel başkanımız yani, sağ-sol değil bir demokrasi mücadelesi. Ben de hep şunu söylüyorum. Merkezine demokrasiyi koyan hukukun üstünlüğünü koyan herkesle çalışmak zorundayız. Sosyal demokrat olabilirsiniz, liberal demokrat olabilirsiniz, muhafazakâr demokrat olabilirsiniz, milliyetçi demokrat olabilirsiniz. Buradaki sihirli kelime demokrat. Tam karşılığı demokrasiye inanan demek. Evet, yaşam tarzlarımız farklı olabilir, bakışlarımız, ideolojilerimiz farklı olabilir. Ama farklılıklarımızla bir arada

> temel ilkelerde uzlaşıyoruz. Bu çok değerli. Sonuçta demokrasinin temel ilkeleri, hukuk devletinin temel ilkeleri belli. Bağımsız ve tarafsız bir yargıyı nasıl tesis edeceğimiz belli (G-26).

> Temel prensiplerde bizim ittifak etmemiz lazım. Ben bizim temel prensiplerimizi söylediğimde buna şimdiye kadar itiraz eden kimse çıkmadı. Ne dedik 1. Biz bütün insanların saadet ve huzuru için çalışan bir anlayışa sahibiz. 2. bunun sağlanabilmesi için en önemli mesele fikir, düşünce, inanç hürriyetidir. 3. bunun da teminat altına alınması hakkı üstün tutmak adaletle mümkün olur. İlk 3 prensip bu. Adalet olmadan olmaz ki. Benim menfaatlerimi koruyacak. Yok, öyle bir şey. Adalet herkesin menfaatlerini koruyacak zalimin önüne set çekecek engel olacak. Adalet budur. Onun için ben bunları söylediğim zaman şimdiye kadar anlaşamadığım bir siyasi parti olmadı. Kimse itiraz etmedi. Detaya indiğimizde farklılıklar çıkabilir (G-34).

> Bir kalkınma hikâyesi yazabilmemiz için, bir demokrasi hikâyesi yazabilmemiz için olabildiğince geniş bir platformla Nuh'un gemisindeki yolcuları, canlıları, partileri arttırmamız gerektiğine inanıyorum. Genel başkanımız bu nedenle dışarıda kalan partileri de davet ediyor. Onların da hukukunu gözetiyor ve gözeteceğini ifade ediyor (G-17).

Katılımcılardan bazıları ise ittifakın kurucu partilerinden olan CHP'nin Türkiye siyasetinde aktif rol oynayan her partiyle görüşebileceğini dile getirmiştir. Ayrıca ittifakta yer alan diğer partilerle sol ideolojiye sahip partilerin bir araya gelmesinin kolay olmayacağını şu şekilde belirtmiştir:

> Türkiye'de gerçekten sol değerler toplum tarafından algılanmış olsa Türkiye'de bu kadar(…)Yani kim emeğe kapalı olur. Kim alın terine karşı kapalı olur. Kim rüşvet ve yolsuzluğun son bulmasına karşı olur. Kim şeffaflığa karşı olur. Kim adalete karşı olur. Olmaz. Sol değerler bunları kapsar. Ama bu toplum bakımından yanlış bir oturuş, kümeleniş. Türkiye'de parlamentoda olan olmayan ama kamuoyunda şu ya da bu oranda desteği olan partiler belli. Burada HDP ve diğer sol partiler de var şüphesiz. Ama bazı şeyler vardır ki ilk etapta yan yana getirmek kolay değil. Yani bugün biz İyi Parti, Deva, Gelecek Saadet, Demokrat

> Parti'yi HDP ile yan yana getirmeniz çok kolay bir iş değil. Ön kabuller var, şartlı refleksler var, şartlanmışlıklar var. Ama Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir özelliği şudur. Herkesle konuşan tek parti. Yani Cumhuriyet Halk Partisi AK Parti ile de konuşabilir. HDP ile de MHP ile de İyi Parti ile de Emek Partisi ile de İşçi Partisi ile de Komünist Partisi ile de her parti ile de (G-15).

> Cumhuriyet Halk Partisi'nin gönlünden aslında bütün solun bu işin içinde olması geçer. Ama bu sol dediğimizin içinde bir HDP gerçekliği var. Ve HDP'nin özellikle sağ partilerin HDP ile ilişkilenme noktasında önemli rezervleri var. Türkiye'deki sol partiler de HDP'yi dışlamayan bir formüle sıcak bakıyorlar. Cumhuriyet Halk Partisi o yüzden burada iki şey yapıyor. Bir ittifak ortakların hassasiyetlerine saygı gösteriyor. İkincisi kendi tarihsel bir deneyimi var. SHP döneminde Kürt siyasetinin önemli isimleri SHP listelerinden girip ardından da yaşanan birtakım krizler sonucunda batıda ve Trakya'da ağır bedeller ödemiştir (G-31).

Katılımcılardan bazıları, sol ideolojiye sahip partilerin ittifakta yer almamasının partilerle diyaloğu bitirmeleri anlamına gelmediğini, ittifak partilerinin yakın çalışma ilişkileri içerisinde olmasıyla başka partilerle iletişim halinde olmanın farklı hususlar olduğunu iletmiştir. Ayrıca ittifakta çok fazla partinin olmasının karar alma süreçlerine vereceği zarara ilişkin yorumlar da dikkat çekmektedir. İttifakın kendi içerisinde görüş ayrılıkları nedeniyle ideolojik tartışma ve ayrışmalar yaşamak yerine mevcut hedeflerine varabilmek üzere hızlı karar alınabilecek mekanizmaları geliştirmeye çalıştığı gözlemlenmiştir.

"Bence millet ittifakının temel kaygısı ana akımda kalabilmek. Yani işte Evrensel gazetesi değil de işte Hürriyet gazetesi olabilmek yani. Daha çok insan tarafından tercih edilen bir şey olmak istiyorlar. Bence öyle bir kaygıları var." (G-12)**.**

> Beyoğlu Belediye Başkan adayımız olmayı niye kabul etti o zaman Alper Taş. Bir siyasi partinin genel başkanı İstanbul'un önemli bir ilçesinde Belediye Başkanı olmayı kabul ediyorsa burada Cumhuriyet Halk Partisi sosyal demokrat ve diğerlerinin hepsi sağ partiler diye düşünmüyor demek ki. Çünkü kendisinin de o ittifakın içinde demokrasinin kökleşmesi için ya da mevcut yapıda demokrasinin

çok hasar gördüğü bir yerde doğru tavrın bu olacağını düşündüğü için destek oluyor (G-29).

> Partiler arası diyaloglar, görüşmeler, ittifaklar başka bir şey, diğer siyasi partilere diyalog anlamında kapıyı kapatmak başka bir şey. Biz yani özellikle bu Millet İttifakını oluşturan dört parti daha sonradan güçlendirilmiş parlamenter sistem çalışmasıyla bu yapıyı daha da genişleten bu altı parti olarak daha yakın bir çalışma içerisine girebiliriz. Ama bu diğer partilere karşı bir araya geliş değil. Diğer partilerle diyaloğu kesme manasına gelmiyor (G-8).

> Özel bir tercih yok burada zaten koşullar siyasal koşulların getirdiği bir olay. Birden fazla ittifak elbette olabilirdi. Tabii ittifakı oluşturan partilerin sayısının çok fazla aynı ittifak içinde çok fazla partinin olması, karar alma süreçlerini zayıflatır. Sağlıklı karar alamayabilirsiniz. Daha uzun erimli bir çabayı gerektirebilir ama Türkiye'de çok kısa süre içerisinde seçime gidecek ve bu seçime giriş süreci içinde süratle karar vermek gerekiyor (G-20).

Görüşmecilere sol/sosyalist partilere yaklaşım hakkında sorulan sorulardan elde edilen bulgularda açığa çıkan; Gramsci, Laclau ve Mouffe'nin hegemonyaya olan farklı yaklaşımları, ittifak partileri ve sol/sosyalist partiler arasındaki ideolojik farklılıklarla paraleldir. Bulgular; millet ittifakının Laclau ve Mouffe'ın hegemonyayı "sınıf körü" farklı politik kimliklerin eklemlenmesi olarak kavramsallaştırdığı zeminde yeşerdiğini ortaya koymaktayken, bu fikir ittifakın sosyalist partileri dışarıda bırakmasıyla güçlenmiştir.

4.6 İttifakın Bileşenlerine İlişkin Bulgular

Seçim ittifakları açısından bakıldığında genelde aynı ideolojik görüşe sahip siyasi partilerin ittifak kurma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum "ideolojik yakınlık" hipotezi olarak adlandırılmaktadır. İdeolojik yakınlık ile aslında siyasi partiler kendi seçmen tabanına geleceğe ilişkin mesaj vermektedirler. Ancak Millet İttifak'ı bağlamında ideolojik yakınlık hipotezinden bahsetmek biraz zor görünmektedir. Çünkü ideolojik anlamda birbirlerine yakın partilerden ziyade farklı partilerin birliktelik oluşturduğu görülmektedir. Otoriter yönetimlerin benimsendiği ülkelerde araştırmalar, muhalefetin

otoriter yönetime karşı ittifaklar kurmalarının kolaylaştığını ortaya koymaktadır (Demirkol ve Çoban Balcı, 2021, s. 367). Başka bir deyişle, Laclau ve Mouffe'nun da belirttikleri gibi, Türkiye gibi ülkelerde politik özneler artık "karmaşık kolektif iradelerdir" (Laclau ve Mouffe, 2008, s. 87).

Millet İttifakı'nın farklı görüşlerden partilerce oluşturulması üzerine ittifakı bir arada tutan temel ilkelerin ne olduğu katılımcılara sorulmuştur. Katılımcıların tamamına yakını altı partinin birlikte hareket etmesindeki temelleri, "demokrasi ve özgürlük" kavramsallaştırmaları üzerinden aktarmıştır:

> Adil kuralların olduğu bir sistemi inşa etmek her takımın ortak meselesi. Biz demokrasi, hukuk, kuvvetler ayrılığı, yargının bağımsızlığı konusunda beş benzemez değiliz. Birbirine benzemek zorunda olan beş partiyiz. Çünkü demokrasi, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, yargının bağımsızlığı sadece bizim sorunumuz değil. Cumhuriyet Halk Partisi'nin de sorunu İyi Partinin de sorunu Adalet ve Kalkınma Partisi'nin de sorunu. Aslında burada bir yani tek bir bakış açısı ortaya koymak lazım (G-8).

> Benim için bu ülkede demokrasi, eşitlik, özgürlük, birilerinin bunu kul hakkı diye tanımladığı benim de insanların vatandaş hakkı diye tanımladığım birilerinin güçlü devlet diye tanımladığı benim güçlü birey. Çünkü birey güçlü olmadan devlet güçlü olmaz. Güçlü bireylerin oluşturduğu güçlü devlet diye tanımladığım. Bakın bunların hepsi hangi siyasi görüşte olursanız olun ortak değerlerdir (G-10).

> Demokrasi. Adalet, hukuk sistemi yani. Ve sistem. Bunlar değişmeden Türkiye'de ne ekonomik kriz çözülebilir ne de diğer krizler çözülebilir. Türkiye'nin temel meselesidir bunlar. Dolayısıyla bu temel meseleler konusunda ittifak yapan siyasi partiler bir araya kolaylıkla gelebiliyorlar. Yani Türkiye'de demokrasinin her geçen gün ortadan kalktığına inanan Türkiye'de her geçen gün hukuksuzluk ve adaletsizliğin olduğuna inanan ve bugün ki sistemin otokratik bir yapı olduğuna inanan partiler rahatlıkla bir araya gelip bunu değiştirme iradesini ortaya koyabiliyorlar (G-11).

> 6 lider, demokrasiyi savunuyordu. 6 lider kuvvetler ayrılığını savunuyordu, 6 lider medya özgürlüğünü savunuyordu. 6 lider din ve vicdan özgürlüğü savunuyordu. Yani insan ve toplumlar için var olan temel hak özgürlükleri 6 lider savunuyordu. Kaynakların doğru ve yerli yerinde kullanılması gerektiğini söylüyorlardı. Devlette liyakat sisteminin olması gerektiğini, adaletin olması gerektiğini ifade ediyorlardı. Zaten bizim bugüne kadar yayınladığımız bütün bildirilerde o bildirileri alıp baktığınızda ve bu söylediklerim orada zaten yazılı kayıtlı. Dolayısıyla biz bu temel konular üzerinde uzlaştık. Ve bu temel konularda duyduğumuz kaygı bizi bir araya getirdi. Yani bizi bir araya getiren bizim taleplerimizden çok oluşan ortamın koşulları bizi bir araya getirdi (G-20).

> Şimdi her siyasi partinin politik görüşü farklıdır. Yaklaşımları farklıdır. Farklı olmazsa zaten kurulmazlar. Kuruluş amaçları yok. O partide gidip politika yapmaya çalışırlar. Ama her siyasi parti farklı politik görüşlere sahiptir. Bir iş birliği içerisindeyseniz her konuda bunu yapamazsınız. Temel meselelerde yapabilirsiniz. Onun dışında farklılıklarınız vardır ve o farklılıklar da olmalıdır zaten. Bu her zaman olur yani her siyasi parti kendi politik duruşunu zedelemeden belli konularda taviz verebilir. Bu birlikteliği bozmamak için. Ama karşılıklı anlayış olduktan sonra iyi niyet olduktan sonra, birbirlerine karşı hoşgörülü olduktan sonra herhangi bir problem çıkmaz (G-11).

Katılımcıların neredeyse tamamına yakını aynı kavramsallaştırmalar üzerinden soruyu yanıtlarken bazı katılımcıların "*liyakat"* kavramından bahsetmesi de dikkat çekicidir:

"Devleti devlet yapan üç unsur vardır. 1.si ahlak, 2.si adalet, 3.'sü liyakat. Şimdi bu üç unsurdan devletimiz maalesef yoksun. Bunu sağlamak devleti ahlakla, adaletle, liyakatle devleti bu üç unsura yeniden kavuşturabilirsek Türkiye'de herkes derin bir nefes alır" (G-15).

"Birincisi bugünkü başkanlık sisteminin Türkiye'ye kazanımının olmayacağına olan bir inanç. En temelde. İkincisi Türkiye'deki adalet mekanizmasının zedelenmesi. Yargı bağımsızlığı olmadığı için Türkiye'de her toplumdan kesiminin öyle ya da böyle zarar gördüğü bir sürecin oluşması. Üçüncüsü Türkiye'de liyakatin tamamen ortadan kaldırılması" (G-30).

Araştırma sorularına yanıt veren katılımcılar arasında dikkat çekici bir diğer yanıt ise G-33 tarafından verilmiştir. Katılımcıya göre ittifak görüşmelerindeki temel ilke yerel seçimlerdeki birliktelikler için seçimleri kazanma hedefi üzerine temellenmiştir.

> Bizim ittifak görüşmelerindeki temel ilkelerimiz seçimi kazanmak üzerine oluştu. Bu yerel seçimde bizim pardonumuz yoktu. Keşkemiz yoktu. Başarılı olmak zorundaydık. O yüzden de böyle ideolojik bir tanımlamayla veyahut da biz Siyasal refleksle hareket etmedik. Tamamen bu seçimleri nasıl kazanabiliriz. Geçmişte AK Partili, MHP'li olan belediyeleri veya biz de olan belediyeleri nasıl muhafaza edebiliriz nasıl o belediyelerden kazanabiliriz çabası içerisindeydik (G-33).

Otoriter yönetimler karşısında muhalefetin ittifaklar kurmasının olası olacağında bahsetmiştik. Özhan Demirkol ve Aslıhan Çoban Balcı'nın Türkiye'deki seçim ittifaklarıyla ilgili makalesinde ortaya koyduğu bulgular ve açıklama, bu tez çalışması tarafından da doğrulanmaktadır. Özellikle demokrasi, özgürlük, liyakat, ahlak vb. gibi kavramsallaştırmalar farklı ideoloji veya kimliklerden olsalar dahi partilerin bir araya geliş hikayelerini anlamlı kılmaktadır. Ayrıca çalışmaya göre geçmiş ittifakların başarıları da ittifak ortakları tarafından pozitif ilişkiler kurulmasına kaynaklık etmektedir (Demirkol ve Çoban Balcı, 2021, s. 367). 2018 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde CHP ve İYİ Parti arasında kurulan ittifakın yerel seçimlerdeki seçim başarısı diğer ittifak üyelerinin belirlenen ortak hedefe ulaşmadaki motivasyonu üzerinde oldukça etkilidir. Araştırma sonuçlarının da belirtilen çalışmadaki verileri desteklediği gözlemlenmiştir.

4.7 İttifaka Üye Diğer Partilerin Politik Hassasiyetlerine İlişkin Bulgular

Siyasi parti ittifaklarının birlikte belirlediği ve halka ilan ettiği amaçlar doğrultusunda bir araya geldiğinden bahsetmiştik. Otoriter yönetimin olduğu ülkelerde yapılan çalışmalarda partilerin ideolojik farklılıklara bakılmaksızın birliktelik oluşturdukları ve mevcut yönetime karşı muhalefet yaptıkları ortaya konmuştur. İttifaka üye her parti kendi tabanını ve tabanının fikirlerini de beraberinde ittifaka getirmektedir. Her parti kendi hassasiyetlerinin yanı sıra diğer partilerin hassasiyetlerini de gözeterek iş birliği kurmak durumundadır. Aksi halde ittifak belirlediği amaçlar doğrultusunda ilerleyemez ve dağılır.

Araştırma bünyesinde katılımcılara ittifakta yer alan diğer partilerin politik hassasiyetlerini dikkate alıp almadıklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. İttifakın bileşenleri açısından önem arz eden bu soru, birlikteliğin devamlılığını sağlaması bakımından ittifakın yakın ve olası uzak geleceğine dair bizlere fikir vermektedir. Katılımcıların tamamı diğer üye partilerin hassasiyetlerini gözettiklerini belirtmiştir. Farklı fikirler tartışma konusu olsa da katılımcıların zıtlaşma ve uzlaşmazlığa dayalı tutumları yersiz ve gereksiz olarak gördüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz ortak değerler etrafında bir araya gelmiş olmalarından ötürü ittifak üyelerinin kendi fikirlerinden daha üstün gördükleri müşterek ve asgari hedefleri/ilkeleri olduğu da görüşmeler sonrasında elde ettiğimiz sonuçlar arasında gösterilebilir. Görüşmeciler genel olarak politik hassasiyetlere dikkat ettiklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Tabii ki gözettik. Hani şimdi tartışmalı alanlar olabilir. O tartışmalı alanlara girebilecek bir ortamımız yoktu. Gerekte yoktu. Zaten zamanı da değildi. Yeri de değildi" (G-7).

> Şöyle dikkat ettiğimiz konu şu oldu biz partilerle bir araya geldiğimiz zaman kendi parti programlarımızı onlara empoze etmek için bir arayış içerisinde olmadık. Ya da o masada bunları kendimize nasıl benzetebiliriz diye bir çabamız olmadı. Ortak değerler ortaya koyduk. Onun için söylüyorum demokrasi, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, yargının bağımsızlığı ve şeffaf bir kamu yönetimi. Bu beş konuda ortaklaşmaya çalıştık. Dolayısıyla bu konularda hassasiyetlerimizi ortaklaştırmaya çalıştık. Her partinin kendi seçmen kitlesine karşı ayrı sorumlulukları var. Veya kendi seçmen kitlesinin dile getirmesini arzuladığı gündemleri de olduğunu farkındayız. Dolayısıyla o her partinin kendi iç meselesi diye baktık ona (G-8).

> Yani her birimiz ayrı partiyiz. Yani her birimizin programı ayrı ama bizi bir araya getiren bazı temel ilkeler var. Bu temel ilkeler çerçevesinde hareket ediyoruz. Dolayısıyla ben, bizi bir araya getiren ilkeler aynı zamanda bizim temel hedef olarak tanımladığımız Cumhuriyetin demokrasiyle taçlandırılması. Bu amaca dönük bir çabaydı. Bu çaba bizim aynı zamanda tarihsel

sorumluluğumuz olarak da ortaya çıkmıştı. Eğer siz siyaseti halk için yapıyorsanız, siyaseti halkın rahat etmesi, refah düzeyinin yükselmesi, dayanışma kültürünün gelişmesi, ahlaki ilkelerin güçlenmesini istiyorsanız o zaman 6 lider bir araya gelmek zorundasınız (G-20).

Tabii ki bu süreçlerde ciddi sorunlar yaşanmadı değil ama temel ilkeniz yani İyi Parti'de biz de merkezimize demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü koyduğumuz için ve bu çok değerli olduğu için ve bunu kaybetmemek için herkes özveride bulunuyor. Geri adım atabiliyor. Ve uzlaşmak durumundayız. Ülkemizin geleceği için kimsenin öyle bir lüksü yok ki. Efendim ben şunu istiyorum olmazsa ben yokum. Ortada çok değerli bir şey var, bir de bu mevcut yapı öyle bir hale geldi ki ortak aklın kolektif çalışmanın, birlikte çalışmanın aslında Türkiye'nin bu çalışmaları sağlıklı bir şekilde götürüyoruz ve bu bütünlüğü bozmazsak Türkiye'nin geleceği açısından çok değerli. Demek ki Cumhuriyet Halk Partisi, Saadet Partisi, Demokrat Parti, İyi Parti, Deva, Gelecek bakın birlikte oturup çalışabiliyormuş. Birlikte üretebiliyormuş. Birlikte bir sistem üzerinde uzlaşabiliyormuş. Bu çok değerli (G-26).

Biz kendi geçmişimiz, kendi geleneğimiz, kendi bakış açımız kendi programımız çerçevesinde bakıyoruz. Ama aynı zamanda ittifaka dahil olan partilerin ya da ittifaka dahil olmasa da gelecek perspektifinde bizimle ortaklaşan partilerin hassasiyetlerini önemsiyoruz. Yani şunu yapmıyoruz. Biz sadece kendi doğrularımızı söyleyelim, bizim doğrularımız kimi cenahında yanlış anlamaya yol açar kimde bir yanlış bir şey yol açar diye umursamadan biz kendi doğrularımızı söyleyelim demiyoruz. Bir yandan kendi doğrularımızı söylüyoruz, bir de söylemiş olduğumuz doğruların aynı zamanda başka kesimler için ittifakın içinde bulunan kesimler için ya da ittifakın içinde bulunmasa bile cumhur ittifakının tabanındaki yurttaşlar için bir tehdit oluşturmadığını, onların da çıkarına bir şey olduğunu bir bakış olduğunu anlatmaya çalışıyoruz (G-29).

Katılımcılardan G-24'ün politik hassasiyetlere özen göstererek ilişki kurmayı "fedakârlık" olarak görmesi ise dikkat çekicidir. Kelime anlamı bakımından fedakârlık kişinin bir durum veya kişi karşısında kendisini feda etmekten kaçınmaması (TDK, 2022)

olarak aktarılabilir. Bu söylem, ittifakın içinde aktif rol alan katılımcıların yaklaşımlarını ve bu süreci anlamlandırma biçimlerini temsil etmesi açısından önem taşımaktadır.

"Fedakârlık. Tek kelimeyle fedakârlık. Yani İyi Partiyi orada tek kelimeyle ifade edin derseniz fedakârlık diyebilirim. Gerçekten fedakârlık gösterdik" (G-24).

Katılımcılardan G-35'in "vicdan" kavramsallaştırması temelinde açıklama yapması da benzer şekilde önem taşırken, Türkiye'nin heterojen sosyal dokusunun siyasal alanda da tek renklilik-çok renklilik metaforuyla temsil edilmesi gerektiğine dair vurgu dikkat çekmektedir.

> Bizim böyle bir diplomatik konuşmamız olmuyor. Gelişine. Gelişini siyaset. Vicdanımızda gelişen siyaset. Gelişigüzel siyaset değil. Vicdanımıza geliştiren siyaset. Biz adabımuaşeretle siyaset yapmaya çalışıyoruz. Ne CHP'nin tercihlerine ne bizim tercihlerimize. Ne iktidardaki arkadaşlarımızın tercihlerine (…) Burası renkliliklerini zenginliklerine dönüştürülmesi gereken bir ülke. Tek renk olmaya heves etmemesi gereken bir ülke. Kışla hayalimiz yok burası kışla değil ki. Bir ordu kuruyor olsak tek renk oluruz. Tek ses olmalıdır. Yani emir korkutan zincirinde olmalıdır. Demokrasiden bahsediyoruz. Emir komuta zinciri yok. Tek renk değil, gri değil siyah değil. Beyaz değil. Rengârenk (G-35).

Çalışma, Larry Diamond'un *Demokrasinin Üç Paradoksu* (1995) isimli eserinde demokrasinin siyasi kültür oluşturmasına ve değerleri ortaya koymasına ilişkin görüşleriyle paralel çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır. Diamond'a göre demokrasinin bir siyasi kültür olarak ortaya çıkabilmesi için muhalif görüşlere hoşgörülü yaklaşmak, iş birliğini ve uzlaşıyı ortaya koymak, ılımlı ve ideolojik saplantılardan kopuk yaklaşımların oluşması gerekmektedir (Diamond, 1995, s. 136-137). Katılımcıların verdiği yanıtlar dikkate alındığında demokrasi kavramsallaştırmasına verilen önem öne çıkmaktadır. Demokrasinin oluşabilmesi adına partilerin kendi kimliklerinden, ideolojilerinden, tabanlarının görüşlerinden feragat etmeleri de Diamond'un belirttiği gibi demokrasi kavramının doğru biçimde ortaya konulabilmesi adına katılımcıların ortak söylemlerini araştırma bağlamında bize sunmaktadır.

4.8 Yerel Düzeyde İş Birliğine Ve Çalışmalara İlişkin Bulgular

İttifakı oluşturan partiler kamuoyu önünde birlikte görüntülenirken aslında ardında kendi tabanının temsilini de sağlamaktadır. Siyasi partilerin kurumsallaşmasındaki en önemli aşamalardan birisi de yerel teşkilatlanmadan geçmektedir. Özellikle partilerin toplumla bütünleşmesi ve toplumun siyasi katılımının artırılabilmesi için teşkilat yapılarının partiler tarafından net bir biçimde kurulması gerekmektedir (Gökçe, 2013, s. 66). Tabanın örgütlenebilmesi adına parti teşkilatları bu kadar önemliyken ittifak yapısı içerisinde, çalışmaların tabanda da karşılık bulabilmesi adına yerel düzeyde çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Araştırmada katılımcılara "ittifaka üye partiler olarak yerel düzeyde (il ya da ilçe düzeyinde) beraber çalışmalar yapılıp yapılmadığı" sorulmuştur. Özellikle teşkilatlar aracılığıyla ittifakın genel siyasete etkisinin yerel siyasetteki karşılığı bu soruyla anlaşılmak istenmiştir. Katılımcıların yerel düzeyde bir iş birliği yapmadıkları kendi teşkilatları bağlamında çalışmalar yaptıkları ve diğer partilerle yerel yönetimler düzeyinde belediye meclisleri aracılığıyla iletişim kurdukları gözlemlenmiştir. Katılımcıların yerel düzeyde birlikte çalışmama nedenini ise bir katılımcı farklı partiler olmalarına şu şekilde bağlamaktadır:

> Meclislerde var tabi şu anda. Belediye meclislerinde birlikte çalışılıyor. Nezaket çerçevesinde de İYİ Partili Cumhuriyet Halk Partisi örneğin herhangi bir gerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel başkanı ve gerek İYİ Parti'nin genel başkanı geldiğinde il ziyaretlerinde elbette katkı veriliyor, destek olunuyor. Ama o onun toplantısına, kongresine katılıyor o onun toplantısına kongresine katılıyor ama birlikte bir siyasi şey yok. İki ayrı siyasi partiyiz biz (G-33).

Bir diğer katılımcının yerel düzeyde iş birliğini partilerin kimliği üzerinden yorumlaması dikkat çekicidir. Genel siyasetteki birlikte duruşun yerel düzeyde de devam etmesi ona göre partilerin kimliksizleşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yerel düzeydeki birliktelikleri onaylamadığını şöyle belirtmektedir:

> Şu anda partilerin birlikte çalışması mümkün değil, her partinin kendi kimliği var. O kimliksizleşmek demektir. İttifak partilerinin kimliksizleşmesi değildir.

> İttifak partilerinin kendi kimlikleri çerçevesinde bir büyük ve yeni buluşmayı, yeni gücü yaratabilmeleridir. Partilerin örgütlerinin de her şeyde beraber olmalarını istemek demek partileri kimliksizleştirmektir. Bu siyaseti kimliksizleştirir. Doğru bir tercih değil (G-9).

Seçim sürecine girmeden birlikte çalışma yapılamayacağı da katılımcı G-8 tarafından aktarılmıştır. Katılımcı, partilerin politik ve ideolojik ayrılığını da vurgulayarak diğer katılımcılarla temellendirmesini aynı doğrultuda kurmuştur.

> Hayır herhangi bir çalışmamız yok. Her parti kendisi zaten seçim sattı mahalline girilmeden de ortak bir çalışma olmaz. Nihayetinde çünkü herkes kendi partisine oy isteyecek. Bu sebeple bizim bütün diğer partilerin de teşkilatları öyle herkes kendi üyelerini arttırmaya, seçime de kendi partisini tanıtmaya dönük çalışmalarına devam ediyor. Ortak bir çalışma olmaz zaten. Sonuçta ayrı partileriz zaten (G-8).

Katılımcılardan bazılarına göre ise yerel ölçekte iş birliği yapılmaktadır. Geçmiş seçimlerdeki iş birlikleri aynı biçimde devam ettirilmektedir. Ayrıca katılımcıların ittifaka üye partilerin yerel yönetim aktörlerini ittifakın belediye başkanları olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Genel başkanlar düzeyinde birlikte hareket edildiği durumlar olsa da farklı noktalarda aynı süreçleri yönetmelerinin ittifaka daha fazla katkısı olacağı katılımcılar tarafından düşünülmektedir.

"Yapıldı çok şey yapıldı. İşte biliyorsunuz belediye başkanlığı seçimlerinde ittifaklar yapıldı. Bunun arkası hala devam edip geliyor. Belediye meclislerinde iş birlikleri yapılıyor. Bundan sonra artık hep beraber önümüze bakacağı" (G-4).

> Yani biz belediye başkanlarımızı salt CHP'li belediye başkanları olarak görmüyoruz. Millet ittifakı belediyeleri olarak görüyoruz. Mesela İstanbul'da ve Ankara'da özellikle de ve Mersin'de her iki sayın genel başkanın birlikte belediyelerin birçok açılış, temel atma etkinliklerine katıldığını. Mitinglere belki herkesin aynı yerde çalışmasına gerek yok. Sayın Kılıçdaroğlu Muğla'da miting yapıyorsa örneğin ya da esnaf ziyareti yapıyorsa. Sayın Akşener'in de Bayburt'ta, Karadeniz'de, Sinop'ta, Samsun'da bulunması bence daha doğru olan şeydir.

> Bütün güçleri bir araya toplayıp de enerjiye orada tüketmenin bence bir anlamı yok (G-15).

Önceki bulgular dikkate alındığında katılımcıların genel siyasette, siyasi partilerin farklılıkları bulunmasına rağmen ittifak tarafından belirlenen ortak amaçlara ulaşmak noktasında birlikte hareket ettikleri görülmüştür. Katılımcıların açıklamaları da bu analizimizi destekler niteliktedir. Genel siyaseti aktarırken partilerin farklı kimlikleri ortak amaçların üzerine çıkartılmazken yerel düzeyde katılımcılar farklılıklara özellikle vurgu yapmışlardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Demirkol ve Çoban Balcı'nın (2021) çalışmasında geçmiş seçimlerde alınan başarılar ittifaklar arası pozitif ilişkilerin kurulmasına aracılık etmektedir (Demirkol ve Çoban Balcı, 2021, s. 367). Katılımcıların söylemleri ayrışmayı göstermese de önceki seçim başarılarının yerel düzeyde iş birliğine kaynaklık etmediği, Demirkol ve Çoban Balcı'nın çalışmalarındaki beklentinin farklı çalışmalarla denetlenmesi gerektiğini göstermektedir. Yerel siyasetin ittifaklar çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin sınırlı çalışmaya erişilmesi, araştırma bulgularının yorumunun öznel kalmasına neden olmuştur.

4.9 Kamuoyu Araştırmalarına İlişkin Bulgular

Kamuoyu araştırmaları yerel ve genel seçimlerde bireylerin tercihlerinin kavranabilmesi ve bunlara uygun biçimde politikalar geliştirerek seçimlerde avantaj elde edilebilmesi adına kritik verileri içinde barındırmaktadır. Kamuoyu araştırmaları sayesinde siyasi aktörler belirli konulardaki eğilimleri ve fikirleri tespit etmektedirler. Bu araştırmalar tüm seçmeni kapsayacak biçimde detaylı biçimde yapılamaz. Geneli temsil edecek örneklem grubu belirlenerek, araştırma grubunun görüşleri, yönelimleri üzerinde veriler toplanır. Ardından genellemeler aracılığıyla kamuoyunun araştırmanın konusuna ilişkin fikirleri tahminlenmektedir. Kamuoyu araştırmalarındaki en önemli husus verilerin kontrollü biçimde toplanmasında ve yorumlanmasında bilimsel metotların dikkate alınarak yapılmasıdır (Göksu, 2018, s. e31). Kamuoyu araştırmalarının önemi dikkate alınarak çalışma çerçevesinde katılımcılara "kamuoyu araştırmalarının Millet İttifakı'nı oluşturan partilerin davranışlarını nasıl etkilediği" sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı kamuoyu araştırmalarını dikkate aldıklarını, kendi siyasal partilerinin politikalarının

belirlenmesinde ve ittifak politikalarının belirlenmesinde kamuoyu araştırmalarının etkili olduğunu aktarmışlardır:

> Tabi etkiliyor. Tabi yani şimdi biz her ay anket sonuçları gelir. Anket sonuçlarına göre %18 %20 gördüğümüz zaman mutlu oluruz. %12-13 gördüğümüz zaman üzülüyoruz (…) Tabii ki de onların analizlerini yapıyoruz. İşte seküler kesimden daha fazla oy gelmişse, muhafazakâr kesimden gelen oy düşükse orada nerede kendimizi yanlış ifade ettik diye bir değerlendirme yapıyoruz. Gibi gibi (G-7).

"Bulunduruyoruz. Mutlaka bir veri. Biz özel çok araştırma yaptırmıyoruz. Ama parti olarak biz belli firmalara aboneyiz. Kamuoyu araştırma şirketlerine aboneyiz. Oradan aldığımız verileri değerlendiriyoruz. Neticede bir ölçümdür" (G-24).

> Bulunduruyoruz. Yani yerel seçimlerde bile aday noktasında defalarca kamuoyu araştırmasına gidildi. Bir de artık kamuoyu araştırmaları doğru ve namuslu bir şekilde yapılırsa net sonuç veriyorlar. Bu yüzden kamuoyu araştırması yapmadan siyaset belirlemek yere yığılmış bir hastaya bakıp tansiyonunu ölçmeden. Bunun tansiyonu yüksek deyip düşürücü, düşük deyip yükseltici vermek gibi bir şey (G-31).

G-30 yeni seçmenler üzerinde etki sağlayabilmek, kendi partilerinin halk nezdindeki karşılığını görebilmek adına kamuoyu araştırmalarına önem verdiğini şöyle belirtmiştir:

> Mutlaka bugün siyaset yaparken toplumun beklentisi, yaklaşımı çok önemli. Yoksa yeni sempatizan kazanamazsınız. Veyahut da sempatizanlarınızın oyunu alamazsınız. Yani biz düzenli olarak kamuoyu araştırmalarına aboneyiz. Ancak dönem dönem bizzat kendimizin de cevabını merak ettiğimiz hem kendimizle ilgili, partimizin algısı, tanınırlığı, söylemlerimizin anlaşılırlığı açısından kendi yönümüzü de belirlemek açısından kamuoyu araştırmalarına çok önem veriyoruz (G-30).

Katılımcılardan bir kısmı ise kamuoyu araştırmalarının önemini bildiklerini ancak parti politikalarını belirleme aşamasında etkilenmediklerini belirtmişlerdir. Seçimlerdeki oy

oranları üzerinden değerlendirme yapan katılımcılar, oy oranlarının doğru değerlendirme yöntemi olmadığını şöyle vurgulamışlardır:

> Ebetteki bunlar da her partiye ışık tutan veriler. Ama biz şu an bu ittifakın siyasal metni oluşturmaya çalışırken partilerin oy oranları üzerinden bir değerlendirme yapmıyoruz. Çünkü bu bahsettiğimiz işte bir taraftan merkez sağ, bir taraftan milli görüş işte bir taraftan muhafazakâr partiler işte bir taraftan milliyetçi işte bir taraftan sosyal demokrat partilerin yer aldığı bir yapı. Dolayısıyla biz bunların toplumsal kabullerini önemsiyoruz. Bu partiler bugün aldığı oy oranından değerlendirirsek yanlış değerlendirmiş oluruz (G-8).

> Kamuoyu araştırmalarını yani sıradan vatandaşlar ya da aydınlar entelektüeller nasıl bakıyorsa biz de öyle bakıyoruz. Yani kamuoyu araştırmaları elbette yani ciddiye alınması gereken araştırmalar ama bu bizim izlediğimiz politikanın temel araçlarından vazgeçme ya da temel araçlarını ihmal etme gibi bir görev yüklemez bize. Biz inandığımız yolda inandığımız ölçüler içinde yolumuza devam ederiz. Kamuoyu anketleri yapılır, onlar gazetelerde yayınlanır. Biz de oradan okuruz yani (G-20).

> Tabii ki partilerin oy oranları tabii ki önemlidir ama bizim için çok daha önemli bir şey var. Mesela Demokrat partinin oy oranından çok bu mücadelenin içinde olması bu çalışmanın içinde olması Demokrat Parti olarak çok değerli. Biz bir Saadet partisini, bir Gelecek partisini mevcut oy oranlarına göre değerlendirmiyoruz. Altı parti çalışmasını da öyle yapıyoruz bu demokrasi mücadelesini de öyle yapıyoruz. Oy oranlarını çok daha üzerinde bazı değerler bazı katkılar önemlidir (G-26).

Katılımcılardan G-29 ise kamuoyu araştırmalarının parti davranışlarını etkilemediğini, verilerin "anlık fotoğraf" benzetmesiyle sadece döneme uygun veri sağladığını belirtmiştir.

> Bizim davranışlarımızı etkilemiyor. Çünkü anlık şey çeker fotoğraf çeker. Yani saha çalışması diyelim ki on gün sürdü, bir hafta sürdü. O bir hafta içinde görüştükleri kişilerin o anki görüşlerini alırlar. Ama o kişinin görüşü bir ay sonra

> değişebilir. Ya da 15 gün önce başka bir görüştedir de siz onunla konuştuğunuzda başka bir görüşe dönüşmüştür. İnsanların siyasi görüşleri değişir. İnsanların parti tercihleri değişir. Zaten demokrasi böyle bir şeydir (G-29).

Kamuoyu araştırmalarıyla ilgili Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin gerçekleştirdiği çalışmalara göre kamuoyu araştırmalarının seçmen üzerindeki etkileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

> - Kamuoyu araştırmalarının seçim sonuçlarını etkilediği şeklindeki tüm deliller nesnellikten uzaktır.
>
> - Kamuoyu araştırması sonuçlarına göre siyasal partiler seçim kampanyası süresince farklı konuları öne çıkarmalarına karşın, kamuoyu araştırması sonuçlarının medya aracılığıyla doğru biçimde yayınlanmasının seçim sonuçlarında ciddi bir etkisi yoktur.
>
> - Seçimlerde vatandaşlar oyları gizli şekilde kullanmaları nedeniyle kamuoyu araştırmalarıyla seçim sonuçlarına etki edildiğiyle alakalı net kanıtlar yoktur.
>
> - Gerçek kamuoyu araştırmalarının objektif bir şekilde yayınlanmasının, sonuç üzerinde güçlü ve fark edilebilir bir etkisi olmamıştır (ESOMAR'dan akt. Göksu, 2018, s. e35).

Katılımcıların yanıtları dikkate alındığında seçmen davranışlarını önemseyen kamuoyu araştırmalarından beklentiler, katılımcıların beklentileriyle uyuşmamaktadır. Seçmenler üzerinde yapılan araştırmalar seçmenlerin genel yönelimleri hakkında bilgi vermekten öteye geçmemektedir. Seçim sürecinin dışında değerlendirme yapan katılımcılar için politika izleği oluşturması adına kamuoyu araştırmaları mevcut önemini muhafaza etmektedir. İttifakın üyelerinin politikalarını belirlemekte kamuoyu araştırmalarını destek kaynak olarak görmeleri Avrupa Konseyi tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına uygun davranıldığını göstermektedir.

4.10 İttifak Öncesi Dönem ve İttifak Sonrası Dönemin Halk Üzerindeki Etkisine İlişkin Bulgular

Millet İttifakı'nın 2018 yılında kurulmasıyla birlikte farklı görüşlerden 6 parti ortak hedefler belirleyerek çalışmaya başlamıştır. Bu durumda ittifakın oluşmasından önceki süreçler ile ittifakın kurulmasından sonraki süreçler halk nezdinde karşılaştırılabilir beklentileri yaratmıştır. Araştırma bünyesinde katılımcılara "ittifak öncesi ile karşılaştırdıklarında ittifakın halkın üzerinde nasıl bir etkisi olduğu" sorulduğunda, genel olarak "olumlu" bir yanıt alınmıştır. Ayrıca katılımcıların olumlu gördükleri süreçleri kendi öznel yorumlarından çıkartarak kamuoyu araştırmalarıyla nesnel biçimde yorumladıkları da dikkat çekmiştir. Halk üzerindeki olumlu etkinin ittifakın kurulmasındaki temel bileşenlerden birisi olan demokrasi mücadelesi bağlamında değerlendirildiği de gözlemlenmiştir.

> Bence oldukça olumlu oldu ve her geçen gün olumluluğu artmaya devam ediyor ve eğer olumlu olmasaydı zaten kamuoyu araştırmalarında Millet İttifakı Cumhur İttifakını geçmemiş olurdu (…) Benim geleceğimi kurtarmak için kendi bekaları için değil benim geleceğimi kurtarmak için yan yana durabilmeyi başarıyorlar diyor (G-10).

"Millet ittifakı şu anda vatandaş açısından açıkçası Türkiye'nin sorunlarını çözebilecek, daha doğrusu Türkiye'yi demokratik parlamenter sisteme geçilecek Türkiye'de kutuplaşmayı azaltacak, yok edecek ve bu ülkede bir şekilde uzlaşmayı ortaya koyacak yapı olarak görüyor" (G-33).

> Yani şöyle şu anda Millet İttifakının yaptığımız son toplantıda bile insanların üzerinde çok güzel olumlu bir havası var. Demek insanlar bundan memnun kalmışlar. Çünkü bu kadar farklı görüşte insanı bir araya gelip gelebileceğini öngöremeyen ya bu da olmaz deyip kafasını içerisinden geçiren bir kitlenin olduğunu da az çok biliyorum. Ama atılan bu olumlu adımın da gelecek için bir umut ışığı yarattığını görüyorum. Bu devam eder. Olumsuz bir sonuç çıkacağını düşünmüyorum (G-21).

> Bu ittifak İyi Parti tabanında rahatsızlık yaratmıyor, Saadet Partisi tabanında güçlü bir rahatsızlık yaratmıyor. Eğer gelişip büyürse Deva Partisi tabanında, Gelecek Partisi tabanında bir rahatsızlık yaratmıyor. Bu şunu gösteriyor bu kombinasyonun bu sistem için en doğru kombinasyon olduğunu aşağıda da büyük geniş kabul gördüğünün bir göstergesidir. Ama biz İyi Parti'nin ya da Demokrat Parti'nin ya da Saadet Partisi'nin aldığı oyların da meclise yansımasını istiyoruz. Yani milli irade meclise yansısın istiyoruz (G-15).

> Yapılara oy veren kesimlerin ortak arzusu yukarıda şekillendi. Eğer yukarı diyeceksek. Bu ortak arzuydu. Şimdi baktığınız zaman bu partiler zaten muhalif partiler. Bu partilere oy veren kesimden zaten muhalif. Zaten onlar söylüyor. İş birliği yapın diye. Onlar söylüyordu. Onların arzuları partiler tarafından, liderler tarafından değerlendirildi diye düşünüyorum (G-24).

> Ve bu sınıfsal tabanın bu iktidardan hiç memnun olmadığı ve Türkiye'de acilen bir siyasi değişimi talep ettiğini gösteriyor. Yani bir lider hareketinden ziyade bütünleyici liderliğin ve tabanın ve örgütlerin birbirlerini bütünleştirdiği, desteklediği bir durumdan söz ediyoruz. Tarihsel bir bloktan söz ediyoruz burada biz. Millet ittifakı katılan yeni bileşenleri ile beraber AKP'nin final sezonunda, AKP ve Erdoğan iktidarının final sezonunda bir tarihsel blok olarak ortaya çıktı. Bir-Türkiye Cumhuriyeti değil sadece Osmanlı modernleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca ilk kez bir taban hareketi bir halk hareketi çok farklı kesimlerden, çok farklı sınıfsal, kültürel katmanlardan beslenerek ortak bir payda etrafında ittifak kurabildi. Ortak bir dil geliştirme yönünde bu ittifakı tanımlayan, ittifakın hedeflerini tarif eden ortak bir dil geliştirme yönünde bir hayli önemli bir mesafe kat etti (G-19).

İttifak bileşenleri açısından verilerin tartışıldığı kısımda da bahsedildiği gibi otoriter yönetimlerin bulunduğu ülkeler açısından değerlendirildiğinde ittifakların paydaş partiler arasında pozitif yönde bir ilişkiye sebep olmaktadır (Demirkol ve Çoban Balcı, 2021, s. 367). Siyasi partilerin ideolojik kimliklerinin kendi parti tabanları tarafından da desteklenmesi, pozitif yöndeki iş birliğinin toplum tarafından da olumlu karşılanacağı varsayılabilir. Ancak seçim sistemindeki yapısal değişikliklerden sonra gerçekleşen ilk

ittifaklar süreci olması, seçim sonuçlarıyla oluşacak destekleyici verilerin olmaması nedeniyle bulgumuzun sonuçları nesnel sonuçlar vermemektedir.

Gramsci devleti öncelikle bir sınıfın iktidarının zor aygıtı olma görevini hafifleterek, siyasi iktidara giden yolun "devletin" sivil toplum aracılığıyla hegemonik olarak kuşatılmasından geçtiğini savunur. Siyasi iktidar devrinin ideolojik, kültürel, sanatsal mevzilenme olmadan mümkün olmadığını savunur, kültür ve ideolojiyi siyaset yöntemi olarak tanımlar. Millet ittifakı temsilcilerinin buradaki anlamıyla hegemonya devrine zemin olarak gördüğü sivil toplum (Gezi-Kadın hareketleri vb) İttifakın bilinçli siyasi projesi olarak değil, kendiliğinden hareketler olarak oluşmuştur. Bu anlamıyla millet ittifakı ve hegemonya kurumu olarak ilişkilendiği sivil toplum arasındaki ilişki, Gramsci'nin tartışmasına kıyasla ters yönlüdür. Ancak referandumda yürütülen "hayır" kampanyası ve "Adalet Yürüyüşü" hegemonya devrine zemin olarak gördüğü sivil toplum hareketleri olarak tartışılabilmektedir.

4.11 Güçlendirilmiş Parlamenter Sistemin Temellerine İlişkin Bulgular

Millet İttifakı'nın kurulmasından sonra kamuoyuna açıkladığı en önemli vaatlerden birisi de Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme geçiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin iktidara sağladığı düşünülen otoriter yönetim imkanına karşılık Millet İttifakı tarafından sistemin eleştirileri bağlamında bir güç olarak konumlandırılmıştır. Yeni politik aktörlerin siyaset sahnesinde yer almasının sonuçlarından bir tanesinin de eski sistemi hedef almaktaki zorunluluk olduğu dikkate alınınca ittifakın mevcut politik süreçlere ilişkin muhalefeti anlaşılabilir olmaktadır.

Laclau toplumların kendi mücadelelerini devam ettirmeleri için toplumsal hareketlerin sürekli olmasını ve hegemonik ilişki biçiminin durağan olmaması gerektiğini vurgulamıştı. Partilerin de kendi hegemonyalarını kurmak için içinde bulundukları sistemin dışına çıkıp yeni bir söylem etrafında toplanmaları gerekir. Ramazan Günlü'ye göre,

> Politik faaliyeti çatışmalı hale getiren şey, hâkim ve tabi gruplar arasındaki iktidar ilişkisini çözmesidir. Yeni bir politik aktörün ortaya çıkması, eski ilişkileri zorunlu olarak hedef alır. Öyle ki her bir ifadenin çağrışımlı olduğu

> durumda topluluğun karmaşık örgütlenmesi içinde aktörün aradığı iki temel ilişkinin kökü vardır. Birincisi topluluğun olanca katılığıyla mevcut ilişkilerin ağırlığı altında değişme korkusudur. İkincisi ise bütün ürkekliğine rağmen topluluğun karmaşık örgütlenmesini yaran değişme arzusudur. Bu iki şey arzunun bastırılması ve harekete geçirilmesi diyalektik bir birlik içindedir. Bireylerin politik topluluk içinde süreklilik içinde örgütlenmiş oluşu, onları sınır ihlalleriyle ve sınır kontrolleri arasına sıkıştırır (Günlü, 2016, s. 13).

Araştırma çerçevesinde katılımcılara "Güçlendirilmiş Parlamenter sistemin temel ilkelerinin ne olduğuna" ilişkin soru sorulmuştur. Katılımcıların Güçlendirilmiş Parlamenter Sistemin temel dayanaklarını açıklarken güçler ayrılığı, şeffaflık ve demokrasi vurguları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda rasyonel çıkarımlardan ziyade katılımcıların Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme ilişkin öznel yorumlarda bulundukları gözlemlenmiştir.

> Demokrasinin ve katılımcıların çok daha belirgin olacağı, siyasi partiler yasasını değişerek katılımcılıktan kastım ne bu ülkede yaşayan %1'e denk gelen herhangi bir kesim kim olduğu hiç önemli değil (…) Mecliste temsil edilebiliyor mu bu sistemde edilemiyor bu bir. İkincisi milletvekili kimdir milletvekilini halk karar verse halk seçse sen o halka karşı hesap vermek zorundasın (…) Tam da bunların da içinde olacağı ve yargı yürütme ve yasamayı sadece kâğıt üzerinde değil uygulamada da güçler ayrılığının daha güçlü tesis edileceği bir sistem güçlendirilmiş parlamenter sistem olarak karşımıza çıkacak (G-10).

"Bizim getireceğimiz hür, dünyada kabul edilen bilimsel temeller itibari ile katılımcı, çoğunlukçu değil çoğulcu, bir seferlik iradeye seçime dayalı değil katılımcı bir parlamenter sistem" (G-1).

> En temel ilke güçler ayrılığı. En temel ilke mutlak güçler ayrılığı. İkincisi de yasama yürütme yargı birbirini denetleyen bir durumda olacak. Birbirlerinin sınırlarına da tecavüz etmeyecekler. Ancak parlamento bu üç güçten biraz daha öne çıkan olacak. Nasıl denetim mekanizmaları ile güçlendirirsiniz (G-4).

> Türkiye'ye en uygun sistemin, en demokratik, en şeffaf ve herkesin hakkını rahatlıkla arayabileceği bir yapının oluşturulabilmesi. Yani güçlü devlet ama çok güçlü de bir toplum. Yani biri olmazsa, güçlü devlet zayıf toplumda diktatörya ortaya çıkıyor, sadece güçlü toplum zayıf devletin olduğu yerde de anarşi olur. Biz ikisinin de var olması gerektiğine hem güçlü devletin hem de güçlü toplumu olacak ikisi birbirini dengeleyecek ve biz bugünkü çağdaş dünyada yerimizi alacağız. Bizim arzumuz amacımız hedefimiz o (G-7).

> Bu seçim sisteminde de iktidar seçenekleri seçimden önce ve ittifakların yarışı şeklinde ortaya koyulacağı için. Biz yani hem toplumun değişik yani kadim siyaset damarlarının Türkiye'nin çok artık kökleşen siyasi damarlarının farklı partilerde temsiliyetini bir araya getirip toplumsal kabul yüksek, millete güven verecek bir iktidar inşası için bir arayış ve bir çaba içerisindeyiz. Aslında hem bu güçlendirilmiş parlamenter sistem çalışması hem de bundan sonraki süreçte güçlendirilmiş parlamenter sistem çalışmasına katılan altı partinin bunu bir seçim iş birliği ve iktidar alternatifine dönüştürebilme sürecini bu sebeple arzu ediyoruz (G-8).

"Milletvekilliği görevinin icraatında nasıl bir değişiklik yaşandığına" dair özgün deneyimler sorulduğunda genel kanı meclisin işlevsizleştirilmesi üzerine olmuştur. 20 yıldır milletvekilliği görevini sürdüren ve 9 yıldır da grup başkan vekilliği görevini yürüten G-15;

> Şu anda Türkiye'de en güçsüz kurum neresi diye sorarsan Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Beştepe'den kanun teklifinin metni geliyor. Altına 5 tane AK Partili milletvekili kanun teklifini okumadan imza atıyor. Ve mecliste yasalaşıyor. Biz sadece iç tüzükten kaynaklı hakları kullanarak uzatabiliyoruz

Yine G-9'da Bakanlara ulaşmanın güçlüğünden bahsederek sarayla bakanlıklar arasında paralel yapılanma olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Muhalefet milletvekili olmamıza rağmen şu ya da bu şekilde bakanlara ulaşabiliyorduk. Çünkü o parlamento içerisinden çıkıyordu. Bizden güvenoyu alıyordu. Ve bir şekilde parlamentonun içerisinde yüz yüze görüşebiliyorduk.

> Dolayısıyla bu hiçbir şey olmasa o kötü dedikleri sistemde bile milletvekillerinin bakanla yüz yüze geldiği bir imkan yaratılıyordu. Şimdi öyle bir imkanımız yok. İsmini bilmediğim bakanlar var. Böyle bir şey mümkün mü? Yok, çünkü bilinmiyor. O yüzden bakanın da meclise bakışı böyle. Çok somut bir örnek yani milletvekilinin bakanlar nezdinde hiçbir etkisi kalmadı. Ha bu sistem kimsenin etkisini bırakmadı. Bakanların da bakanlık konusunda bir yetkisi kalmadı. Çünkü her bir bakanın da sarayda bir paraleli var Politika Kurulu diye. Milletvekili bakana ulaşamıyor, bakan saraydakini geçemiyor. Saraydaki paralelini aşamıyor. Böyle bir tablo var (G-9).

Katılımcıların verdikleri yanıt dikkate alındığında Güçlendirilmiş Parlamenter Sistemin dayandığı temel ilkelerden çok ittifakı oluşturan dayanaklarla benzer yorumların yapıldığı gözlemlenmektedir. Katılımcılardan G-8'in iktidar alternatifi olarak yorumu ancak seçimden sonra ittifakın eylem planının sonuçları bağlamında değerlendirilebilir. Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme ilişkin Millet İttifakı'nın kamuoyuyla paylaştığı resmi metindeki temellendirmelerden ziyade öznel anlamda katılımcıların sisteme ilişkin görüşlerine varılmıştır.

4.12 Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme Geçişin Nasıl Olacağına İlişkin Bulgular

Millet İttifakı'nın seçimi kazanması durumunda ittifak vaatlerinin en önemlilerinden birisi de Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme geçiştir. Yeni bir sisteme geçiş süreci devletler ve toplumlar tarafından farklı etkileri içinde barındırmaktadır. En erken dönemde 2017 yılında yaşanan sistem değişikliği Türkiye için tecrübe ettiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında olası "Millet İttifakı zaferinden sonra Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme geçişin nasıl olacağına" ilişkin soru katılımcılara sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlar dikkate alındığında henüz net biçimde geçiş sürecinin tanımlanmadığı görülmektedir. İttifaka üye partilerin kendi içlerinde geçiş süreciyle ilgili çalışmalar yaptıkları ve geçiş sürecine ilişkin bu çalışmalar paralelinde tekil yorumlarda bulundukları gözlemlenmiştir.

Aktarımlara göre güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçişteki temel amaç demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistem inşa etmektir. Bunun yapı taşlarını da çoğunlukçu değil çoğulcu bir demokrasi, yargı bağımsızlığı ve temel hak ve özgürlüklerin

güvence altına alınması gerekliliğinden hareket ettiklerini ifade etmektedirler. Ancak anayasal çoğunluğun alınması şartı ile ilk olarak cumhurbaşkanının nasıl seçileceği, anayasal statüsü, görev ve yetkileri, siyasi ve cezai yaptırımlarının nasıl olacağı ortaya konulmaktadır. Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem çift başlı bir yapıya hizmet edeceği için cumhurbaşkanı dışında yürütmenin diğer kanadı olacak olan Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkileri yeniden yapılandırılmaktadır. Başbakanlık makamının yeniden işlevsel hale getirilmesi, hükümetin düşürülmesi gibi durumlar için ek maddelerin var olacağı bir sistem öngörülmektedir. Bakanlar kurulunun yürütmenin aktif bir parçası olacağı sebebiyle cumhurbaşkanlığı makamının partiler üstü ve bağımsız bir yapıya dönüşen yürütme erki içerisinde sembolik bir yapıya dönüştürüleceği amaçlanmaktadır. Sembolik ve tarafsız bir cumhurbaşkanının karşısında başbakanın liderliğinde güçlü bir bakanlar kurulunun yer aldığı, "*Cumhurbaşkanı orada iktidarında muhalefetinde üstünde ombudsman gibi, bir başhakem"* (G-15) gibi olması gerektiği milletvekilleri tarafından söylenmektedirler.

> Zaten şu anda bu geçiş süreci ile ilgili çalışıyoruz. Şu anda bu geçiş sürecinin nasıl olacağı, Cumhurbaşkanlığı'nın nasıl alınacağı konusunu önümüzdeki toplantılarda üzerinde konuşacağız konu bu. Yani zor bir süreç olacak tabi kolay olmayacak. Ama kim seçilirse seçilsin yeni seçilen Cumhurbaşkanının en baştan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kendisine tanıdığı gücü, otoriteyi kullanmayacağı ve katılımcı bir demokrasinin önünü açacak konusunda bir taahhütte bulunması lazım. Dolayısıyla bütün bunlar bu altı parti lideri olarak tabi görüşmeye konuşmaya devam edeceğiz (G-1).

> Onu çalışmaları şu anda yapılıyor. Güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçişin yol haritası ikinci toplantısı yapıldı ki orada son bildirimimizde o var zaten 1. konu buydu. 2. konuda temel konu politik alanlarda yapılması gerekenler. 9 alt başlık sayıldı orada. Her birisiyle ilgili şu anda her bir parti çalışıyor (G-20).

"Baya kapsamlı bir şey. Böyle 30-40 sayfalık bir rapor detay var orada yani. Onu biz kendi içimizde çalışıyoruz. Diğer partilerde çalışmaları bitirince böyle ikili üçlü konuşmaya başlarız diğer partilerde. Baya kapsamlı yani" (G-3).

> Bu ayarları bozulmuş bir saati durdurmadan tamir edersek olacak. Bunu şöyle söyleyeyim hem ülkeyi yönetip… Yani hem saatin çalışmaya devam etmesi gerekiyor. Saat nasıl tamir edilir durdurursunuz tamir edersiniz bir daha çalıştırırsınız. Burada o mümkün değil. O yüzden çalışan bir saati çalışırken tamir edeceğiz. Yapılmak istenilen iş şu zorluğu da burada. Nasıl yapılacak derseniz o kadar çok detay var ki neresinden, nasıl anlatayım. Mesela partide birçok çalışma yapılıyor. Birçok masada, birçok grupta (G-31).

Katılımcılardan bazılarının ise yeni sistemin yönetim anlamındaki vaatlerinin geçiş sürecini kolaylaştıracağını düşünmektedir.

> 2002 seçimlerinde oyların %54'ü meclise yansıdı. Yani milli iradenin %46'sı meclis dışında kaldı. Bu tabloda bence milli iradenin %98'i meclise yansır. Verilen her oy mecliste temsil imkânı bulur. Burada ondan sonrasında hedefler noktasında… Zaten bizim hedefimiz belli. Millet ittifakı ve olası demokrasi ittifakının da güçlendirilmiş parlamenter sisteme bir itirazın olmayacağını varsayıldığında çok rahat bir şekilde sancısız bir geçiş yapılabilir (G-15).

> Çok zor değil. Yeni bir seçime gerek yok. Hukukçularımız incelediler yeni bir seçime ihtiyaç yok. Efendim aynı seçim içerisinde çok rahat bir şekilde hazırlıklarınızı önceden yaparsanız üç ay içerisinde geçebiliyorsunuz. Hani üç ay olmazda altı ay olur diyelim. Bunların da ben seçimden önce bazı şeylerin takvimlerin açıklanacağı kanaatindeyim. Ama bu kişisel kanaatim (…) Hazırlıklarınız tamsa. Zaten çok fazla değişecek bir şey yok. Yani öyle yıllarca beklemek falan yok. Neymiş bunların yaptığı şöyle şöyle düzelir bunda ne yaptın hukukla düzelteceksiniz. Hukuk. Her şey hukuk. Bunların hukuksuzluğunu hukuksuzlukla çözme yoluna gitmek zihniyet itibarıyla bunlardan çok farklı olmadığını gösterir (G-24).

Katılımcılardan G-28, güçlendirilmiş parlamenter sistemin bütünüyle ne olduğunu bütünüyle ortaya koymak gerektiğini ve yol haritası çizmeden belirlemek gerektiğini aktarmıştır.

"İlk önce güçlendirilmiş parlamenter sistemden ne istediğimizi detaylı olarak ortaya koymamız gerekiyor ikinci olarak güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş için yol haritasını ortaya koymamız lazım" (G-28).

Yapılacak düzenlemelerin seçim yarışıyla kilitlendiği, eğer seçimler alınamazsa ya da seçimler alındı ve meclis çoğunluğu sağlanamadığı bir durumda mevcut sistemle devam edileceği ancak mevcut sistemle devam edilmesine ilk itirazın Ak Parti tarafından geleceği belirtilmektedir.

"Ve ben eminim bugün iktidarda olan AKP yarın muhalefete düştüğünde bizden daha çok bu sistem değişikliğini isteyecektir. Hatta getirin lütfen bu parlamentolar sistemi hatta referandumu bile gerek kalmadan 400 oyla meclisten geçirelim de diyebilirler." (G-26)

Ortak adayın kazandığı bir durumda mevcut anayasayla yönetileceğini bu sebeple de aday olarak gösterilecek kişinin özellikleri sorulduğunda; adaya odaklanmak yerine ilkeler çerçevesinde yol alma gayretinin genel olarak öne çıktığı yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Toplum kesimlerinin, medyanın ve iktidar kanadının aday belirleme sürecinde manipülatif ve kritize eden bir pozisyonda duracağı düşünülerek ortak adayın meşruluğuna vurgu yapılmıştır. Nitekim aday belirleme sürecinde kamuoyu önünde yaşanan kriz görüşmecilerin bu konudaki hassasiyetlerinin gerçekliğini kanıtlamıştır.

"Cumhurbaşkanının da benzer bir güç yozlaşmasıyla karşı karşıya kalmaması için ilkelerin doğru oturması lazım. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kendisine tanıdığı gücü, otoriteyi kullanmayacağı ve katılımcı bir demokrasinin önünü açacağı konusunda bir taahhütte bulunması lazım" (G-1)

"Bir ön koalisyon protokolünden bahsettim. Ondan sonra ortak kurulacak hükümet de protokolle de kendisini bağlıyor. Yani hükümetin ev ödevi listesi gibi bir şey" (G-3).

"Güven ortamını oluşturacak ve seçim öncesi millete diyecek: ben sonuçta bu ülkeyi derhal güçlendirilmiş parlamenter sisteme götüreceğim. Bunun takvimini çalıştım" (G-28).

Bir katılımcı adaylarının kazanıp Cumhurbaşkanlığı makamına gelmesinden sonra mevcut sistemin verdiği yüksek yetki ve gücü kullanımının mevcut sistemi yeniden üretmek anlamına geleceği ve bu riskin üzerinde durulduğu belirtilmiştir.

"Cumhurbaşkanının bunu taahhüt etmesi lazım. Taahhüt etti ama uymadı. Cumhurbaşkanı da şu anda anayasaya uymuyor ne yapabiliyorsunuz bir şey yapamıyorsunuz. Bu olasılık var mı var. Ama bu olasılığı minimize etmek bizim görevimiz" (G-28).

Katılımcıların yanıtları dikkate alındığında geçiş sürecinin yaşanmamasından ötürü aktarımların tekil tahayyüller ve riskler-ihtimaller dahilinde olduğunu belirtmeliyiz. Ancak katılımcıların yorum ve varsayımlarına dayanan bu aktarımlar parlamenter sisteme geçiş konusunun her bir aktör açısından merkezi düzeyde önemli olduğu ve bu konudaki hassasiyet üzerinde durulmuştur. İlgili geçiş süreci eylem olarak gerçekleşmediği için çalışma aracılığıyla elde edilen bulgular denetlenememektedir.

4.13 17-21 Yaş Arası Gençlere Yönelik Çalışmalara İlişkin Bulgular

Genel seçimler veya yerel seçimler bağlamında dikkate alınan bir diğer konu başlığı ise yeni oy verecek genç nüfusa ilişkin çalışmalardır. Yeni seçmenler seçimlere katkı sağladıklarında daha önce seçimlere dair veri sağlamadıkları için siyasi partiler açısından önemli bir hedef haline gelmektedir. Günümüzde insanların dijital medya araçlarını yoğun biçimde kullanıyor olması siyasi partileri de dijital medya araçlarını kullanmaya itmektedir (Öztürk Küçük ve Toklu, 2020, s. 4553). Buradan hareketle 17-21 yaş arası gençlerin dijital medya araçlarını daha fazla kullanıyor olması da siyasi partilerin gençlere yönelik politikalar geliştirmelerini gerekli kılmaktadır.

"*Z kuşağından 6,5 milyon gencin 2023'te ilk kez sandığa gitme hakkı kazanacağını söylüyor. Kuran'a göre, bu kuşak kolay ikna edilemiyor, özellikle seçim öncesi gençleri hatırlayan, -mış gibi yapan liderlerin, organizasyonların işi çok zor.*" 2000-2018 doğumluları kapsayan bu Z kuşağı dünün gençlerinden farklı olarak daha az çalışmak, hayatı pragmatik yaşamak isteyen, dünya nimetlerinin yağmalanmasına itirazı olan çevreci bir nesil. İkna edilmesi zor bir kitle olarak üsttenci ve otokratik bir dile, tutarsızlık ve yapmacıklıkla işi olmayan bir kuşak olduğu düşünülmektedir (Özbey, 2020).

Araştırma çerçevesinde katılımcılara "17-21 yaş arası gençlere ilişkin ittifak olarak çalışmalarının olup olmadığı" sorulmuştur. Katılımcılarının neredeyse tamamına yakını Z kuşağı olarak isimlendirdiği bu yaş gurubunu, otoriteye karşı mesafeli, özgürlüğüne düşkün, hakları karşısında beklentileri olan bir kuşak olarak tanımlamaktadır. Ayrıca ilk kez seçmen olacak kuşakla iletişim kurduklarını, taleplerini anladıklarını ve gençlerin taleplerine uygun çalışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir.

"Z kuşağı dediğimiz kuşak parmak sallayanlardan hoşlanmıyorum. Annesi de olsa hoşlanmıyor, babası da olsa hoşlanmıyor siyasetçi olsa da hoşlanmıyor. Z kuşağı denilen kuşak siyasetin dili bugünü siyasetçilerini beğenmiyor" (G-10).

> Z kuşağı çok basit birkaç şey istiyor. Tercihlerimize karışmayın. Bizi yönlendirmeyin. Bizim anayasada haklarımıza uygun eşit eğitim imkânı, eğitimde fırsat eşitliğini, en temel olan sağlık hakkından herkesin eşit yararlanmasını sağlayın. İşinize bakın bizimle uğraşmayın. Biz sizin için potansiyel bir oy kaynağı değiliz. Ben bu konuda kendimizi de bazen yanlış buluyorum. Biz Z kuşağına istikamet dayatamayız. Dayatmamalıyız (G-15).

"Binali Yıldırım gibi gençler benim kankam demekle olmuyor bu işler. Ya da AKP'den Esenler belediye başkanı Tevfik Göksu'nun internetçi arkadaş dediği gibi aşağılayıcı üslup ve tarzın karşısında kendilerini öyle görmeyenleri istiyorlar" **(**G-19**).**

> Biz Z kuşağını anlamaya çalışmıyoruz da Z kuşağına vaatlerde bulunmaya çalışıyoruz. Z kuşağına bir format atmaya çalışıyoruz. Onu biçimlendirmeye çalışıyoruz. Yönlendirmeye çalışıyoruz. Aynı hatayı bizde yapıyoruz. AK Parti yapıyor. Erdoğan diyor ki dininizi ve kininizi unutmayın. Kindar ve dindar olun diyor. Biz de diyoruz ki şöyle olun böyle olun. İkisi de yanlış. Z kuşağı çok basit birkaç şey istiyor. Tercihlerimize karışmayın. Bizi yönlendirmeyin (G-15**).**

Katılımcılar Z kuşağına erişebilmek adına çeşitli çalışmalar yürüttüklerinden bahsetmişlerdir.

> Yani o kuşağa tabii her siyasi parti ulaşmak ister. Biz de elimizden geldiği kadar ulaşmak istiyoruz. Yani bazen sosyal medya aracılığıyla bazen televizyonlar da bazen normal medya aracılığıyla ulaşmak istiyorum. Z kuşağının tabii şöyle, Z

> kuşağı özgürlüğüne düşkün, bir kuşak rahatlıkla yazmak çizmek istiyor, rahatlıkla gezmek istiyor, baskıya tahammül edemiyor. Baskıcı bir anlayışı asla kabul etmiyor. Hangi görüşten olursa olsun siyaseten ortak görüş olarak ortak bir tablo olarak çıkmış surumda (G-20).

> Çok gençlerle de görüşüyoruz bir araya geliyoruz. Gençler bir kere şunu istiyor hani diyor ya hep siyasetçiler, yönetenler özellikle. Gençleri şunu yapacağız gençler için şunu yapacağız. Gençler böyle istemiyor böyle hissetmiyor. Gençler için bir şey yapmak değil gençlerle beraber bir şey yapmak. Bu çok önemli. Gençlerle birlikte oturmak konuşmak birlikte üretmek birlikte bir şeyler yapmak. Onları süreçleri katmak değer vermek. Mesela gençlerin hayalleri bizim hedeflerimiz olmalı (G-26).

Katılımcıların genç kuşak üzerindeki yorumları dikkate alındığında gençlerin taleplerini dinlemek ve onlara uygun politikalar geliştirebilmek adına iletişime geçildiği görülmektedir. Ancak yeni seçmen grubunun sonuçlarını görebilmek adına seçimin beklenmesi ve kuşağın seçmen olarak nasıl hareket ettiğinin gözlemlenmesi gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında bulgular yeterli dayanak noktaları bulunmadığı için karşılaştırmalı olarak değerlendirilememiştir.

Güçlendirilmiş Parlamenter sistem mutabakat metnindeki başlıklardan bir tanesi olan "Gençlik, Spor ve Uyuşturucuyla Mücadele" başlığı altında ve diğer konularda gençlik üzerine bir dizi çalışma yapıldığı görülmüştür. Daha uygulama aşamasına gelmemiş bir metin olduğu için sadece yapılmak istenen icraatlar sıralanmıştır. Bunlar arasında eğitim ve istihdam ilişkisinin geliştirilmesi, erken yaşta çalışma yaşamıyla tanışılmasının sağlanması için iş modelleri geliştirilmesi, lisans ve lisans üstü öğrencilerin dönem dersleriyle birlikte proje ve araştırma süreçlerine katılımlarının sağlanması, beyin göçünün engellenmesi için eğitim sisteminin özgürlükçü ve yenilikçi müfredatla donatılması gibi çalışmaların yapılacağına değinilmiştir.

Gençlere dönük somut ve net çalışmalar arasında eğitim programları, stajlar, sertifikalar, uzaktan eğitimler, dijital eğitim mecraları ve ücretsiz dijital geliştirme atölyeleri, özel proje, program, hibe destekleri ve eğitim programlarıyla gençlerimizin tarımsal üretim, kırsal turizm, ekolojik yenilikçilik gibi kırsal alanlardaki iş ve istihdam imkânlarından

daha fazla yararlanmaları, ücretsiz pasaport, yurtdışına çıkışta harcın alınmaması, (Kredi Yurtlar Kurumu) KYK kredi ve burs tutarlarının artırılması, parlamentoda, yerel yönetimlerde, siyasi partilerin karar mekanizmalarında ve kamu kurumlarının özellikle orta ve üst yönetim kademesinde genç istihdamın arttırılması gibi konulara yer verilmiştir. Daha çok somut talepler üzerinde duran metin gençlerin özgürlük ve eşitlik taleplerini genel hatlarıyla ele almış ve metinde bulunan tüm ana ve ara başlıklara yedirerek ortak bir potada değerlendirmiştir (Mutabakatname, 2023).

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında 2018 yılı itibariyle Millet İttifakı olarak adlandırılan siyasi parti birliğinin oluşumu, ittifak bileşenlerinin doğrudan ittifaka dair değerlendirmeleri, ittifak penceresinden seçmenlerdeki karşılığı, ittifakın sistem değişikliğine ilişkin değerlendirme ve gelecek projeksiyonlarını kapsayan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan ittifakın sadece seçim için yan yana gelen iktidar matematiğine mi dayandığı yoksa "güçlendirilmiş parlamenter demokrasi" söylemiyle yeni bir siyasal sistem sürecini hedefleyen bir iktidar inşası girişimi mi olduğu sorgulanmaya çalışılmıştır. Cumhur İttifakına karşı kurulan Millet İttifakı ve "altılı masanın" oluşum süreci, siyasal alt yapısı, seçimlere bakış açıları ve kurumsallaştırmak istedikleri güçlendirilmiş parlamenter sistemi nasıl inşa edeceklerine dair söylem ve politikaları incelenmiştir.

İttifakın oluşum sürecine ilişkin bulgularda ittifakın oluşumunun, katılımcılar tarafından "ihtiyaç, gereklilik ve mecburiyet" sözcükleri etrafında izah edildiği ve katılımcıların bu kavramlara anlatılarında sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Başvurulan bu kavramların kullanımı farklı siyasal parti ve ideolojilerden gelen parti temsilcileri cephesinde ittifakın oluşma koşullarına dair de fikir sunmaktadır. Bir başka deyişle ittifakın ortaya çıkış sebepleri arasında farklı saiklerle de bir toplumsal ve siyasal zaruriyetin olgunlaştığı söylenebilir. Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı adayının ilk turda %50+1'lik oy alması gerekliliği ve toplumda siyasi iktidar karşıtı bir "kutuplaşmanın" oluşması ittifakı oluşturan en temel koşuldur.

Millet İttifakı'nın oluşması sürecini katılımcıların büyük bir kısmı başlangıç olarak dikkate alıyor olsa da ittifak kurulmasa dahi siyasi partilerin mevcut iktidarı değiştirebilmek adına yakın temaslarda bulunabileceğine ilişkin vurgu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye siyasi hayatındaki geçmiş yıllar da dikkate alındığında "siyasi iktidarın otoritesine" karşı bir güç oluşturabilme adına muhalefet partilerinin birlikte hareket edebilme kapasite ve eğilimlerinin süregeldiği görülmektedir.

Her siyasi parti temsilcisi ideolojik bakışları ve Türkiye'de sistemin değişimine paralel etkilenme düzeyleri açısından, ittifakın oluşum sürecine yol açan koşul, olay ya da gelişmelerden bir başka deyişle ittifaka dahil olmalarının temel ya da itici gücüne dair farklı hadise ya da motivasyonlardan bahsetmişlerdir. Ancak farklı birçok gerekçe ya da

motivasyonu dikkate alarak “ortak payda” vurgusunu inşa edebilmek adına ittifakın oluşum sürecinde siyasi partilerin keskin ayrımlardan ve argümanlardan uzak durabildikleri ya da durabilecekleri sonucuna varılmıştır.

İttifakın siyasi yapısı üzerine, ittifak bileşeni parti temsilcileri oy oranı aranmaksızın “ülkenin kurtuluşu” için bir araya gelmek gerekliliği üzerinden hareket ettiklerini belirtmişlerdir. Toplumun her kesiminin temsil edilebileceği çoğunlukçu değil çoğulcu bir anlayışla, ayrıştırıcı değil “uzlaşmacı ve kapsayıcı” bir siyaset amaçladıklarını belirtmişlerdir. Birbirlerinin siyasi “ilke ve değerlerine hassasiyet” gösterdiklerini, bunun da ortak ve temel amaçları olan ülkenin demokratik değerlerle yönetilmesi hedefinin bir gereği olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak ittifakı oluşturan siyasi partilerin “ortak payda” vurgusuna sahip çıktıkları ve araştırma sürecinde devam ettirdikleri gözlemlenmiştir.

2019 yerel seçimlerinde CHP ve İyi Parti birlikteliğiyle kazanılan 11 büyükşehir belediyesi, katılımcılar tarafından muhalefet birliğinin tesis edilmesindeki başarının lokomotiflerinden birisi olarak görülmektedir. Özellikle İstanbul’da seçimin tekrar edilerek bir önceki oy dağılımından daha yüksek bir sonuçla seçimin kazanılması, siyasi partilerin seçmen tabanındaki birlikteliğini gözlemlemesini sağlamış, muhalefetin bir araya gelme ve ittifak kurma sebeplerinden birisi olmuştur. Rekabetçi otoriter sistemlerde seçimler demokrasinin bir nişanesi olarak gösterilmektedir. Ancak seçimin iptal edilmesi Millet İttifakı’nın ortaya çıkma sürecinde katılımcılar tarafından sıklıkla öne çıkarılan demokrasi vurgusunu aynı zamanda açıklar niteliktedir. İttifak açısından İstanbul’un ikinci seçimleri Laclau’nun hegemonyaya ilişkin düşüncelerini destekler nitelikte bir süreci göstermektedir.

Toplumsal ve siyasal taban açısından ise ittifakın oluşmasındaki ilk karşılığın, hatta bir anlamıyla provanın yerel seçimlerde yaşandığı görülmüştür. 2019 yerel seçimleri CHP ve İYİ Parti seçmenlerinin; Cumhur İttifakı karşısında taban/halk ittifakı denebilecek bir güç haline gelmesinin miladı kabul edilebilir. Bu taban yakınlaşması; referandum sürecinde ayrı siyasi perspektiflerle ‘hayır’ diyen, yine adalet yürüyüşünde farklı siyasal mağduriyetler nedeniyle adalet yürüyüşü destekçisi haline gelen “tarihsel blok” zeminleri olarak tartışılabilir.

2011 yılı sonrası rekabetçi otoriter bir yapıya bürünen iktidarın, muhalefet partilerinin "Tek adam rejimi" diye tanımladıkları "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine" geçiş sürecinde demokrasinin kurum ve kurallarının çiğnendiği üzerinde durulmuştur. Katılımcılar ülke yönetiminin, bir kişinin karar verici olduğu sisteme dönüştürüldüğü ve bunun demokratik ilke ve değerleri yok ettiği hususunda benzer denilebilecek değerlendirmeler yapmışlardır.

"Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" adı verilen çalışma altı siyasi partinin hukuk işleri sorumluları tarafından yapılmıştır. Çalışmanın nihayete ermesiyle farklı ideolojilere sahip olsalar bile belirledikleri ortak paydada bir araya geldikleri-gelebildikleri sonucu kendileri tarafından belirtildiği gibi kamuoyunun bir bölümü tarafından da dile getirilmiştir.

AK Parti'nin 20 yılı aşkın sürede seçmen tabanında farklılık gösterse de yukarıya doğru bir başarı grafiği çizdiği görülmektedir. 2003-2007 yılları arasını kapsayan ve altın yıllar olarak bahsedilen dönem için geniş toplumsal ve siyasal kesimlerin desteğini alarak hegemonik otoriteyi inşa sürecinde başarılı olduğu katılımcılar tarafından da beyan edilmiştir. Sonraki dönemlerde baskı-zor aygıtlarının ve mekanizmalarının devreye sokulduğu görülmüş, iktidar yapısı kendisine olan muhalefet cephesini genişletmiş ve derinleştirmiştir. Siyasi iktidarın toplum üzerindeki gücünün sarsılmaya başladığı bir dönem yaşanmaya başlanmıştır.

Yapılan alan araştırmasında katılımcılar, AK Parti'nin 20 yılı aşkın iktidarında kendi otoritesini güçlendirmek adına demokrasinin olmazsa olmazı kabul edilen bazı ilke ve değerlerinde değişiklikler yaptığı görüşü öne çıkmaktadır. Bu değişiklikler aracılığıyla güçler ayrılığı ilkesinin kenarda bırakıldığı, seçim sisteminde yapılan değişikliklerle muhalefetin önünde engeller oluşturulduğu, iktidarın otoriter bir tarz ile güçlendiği ve kendi çıkarları doğrultusunda mevcut sistemi yeniden inşa ettiği ifade edilmektedir. Bu yeniden inşa süreci, seçimlerde yüksek oy oranıyla iktidara her defasında yeniden gelmeyi mümkün kılmıştır. Rekabetçi otoriter yapının devrede olduğu bu dönemde %50+1'in alınma şartı, ittifaksız iktidar kurulamayacağını göstermiştir. Karşılıklı kurulan ittifaklar ve seçimlerde verilen oy mücadelesi seçmenlerin önüne iki büyük ittifak seçeneğini koymuştur. 2023 Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimler Türkiye tarihinin en

kritik seçimlerinden biri olarak addedilirken katılımcılar tarafından da bu durum en çok altı çizilen husus olmuştur. Kazanan ittifaka ve ittifakların vaatlerine göre Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ya da Parlamenter Sisteme Geri Dönüş vaadi, ekonominin yönetimi ve paradigması, uluslararası siyaset, seçim sistemi, mevcut yasa ve sözleşmelerin durumu gibi sıralanabilecek bir dizi farklı başlıkta farklı yönelimler içine girecektir.

Yasal dayanağı 2018 yılındaki seçim yasası değişikliği olan Millet İttifakı; Cumhur İttifakı'na karşı seçim kazanımı hedefiyle kurulmuştur. Türkiye tarihinde ilk kez geniş taban örgütlerinin liderleriyle bir araya gelinerek sistem değişikliği üzerine mutabakata varıldığı ve çalışma yürütüldüğü belirtilmiştir. İttifak kurulurken ve işletilirken oy oranlarına bakılmaksızın ittifakın genel ilkelerini kabul eden partilerin bir araya gelmesinin öncelendiği anlaşılmıştır. "Demokratik bir Türkiye" sloganıyla yola çıkan Millet İttifakı genişlettiği altılı masa çalışmalarıyla sistem değişikliği üzerinde çalışmalarını kamuoyuyla dönem dönem paylaşmıştır. İttifak ekonomik/politik/kültürel/sosyal alanlara dair yönetim perspektifleri oluşturmaya çalışırken; ağırlık merkezi başkanlık sisteminden güçlendirilmiş parlamenter sistem adını verdikleri çalışmaya geçiş olmuştur.

Katılımcıların, ittifak oluşumunda farklı ülkelerdeki siyasi ittifakları değerlendirmeye alıp almadıkları sorusuna verdikleri yanıtlardan, örnek almadıkları sonucu çıkmaktadır. Ülkelerin özgün durumları, kendilerine özgü siyasal ve toplumsal yapıları, onların farklı gelişim seyirleri izleyebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Yine bizim ülkemizde de benzer bir deneyime rastlanmadığı, böylesi bir ittifakın ilk defa gerçekleştiği katılımcılar tarafından söylenmiştir. Katılımcılar bu beyanları iddia etseler de benzer örnekler olduğu kuramsal çerçevede sunulmuştur. Seçimler öncesi gerek fiili gerekse yasal düzlemde ittifak kurarak anayasalar yoluyla düzeni değiştirme iddiası mevcuttur. Burada dikkat edilmesi gereken unsurlar arasında genelde ülke örneklerinin hep bir protesto hareketleri üzerine kurulu ittifaklar oldukları dikkat çekmektedir. Ayaklanmaların, protestoların üzerine kurulu ittifaklar olması bizim ülkemizden farklılıklar göstermektedir. Şili, İspanya ve Güney Afrika örneklerinde görüldüğü üzere ittifak bileşenlerinin yapısı, bileşim muhtevaları, bileşim yöntemleri yerel özgünlükler gösterse de dünya siyasi tarihi Millet İttifakı benzeri ittifaklara sahne olmuştur.

Yerel düzeyde ittifak üyesi partilerin birbirleriyle ilişkileri de tez çalışmasının irdelediği soru başlıklarından birisidir. Genel siyasette birlikte hareket etmenin siyasi partilerin yerel örgütlenmelerinde doğal birliktelikler oluşturan bir zemine neden olmadığı sonucuna varılmıştır. Tezin seçim sürecini yakalayamamış olması tartışmanın görünür kanıtlarla yürümesi bakımından bir dezavantajdır ancak, yine de Millet İttifakı'nın, en azından seçim öncesi süreçte, aşağıdan yukarıya örgütlenen bir ittifak olmadığı söylenebilir.

Seçmenin oy yönelimini seçimden önce tahmin edebilmek adına birçok kamuoyu araştırma şirketi çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda Millet İttifakı üyesi tüm siyasi partilerin kamuoyu araştırmalarını önemsediği de görülmektedir. Kamuoyu araştırmalarına ilişkin çalışmalar ittifaka üye partiler tarafından incelenmekte ve parti politikalarının belirlenmesi, sürecin seçmenler açısından karşılığını görülebilmesi gibi sonuçlarıyla dikkate alınmaktadır. Dikkat edilmesi gereken husus seçimlerin gizli oy açık sayım yöntemiyle uygulanmasıdır. Bu anlamda kamuoyu araştırmaları her ne kadar önceki seçimlerdeki oy oranlarına ilişkin dikkate değer tahminlerde bulunuyor olsa da tam kesinlik sunmamaktadır. Kamuoyu araştırmalarına ilişkin bulgular dikkate alındığında katılımcıların çoğunluğunun kamuoyu araştırmalarına kritik düzeyde bir önem atfetmedikleri görülmektedir. Bu nedenle Millet İttifakı'nı oluşturan siyasi partilerin bir araya gelirken üye partilerin oy oranlarına ilişkin fikirlerini aynı şekilde kamuoyu araştırmalarında beyan ettikleri de görülmektedir. Sonuç olarak kamuoyu araştırmaları ittifak oluşturan siyasi partiler açısından veri kaynağı olsa da hayati bir önem taşımamaktadır.

Yeni seçmenler olarak 17-21 yaş arası gençlerin katılımcılar tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Tez çalışmasındaki neredeyse tüm katılımcıların "Z kuşağı olarak tanımladığı" gençlik kesimiyle iletişim halinde olduğu görülmüştür. Özellikle dijital medya araçlarının gençler arasında yaygın kullanımının siyasi partilerin gençlerin taleplerine ve siyasi alana ilişkin tepkilerine ilişkin çıkarımlarını olanaklı kıldığı görülmektedir.

Katılımcıların, Z kuşağını tanımlarken kullandıkları "otoriteye karşı mesafe", "özgürlüğe düşkünlük", "hak beklentisi" gibi söylemleri dikkat çekicidir. Literatürdeki Z kuşağı

tanımlamalarına uygun biçimde katılımcıların çıkarımlar yaptıkları görülmektedir. Millet İttifakı'nı oluşturan siyasi partilerin gençlerin taleplerini ciddiye aldıkları, gençleri yönlendirmek yerine gençlerin istekleri doğrultusunda hareket ettikleri sonucuna varılmıştır. Katılımcıların genç seçmenler açısından beklentisi her ne kadar yüksek seviyede olsa da dijital medya araçlarının sağladığı verilerin bilimsel anlamda analiz edilmemesi, uygun bir rapor çalışmasının yapılmaması, dijital dünyada ortaya konan görüş ve eğilimlerin reel dünya açısından kesinlik taşımaması ya da temsiliyet niteliğinin çeşitli zaaflar taşıması ve 2023 seçimlerinin henüz yapılmamış olması katılımcı görüşlerini tahmin ve beklentiden öteye götürmemektedir. Ayrıca genç ve kadın temsilinin kamuoyunda ittifak açısından yetersiz kaldığı görülmüş, toplumun beklentisi bakımından daha belirleyici adımlar atılabileceği düşünülmüştür.

Çalışmanın omurga tartışması olan "hegemonya ve karşı hegemonyanın inşa süreci" bağlamında ele alındığında Millet İttifakı'nın AK Parti'nin hegemonya alanına müdahalesinin seçimler zemininde olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar Millet İttifakı'nın bir toplumsal dayanağı olduğunu, Cumhur İttifak'ı karşısında artan toplumsal hoşnutsuzluğun siyasal hayata müdahale kanalının Millet İttifakı temelinde gerçekleşeceğini savunmaktadır. Görüşmelerin pek çoğunda ifade edilen toplumsal hoşnutsuzluk tespiti demokratik kamuoyunda çeşitli biçimlerde yükselen protestolara ve kamuoyu araştırmalarına dayandırılmaktadır. Ayrıca Anayasal sistemin seçimler yoluyla değiştirilebileceği ve mevcut toplumsal hoşnutsuzlukların da bu minvalde giderileceği yaklaşımına sahiptirler. İttifakın bu tespiti bir anlamıyla geçerlidir. Sivil toplum hareketleri ve toplumsal muhalefetin büyük bir ekseriyeti 2023'te gerçekleşecek seçim için Brezilya'da kullanılan biçimiyle "seçim cennetin kapılarını açma seçimi değil, cehennemin kapılarını kapama seçimi"dir benzetmesi kullanılmaktadır. Ancak mevcut toplumsal, ekonomik, siyasal kriz ve sorunların, uzun yıllardır çeşitli biçimlerde hareket sahası daraltılan, talepleri yok sayılan kesimlerin seçim sonrasındaki yüksek beklenti ve hareketlenmelerinin nasıl ve ne yönde karşılanacağı bilinmemektedir. Bir başka deyişle demokratik haklar, derinleşen ekonomik eşitsizlikler gibi alanlarda toplumun özgürlük ve eşitlik taleplerinin sadece sandık ve seçimler ya da bürokratik düzenlemeler yoluyla giderilemeyeceği de kamuoyu tarafından tartışılmaktadır.

Çalışmada görüşmecilerin büyük bir kısmının siyasetçi olması; sorular karşısında net yargılarda bulunmamalarına, yazılı ve görsel basında yer alan görüşlerinin çok ötesine geçmeyen "itidalli" yorumlarda bulunmalarına neden olmuştur. Bu durum iki nedenden kaynaklanıyor olabilir. Birincisi Millet İttifakı'nın karar alıcıları siyasi parti liderleri olduğu için katılımcılar liderlerin beyanı dışında herhangi bir beyanda bulunmaktan kaçınmayı tercih etmektedir. İkincisi ise ittifakın oluşum süreci devam ederken yapılan görüşmelerde ittifakın yeni gelişmelere açık olması ve daha önce bahsettiğimiz gibi farklı yapı ve kökenlerden gelen aktörlerin birbirlerinin sınırlarına dair gösterdiği hassasiyet siyasi özneleri net yargılardan uzak durmaya zorlamaktadır.

Tezin yazım aşamasında millet ittifakı cephesinde yaşanan adaylık tartışmaları zaman zaman toplumsal gündeme taşınmış ve potansiyel adayların destekçilerinin temsilcilere nazaran daha sert argümanlar kurduğu görülmüştür. 6 Şubat depreminin ardından ittifakın aday belirleme aşamasında yaşanılan birkaç günlük kriz ittifakın sürdürdüğü istikrarlı çizgiye zarar vermiştir. Toplum bu kriz karşısında bir yandan ileriye yönelik güvensizlik ve siyasal aktörlere karşı kızgınlık duyarken, bir taraftan da bu krizin tüm taraflarına her koşulda krizi aşmaları için baskı kurmuştur. Yine bir diğer eleştiri de krizin deprem bölgesinde yaşanan gündemi örtmüş olmasıdır. Öte yandan ittifak üyelerinin hızla müdahalesiyle yeniden uzlaşıya varan Millet İttifakı oluşturdukları birlikte çalışma deneyimi ile karşılarına çıkabilecek olası krizleri aşma kapasitesini gösterdiklerini vurgulayarak toplumun yeniden güvenini kazanmaya çalışmışlardır. Bu tartışmadan Millet İttifakı güçlenerek çıkmış ve genel kamuoyu nezdinde yönetilmiş bir kriz olarak değerlendirilse de seçime kadar olan sürede yaşanabilecek benzer vakaların topluma yansıması hiç kuşkusuz ki güvensizlik yaratma ihtimaline sahiptir. Macaristan örneğinde yaşandığı gibi çekişmeli adaylık tartışmaları yürüten ya da iç tartışmalarını kamuoyuna yansıtan bir ittifak güvensizlik oluşturmakta ve halk yine mevcut iktidara yönelebilmektedir. Henüz seçimler kazanılmamışken topluma yansıyan bu tartışma kazanımın olduğu bir süreçte yönetme krizinin beraberinde gelebileceği sonucunu taşıyabilmektedir.

Görüşmeciler, 14 Mayıs 2023 seçimlerinin, parlamenter sisteme dönülerek, demokrasiyi yeniden inşa etme süreci olduğunu belirtmişlerdir. Seçim sürecinde şekillenen bu ittifakın, ortak bir hedefe ulaşma gayesiyle, zorunlu olarak bir araya gelme motivasyonu

taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla ittifakın yalnızca seçimler için yan yana geldiği unutulmamalıdır. Sosyolojik kurumlar açısından ekonomi, eğitim, sağlık, AB ve IMF politikaları alanlarında, ittifak üyelerinin bakış açıları farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların çoğulculuk ilkesiyle benimsenip, farklı yaklaşımların temsiliyetinin sağlanması doğrultusunda, Türkiye siyasal hayatında örnek teşkil edebilecek bir potansiyel içerdiği söylenebilir. Bu potansiyel; parlamenter demokrasiye geçiş sürecinde, mevcut hegemonya karşısında Gramsci'ci anlamda yeni bir hegemonya oluşturabilir.

KAYNAKLAR

Açıkel, F. (2013). Hegemonyadan "Oximoron"A: AKP'nin Eğreti Bonapartizm'inin Sonu. *Birikim*(288), 15-23.

Adaş, S. (2019). Transition to Democracy in Spain. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(4), 1-16.

Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı İnternet Sitesi . (2015). *Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 Genel Seçim Beyannamesi.* 8 10, 2022 tarihinde akparti.org.tr: https://www.akparti.org.tr/parti/dosya-arsivi/ adresinden alındı

Akça, İ. (2014). AKP, Hegemonya Projesi ve Kriz Dinamikleri. *Başlangıç*(1), 11-30.

Aksoy, İ., ve Can, C. (2016). Hegemonya ve Karşı Hegemonik Sızıntılar: Yeni Bir Kavramsallaştırma Denemesi. *PESA UluslararasıSosyal Araştırmalar Dergisi 2/3, 2*(3), 62-76.

Aktay, Y. (1999). *Benim Seçimim, Senin Seçimin, Onun Seçimi*. 9 6, 2021 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-120-nisan-1999/2314/benim-secimim-senin-secimin-onun-secimi/3255 adresinden alındı

Altılı Masa İnternet Sitesi. Altı Siyasi Parti Genel Başkanının Ortak Açıklaması. (26, 1, 2023). *Liderler Buluşması*. 1 28, 2023 tarihinde Altılı Masa Biz: https://altilimasa.biz/liderler-bulusmasi adresinden alındı

Arklan, Ü., Soy, S., ve Türker Sandıkcı, Y. (2021). Siyasal İttifaklarda Aranan Özellikler ve Bu Özelliklerin Cumhur İttifakı'na Atfedilme Durumu: İstanbul Seçmeni Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 12*(3), 1182-1202.

Arslan, D. A. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri.* Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.

Ayata, A. G. (1995, Mart). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 50*(3), 79-88. doi:https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001866

Aydın, S., ve Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aykutalp, A. (2020). Radikal Demokrasi ve Popülist Siyasetin Öznesi Olarak Halk'ın İnşası. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(29), 53-78.

Bahçeli, D. (2016). *MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yaptıkları Konuşma*. 5 4, 2022 tarihinde Milliyetçi Hareket Partisi: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4136/index.html adresinden alındı

Bora, T. (2020). *İttifaklar ve Koalisyon Kabiliyeti*. 6 10, 2022 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/haftalik/10253/ittifaklar-ve-koalisyon-kabiliyeti adresinden alındı

Bozan, E. (2023). *2001 Ekonomik Krizinin 5 Nedeni ve Sonuçları*. Ocak 8, 2023 tarihinde Konupara: https://konupara.com/ekonomi/2001-ekonomik-krizi-nedeni-sonucu-8466/ adresinden alındı

Bozkurt, S. (2022a). *AKP'nin 20 yıllık hikayesi-1*. 6 4, 2022 tarihinde Gazete Duvar: https://www.gazeteduvar.com.tr/akpnin-20-yillik-hikayesi-1-makale-1550353 adresinden alındı

Bozkurt, S. (2022d). *AKP'nin 20 yıllık hikayesi-4*. 8 28, 2022 tarihinde Birikim: https://www.gazeteduvar.com.tr/akpnin-20-yillik-hikayesi-4-makale-1550916 adresinden alındı

Bozkurt, S. (2022e). *AKP'nin 20 Yıllık Hikayesi-5*. 01 29, 2022 tarihinde gazeteduvar.com.tr: https://www.gazeteduvar.com.tr/akpnin-20-yillik-hikayesi-5-makale-1550968 adresinden alındı

Bozkurt, S. (2022f). *AKP'nin 20 yıllık hikayesi-6*. 01 30, 2022 tarihinde Birikim: https://www.gazeteduvar.com.tr/akpnin-20-yillik-hikayesi-6-makale-1550977 adresinden alındı

Bunker, K. (2019). Why do Parties Cooperate ın Presidentıalısm? Electoral and Government Coalıtıon Formatıon ın Latın Amerıca. *Revista de Estudios Politicos*(186), 171-199.

Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika'daki Irkçı Apartheid Rejimi: 1948-1994. *İnönü Üniversitesi Afrika Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 26-41.

Can, C. (2013). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Alternatif Bir Temel* Arayışı (Yayın no. 326026) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Canyaş, O. F. (2008). *Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Evrimi: CHP Örneği* (Yayın no. 227933). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Cem, İ. (2010). *Sosyal Demokrasi-Ya da Demokratik Sosyalizm- Nedir, Ne Değildir.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .

Coğrafya Dünyası İnternet Sitesi. (2020). *Güney Afrika Cumhuriyeti*. 6 4, 2022 tarihinde https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/guney-afrika-cumhuriyeti.htm adresinden alındı

Coşkun, M. K. (2009). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Cumhuriyet Gazetesi İnternet Sitesi. (2018). *'Millet ittifakı' resmen kuruldu: Protokolün detayları ortaya çıktı*. 4 15, 2022 tarihinde Cumhuriyet: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/millet-ittifaki-resmen-kuruldu-protokolun-detaylari-ortaya-cikti-969564 adresinden alındı

Çakır, R. (2000). *Fazilet Kongresi: Demokrasi Virüsü FP'ye de Sızdı*. 9 6, 2021 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-134-135-haziran-

temmuz-2000-134-135-haziran-temmuz-2000/2327/fazilet-kongresi-demokrasi-virusu-fp-ye-de-sizdi/3956 adresinden alındı

Çelik, A. (2010). Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(42), 63-81.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu.* İstanbul: Küre Yayınları.

Demirkol, Ö., ve Çoban Balcı, A. (2021). Türkiye'de Seçim İttifakları: 1950-2018. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22*(2), 350-377. doi:10.37880/cumuiibf.981673

Diamond, L. (1995). Demokrasinin Üç Paradoksu. L. Diamond, ve M. F. Plattner içinde, *Demokrasinin Küresel Yükselişi* (İ. Sezai, ve F. Dilber, Çev., s. 127-140). Ankara: Yetkin Yayınları.

Ecevit, B. (2009). *Ortanın Solu.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ercan, M. S. (2022). İspanya Anayasası'nın Yapım Sürecine İlişkin Bir İnceleme. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9*(2), 271-296.

Erdoğan, R. T. (2019). *Yeni Türkiye Vizyonu Beraber Yürüdük Biz Yollarda-11*. 1 9, 2022 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mk.gov.tr/GalleryFiles/242/BYBBY_11-6855781f-f597-4bd2-a3b1-62f40f60f379.pdf adresinden alındı

Esmer, G. T. (2008). Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(1), 69-85.

Fincancıoğlu, Y. (1993). *Günümüzde Sosyal Demokrasi.* İstanbul: TÜSES.

Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme.* (A. Karatay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol-Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi.* (M. Özay, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.

Gökçe, A. F. (2013). Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5*(9), 65-79.

Göksu, O. (2018). Kamuoyu Araştırmalarında Tutarlılık Sorunsalı: 2010-2018 Dönemi Kamuoyu Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*(Özel Sayı), e30-e54. doi:10.17829/turcom.469863

Gökşenli, E. Y. (2013, Ocak). İç Savaş ve Savaş Sonrası İspanyası'nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3*(26), 145-170.

Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri.* (K. Somer, Çev.) İstanbul: Onur Yayınları.

Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları -Seçmeler-.* (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

Güler, B. (2019). *Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Siyaset Felsefesine Etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi] 15 Kasım 2022. http://hdl.handle.net/11452/4811 adresinden alındı.

Günlü, R. (2016). Türkiye'de Politik Aktör Üzerine Bir Kavramlaştırma. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(4), 1-26.

Gürsel, K. (2013, 11, 18). *Gülen Cemaati ve AKP arasında açık savaş*. Aralık 11, 2022 tarihinde Al-Monitor: https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2013/11/gulen-akp-conflict-prep-schools.html adresinden alındı

Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti.* (M. Beyaztaş, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.

Hoşgör, Ş. (2018). *'Cumhur İttifakı' Protokolü'nün tam metni*. 6 4, 2022 tarihinde Milliyet: https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhur-ittifaki-protokolu-nun-tam-metni-2662293 adresinden alındı

Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi. (2017). *Erdoğan: Evet diyen ne kadar saygınsa hayır diyen de…*. 5 7, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-bu-millet-penaltiyi-iyi-atar-40414711 adresinden alındı

Kanatlı, M. (2014, Temmuz). Chantal Mouffe'un Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi, 1*(2), 115-135. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/issue/12944/156420 adresinden alındı

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler -Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Koç, Y. (2017). *Sosyal Demokrasinin Öyküsü.* Ankara: Öztepe Matbaacılık San.Tic. Ltd. Şti.

Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* . İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Laclau, E. (1998). *İdeoloji ve Politika.* (H. Sarıca, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine.* (N. B. Çelik, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Laclau, E. (2012). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme.* (E. Başer, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.

Laclau, E., ve Mouffe, C. (2012). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Laclau, E., ve Mouffe, C. (2012). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru.* (A. Kardam, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Laçiner, Ö. (2002). *DP, ANAP ve Sonunda AKP*. 8 19, 2022 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-163-164-kasim-aralik-2002/2352/dp-anap-%09ve-sonunda-akp/2552 adresinden alındı

Marx, K. (2011). *Kapital Cilt-1* (Cilt 1). (M. Selik, ve N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap Yayınevi.

Millet İttifakı İnternet Sitesi. Mutabakatname. (2023). *Ortak Politikalar Mutabakat Metni*. 2 16, 2023 tarihinde Milletittifakı.biz: https://milletittifaki.biz/temel-politikalar-ortak-calisma-grubu/calismalar-raporlar adresinden alındı

Miş, N. (2018). *Seçim İttifakı Koalisyon Anlamına Gelir mi?* 5 4, 2022 tarihinde Seta: https://www.setav.org/secim-ittifaki-koalisyon-anlamina-gelir-mi/ adresinden alındı

Mouffe, C. (2010). *Siyasal Üzerine.* (M. Ratip, Çev.) Ankara: İletişim Yayınları.

Mouffe, C. (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset.* (M. Bozluolcay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Mouffe, C. (2019). *Sol Popülizm.* (A. Yanık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Müller, J. V. (2017). *Popülizm Nedir?* (O. Yıldız, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar-1* (Cilt 1). (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri- Nitel ve Nicel Yaklaşımlar-2.* Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Oğuz, M. C. (2020). Melez Rejimlerden Çıkışta Seçim İttifakları: 2019 Macaristan Yerel Seçimi Üzerine Bir İnceleme. *Fiscaoeconomia, 4*(1), 26-50. doi:http://dx.doi.org/10.25295/fsecon.2020.01.002

Oğuz, M. C. (2021, Mart). Rekabetçi Otoriter Rejimlerde Ulusaltı Seçimlerin ve Ulusaltı Siyasetin Önemi: Meksika'dan PAN Örneği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, s. 135-155.

Örmeci, O. (2017). *Sosyal Demokrasinin Temel İlkeleri ve Önemli Düşünürleri*. 01 16, 2022 tarihinde Uluslararası Politika Akademisi: http://politikaakademisi.org/2017/04/27/sosyal-demokrasinin-temel-ilkeleri-ve-onemli-dusunurleri/ adresinden alındı

Özbey, İ. (2020, Temmuz). *Evrim Kuran: 'Z kuşağının otokratik, üsttenci dil ve yapmacıklıkla işi olmaz'*. 1 13, 2023 tarihinde Cumhuriyet: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/evrim-kuran-z-kusaginin-otokratik-usttenci-dil-ve-yapmaciklikla-isi-olmaz-1749658 adresinden alındı

Özger, O. (2020). Adalet ve Kalkınma Partisi Örneğinde Milli İrade Söyleminin Popülizm Bağlamı (Yayın no. 628266). [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Özpolat, H. (2019). *Rekabetçi Otoriter Rejimlerde Anayasa Mahkemelerinin Konumu: Türkiye, Polonya ve Macaristan Örnekleri* (Yayın no. 564887). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Öztürk Küçük, H., ve Toklu, İ. T. (2020). Seçimlerde Oy Verme Davranışını Ne Etkiler? Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Business ve Management Studies: An International Journal, 8*(5), 4546-4574.

Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok.* (K. Somer, Çev.) Ankara: Savaş Yayınları.

Resmi Gazete. (1983, 04 24). *Siyasi Partiler Kanunu* (Kanun No. 2820) 5 Nisan, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18027.pdf adresinden alındı

Resmi Gazete. (2014, 07 16). *Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun* (Kanun No. 6551). Mayıs 29, 2022 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140716-1.htm adresinden alındı

Rojas, R. (2022). *Şili'deki anayasa oylaması 21. yüzyıl solunun azarlanmasıydı, kulak verecek miyiz?* 01 6, 2023 tarihinde sendika.ogr: https://sendika.org/2022/12/silideki-anayasa-oylamasi-21-yuzyil-solunun-azarlanmasiydi-kulak-verecek-miyiz-rene-rojas-673414/ adresinden alındı

Saf, H. H. (2020). Partileşme Sürecinde İdeolojik Söylem: Demokrasi ve Atılım Partisi ve Gelecek Partisi Programlarında Adalet ve Kalkınma Partisi Eleştirisi. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilim Dergisi, 6*(2), 74-94.

Sarıtaş, İ. (2006). *Sosyal Demokrasi.* Ankara: Orion Yayınevi.

Savut, E. (2020). Geçmişten Bugüne Türkiye Siyasetinde Seçim İttifakları: Tercih mi? Zorunluluk mu? *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(39), 33-48.

Serçe, U. (2022). Demokrasiye Geçiş Sürecinde İspanya Solu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(42), 117-168.

Sitembölükbaşı, Ş. (2005). Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 139-162.

Somer, M., Korkmaz, S., ve Şar, E. (2021). Demokrasiye Geçiş için İttifak ve Mutabakat Senaryoları. İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES). 6 3, 2022 tarihinde http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/I%CC%87ttifak%20ve%20Mutabakat%20Senaryolar%C4%B1.pdf adresinden alındı

Süer, S. S. (2011). "Catch-All" Siyasi Partiler. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(96), 49-90.

Şık, A. (2016, Aralık 8). *Cemaat orduyu nasıl ele geçirdi*. Mayıs 8, 2022 tarihinde https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cemaat-orduyu-nasil-ele-gecirdi-642397 adresinden alındı

Telek, A. (2017). *Popülizme Karşı(1): Adaletin Kaçınılmazlığı*. 6 10, 2022 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/guncel/8523/populizme-karsi-i-adaletin-kacinilmazligi adresinden alındı

Telek, A., ve Korkmaz, S. (2018). *Popülizme Karşı (V): Alternatiflerin Programı (Syriza, Beş Yıldız Hareketi, Bernie Sanders ve Jeremy)*. 6 10, 2022 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/guncel/8723/populizme-karsi-v-alternatiflerin-programi-syriza-bes-yildiz-hareketi-bernie-sanders-ve-jeremy adresinden alındı

Thomas, P. D. (2013). *Gramsci Çağı: Felsefe, Hegemonya, Marksizm.* (E. Ekici, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Tuğal, C. (2011). *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(1), 1113-1132.

Türk, B. (2014). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Uslu, İ. (2022). *Altılı Masa'nın Evrimi*. 9 15, 2022 tarihinde Gazete Duvar: https://www.gazeteduvar.com.tr/altili-masanin-evrimi-makale-1572004 adresinden alındı

Yaşar, N. M. (2022). *Türkiye'de Karşı Hegemonya Oluşumu: Millet İttifakı Üzerine Bir İnceleme* (Yayın no. 753929). [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Yaşlı, F. (2014). *AKP, Cemaat Sünni-Ulus: Yeni Türkiye Üzerine Tezler.* İstanbul: Yordam Kitap.

Yavuz, H. (2010). *Ak Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri.* Ankara: Kitap Yayınevi.

Yeğen, O. (2021). *Şili'nin Yeni Devlet Başkanı ve Yeni Anayasa Süreci*. 6 10, 2022 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/guncel/10825/silinin-yeni-devlet-baskani-ve-yeni-anayasa-sureci adresinden alındı

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldızoğlu, E. (2015). *AKP Siyasal İslam ve Restorasyon.* İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım San. ve Tic. LTD. ŞTİ.

Yılmaz, Ö. (2021). Sağ Popülizm ve Faşizm: Bir Karşılaştırma Denemesi. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2*(51), 51-58.

Zabunoğlu, G. (2017). Bir Radikal Demokrasi Teorisi Olarak Müzakereci Demokrasi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4*(66), 795-817.

Zafer, C., ve Vardarlıer, P. (2019). Medya ve Toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22*(2), 355-361.

.

EKLER

Ek 1. Araştırma Soruları

GÖRÜŞME ÇERÇEVESİ

Merhaba ismim Ümit Ezgi Özdemir,

Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisiyim. Millet İttifakının Oluşumu, Gelişimi ve Geleceği çerçevesinde bir tez çalışması yürütüyorum. Sizinle bu kapsamda 1-2 saat kadar sürecek bir mülakat yapacağız. Soruların doğru ya da yanlış cevabı yok, içinizden geldiği şekliyle yanıtlamanızı rica ederim.

MİLLET İTTİFAKI: OLUŞUM KOŞULLARI, BUGÜNÜ VE YARINI

1. Millet İttifakı nedir? Nasıl ortaya çıkmıştır?

- Millet ittifakını oluşturan gelişmeleri anlatır mısınız?

- Millet İttifakı tüzel olarak oluşmadan önce sizce halkın içinde bu ittifakı oluşturan gelişmeler var mıdır?

- Adalet yürüyüşü ve referandum sürecindeki "Hayır" kampanyasını nasıl yorumluyorsunuz?

2. İttifakların oluşmasında medyanın sizce bir rolü oldu mu?

3. Türkiye siyasal tarihinde millet ittifakının misyonunu ya da işlevini taşıyan benzer bir oluşum var mıdır?

4. Millet İttifakı'nın Avrupa'da ya da dünya genelinde kendisine örnek aldığı, takip ettiği ya da incelediği bir siyasal ittifak modeli var mıdır?

5. Sağ ya da sol partilerle yan yana gelme ya da gelmeme üzerine bir tartışmanız var mı?

6. Eğer yeni sistemde ittifak kurulabilir diye bir yöntem olmasaydı seçim öncesi benzer bir uzlaşı olabilir miydi?

İTTİFAK BİLEŞENLERİ AÇISINDAN (ortak çalışma)

7. Uzun bir dönem millet ittifakını oluşturan siyasi partilerin ve seçmenlerinin birlikte davranamayacağı ya da yan yana duramayacağı iddia edildi, bu iddia hakkında ne düşünüyorsunuz?

- İttifakı bir arada tutan temel ilkeler ve değerler sizce nelerdir?

8. İttifaka üye partilerin politik hassasiyetlerini gözetmek gibi sorumluluklar hissediyor musunuz?

- Hissediyorsanız bu durum pratiğe nasıl yansıyor?

- İttifaklar siyasetinin zorlukları ya da handikapları var mı?

- İttifaklar siyasetinin yeni farklı deneyimleri var mı?

9. İttifaka üye partiler olarak il ya da ilçe düzeyinde beraber çalışmalar yapıyorsanız açıklar mısınız?

10. Bu ittifakın içinde kurumsal olarak yer alan partiler hangi dinamiklere göre seçilmiştir?

VATANDAŞ NEZDİNDE

11. Kamuoyu araştırmaları Millet İttifakını oluşturan partilerin davranışlarını etkiliyor mu? Nasıl?

12. İttifak öncesi ile karşılaştırdığınızda ittifakın halkın üzerinde sizce nasıl bir etkisi oldu?

13. Medya siyasi davranışlarınızı ve söylemlerinizi etkiliyor mu? Nasıl?

SİSTEM DEĞİŞİKLİĞİ

14. Güçlendirilmiş Parlamenter Sistemi'n nasıl bir sistem olduğunu, özelliklerini, temel ayaklarının hangi ilkelere dayandığını anlatabilir misiniz?

- İttifaka katılan partiler bu temel noktalarda konsensüs içindeler mi?

- Başkanlık sistemi öncesindeki parlamenter sistem ile farkı var mı?

15. Vaat edilen bu sisteme geçiş nasıl olacak?

- Anayasal çoğunluk, halktan güvenoyu alma gibi demokratik teamüller işletilecek mi? Nasıl?

16. Bu vaadi 17-21 yaş grubunda olan, bir kısmı ilk defa oy kullanacak olan gençlere aktarabildiğinizi düşünüyor musunuz? Gençlere yönelik bu bağlamda özel bir çalışmanız var mı?

17. Başkanlık sistemine geçtikten sonra ne gibi değişiklikler farklılıklar oldu?

Ek 2. Etik Kurul Belgesi

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Ümit Ezgi ÖZDEMİR

Eğitim

Yüksek Lisans	2023	Maltepe Üniversitesi/ Sosyoloji Anabilim Dalı
Lisans	2011	Anadolu Üniversitesi/ İşletme
Ön Lisans	2001	Büro Yönetimi ve Sekreterlik

İş/İstihdam (Varsa)

Yıl	Görev
2014-(…)	Maltepe Belediyesi-Kamu Çalışanı